

REVITAS

Revitalizacija istarskog zaleđa
i turizma u istarskom zaleđu

USL-02-2010

REVITALIZACIJA
ISTARSKOG ZALEĐA
I TURIZMA
U ISTARSKOM ZALEĐU

REVITALIZACIJA
ISTRSKEGA PODEŽELJA
IN TURIZMA
NA ISTRSKEM PODEŽELJU

Poreč, 02. rujan 2011.

AUTORI:

Stručnjak za revitalizaciju – arhitekt sa specijalizacijom za obnovu kulturne baštine
mr.sc. JADRANKA DREMPETIĆ, dipl.ing.arch.

Stručnjak za revitalizaciju – povjesničar i povjesničar umjetnosti
dr.sc. IVAN MATEJČIĆ, docent

Revitalizirano istarsko zaleđe kroz metode revitalizacije 10 starogradskih jezgri

SADRŽAJ PROJEKTA**TEKSTUALNI DIO**

- 1.0 O PROGRAMU REVITAS
- 1.1 UVOD
- 1.2 METODOLOŠKI PRISTUP
- 1.3 CILJEVI I NAČELA PROJEKTA OBNOVE
- 1.4 UPRAVLJANJE PROJEKTOM OBNOVE
- 1.5 VOĐENJE I KOORDINACIJA PROJEKTA OBNOVE
- 1.6 NAČIN PROVOĐENJA OBNOVE I REVITALIZACIJE
- 1.7 INFORMACIJSKI SUSTAV
- 1.8 GODIŠNJI PLANOVI OBNOVE
- 1.9 FINANCIRANJE OBNOVE
- 1.10 MEĐUNARODNA SURADNJA NA PROJEKTU
- 1.11 ZAKLJUČAK

- 2.0 ISTARSKO ZALEĐE – OPĆE POSTAVKE
- 2.1 GROŽNJAN
- 2.2 GRAČIŠĆE
- 2.3 MOTOVUN
- 2.4 SVETVINČENAT
- 2.5 SV. LOVREČ
- 2.6 BUZET
- 2.7 ROČ
- 2.8 HUM
- 2.9 BERAM
- 2.10 OPRTALJ
- 2.11 SMJERNICE ZA IZRADU PLANOVA PROSTORNOG UREĐENJA I PROJEKTIRANJE
- 2.12 PRILOG - ZAŠTITNA ZONA POVIJESNOG NASELJA
- 2.13 BIBLIOGRAFIJA

GRAFIČKI DIO

- 3.0 GRAFIČKI PRILOZI FORMATA LISTA A2
- 3.1-10 OBRADA FORTIFIKACIJSKIH SUSTAVA 10 NASELJA

1.0 O PROGRAMU REVITAS

Revitalizirano istarsko zaleđe na prihvatljivom području kroz metode revitalizacije

10 starogradskih jezgri

Zajednička slovensko hrvatska metodologija revitalizacije zaleđa Istre

Cilj ovog rada je zaustavljanje propadanja istarskog zaleđa, kroz revitalizaciju kulturne baštine i poticanje razvoja integriranih proizvoda. Oblikovanje zajedničke prekogranične turističke destinacije i poticanje trajnijeg razvoja turizma na istarskom ruralnom području na temelju kulturnog i prirodnog bogatstva tog područja.

Razvoj modela revitalizacije kroz stvaranje zajedničke slovensko hrvatske studije revitalizacije zaleđa Istre koja će sadržavati metode obnove, ponude i promocije objekata kulturne baštine;

Podizanje nivoa javne svijesti o revitalizaciji zaleđa Istre kroz prezentaciju dobrih i loših primjera revitalizacije zaleđa kroz projektom predviđene događaje.

Razvoj metodologije revitalizacije istarskog zaleđa s ciljem osiguranja održivog razvoja kroz konkretnе primjere i metode revitalizacije 10 starogradskih jezgri unutrašnjosti Istre u cilju očuvanja kulturne baštine i zadovoljenja suvremenih potreba stanovništva i turista za infrastrukturom.

Potreba izrade kompleksnog plana revitalizacije istarskih naselja u zaleđu nameće se kao najšira prioritetna društvena akcija u pravcu očuvanja, revitalizacije i oživljavanja kako arhitekture, tako i samog života, jer se radi o jedinstvenim i izuzetnim spomeničkim kompleksima i urbanističkim cjelinama.

1.1 UVOD

U golemom vremenskom razdoblju, od preistorije do danas, nastao je niz predmeta značajnih za kulturu **Istre**. Polazeći od arheoloških nalaza, preko etnoloških predmeta, glagoljskih zapisa, sakralnih i profanih objekata-spomenika kulture, dolazimo do ogromnog kulturnog bogatstva, koje kroz svoje izuzetne, a jednostavne oblike, govori o čovjeku i prostoru unutrašnjosti poluotoka. Upravo to blago sačuvalo se fragmentarno, često samo u zapisima. Ono što je i preostalo in situ nije bilo pravovremeno valorizirano, kako bi se omogućila kvalitetnija prezentacija, sada, kada pomalo svi shvaćaju da Istra ima neprocjenjivo bogatstvo. Plaže i šaroliki hoteli nisu dostatni u sve profinjenijim turističkim potražnjama, a sigurno je da turizam postaje najunosnijom privrednom granom Hrvatske.

O revitalizaciji se mnogo govorilo, pisale se studije, pozivalo na uspješne primjere u susjednoj zemlji, te po čitavoj Europi. Nažalost, revitalizacija naših povijesnih jezgri ovisna je o uspješnom finansijskom planu, koji bez pomoći države ne može organizirati mala društvena zajednica.

Raznovrsni razvojni procesi revitalizacije *istarskih naselja* imaju značajke modela i to bi trebala biti polazna osnova za prostorno planiranje. Ti modeli mogu biti razvrstani u nekoliko grupa:

1. oni u kojima nije izvršena nikakva intervencija;
2. oni u kojima je vođena organizirana akcija obnove, kroz duže razdoblje;
3. oni koji su pod utjecajem razvoja centralnog naselja - kao općinsko središte;
4. prigradska naselja uz veće centre.

Moguće je sistematizirati karakteristične fenomene koji sadrže događaje na specifičnom povijesno-umjetničkom planu, ekonomskom, društveno-političkom, sociološkom i drugima koji čine cjelinu stanja urbanog ambijenta. Proučavanje aktualnih procesa u tkivu *istarskih naselja* od važnosti je kao i oblik sudjelovanja u obnovi života. Odvajanje prostorno-ambijentalno-oblikovne komponente naselja od egzistencijalnih zakonitosti cjeline može samo dovesti do oživljavanja nekadašnje "slike", ali ne i do vraćanja života u poluprazna sela. Potrebno je analizirati suvremena obilježja, te u dostupnom nivou, tradicijski način življjenja u središnjoj Istri. Sve obradive površine bile su ranije iskorištene. Ostale površine (šuma i makija) korištene su za ispašu, a drvo za građu i loženje. Na taj način provedena je zaštita od požara, zaštita od erozije i očuvana ekološka ravnoteža.

Posljedica zatvorenog ciklusa proizvodnje hrane i visokog stupnja samodovoljnosti, kao osnovnih uvjeta opstanka, bila je organska struktura naselja. Ovakva struktura se formira u situaciji kada je raspoloživa energija svedena na onu količinu koju je moguće proizvesti na licu mjesta, primitivnim sredstvima. Organska struktura je uočljiva na svim nivoima prostorne organizacije, od podjele šireg područja, preko strukture zbijenog naselja, do funkcionalne organizacije kuće, pa i strukture zida ili pločnika.

Vrlo često se nađemo u situaciji kada je potrebno obrazlagati vrijednosti naše kulturne baštine. Neki pokušavaju tumačiti da se radi o ulozi siluete naselja u pejzažu, a ne prvenstveno o ulozi povijesne jezgre u očuvanju specifičnosti i jedinstvenosti svakog naselja. Sve češće osjećamo da se u cijelom svijetu odvija nagli proces unifikacije ambijenta i upravo zbog toga počinjemo više cijeniti posebnosti naših povijesnih jezgri.

Baza naše cjelokupne nadgradnje je prošlost i svakim svojim detaljem predstavlja element od kojeg polazimo i od kojeg gradimo, živi u nama kao neiscrpno vrelo doživljaja i vrijednosti. Naše vrijeme stvara svoje specifičnosti koje se neizbjegno razlikuju od vremena koje je ostavilo definirane izraze svog postojanja.

Zemljopisna karta Istre, oko 1525. godine

Zemljopisna karta Istre, 1569. godine

Stanje stambenog fonda na području *istarskih povjesnih jezgri* uglavnom je loše i nepovoljno utiče na strukturu starosnih grupa, kao i opću strukturu stanovnika. Danas stambeni standard starog naselja ne odgovara uvjetima modernog života, slabo održavani objekti propadaju, a bez ljudskog angažmana povjesno naselje ne može stvoriti ni jednu od vrijednosti koje su mu po čovjeku imanentne.

Funkcijska uloga (u društvenom kao i u fizičkom pogledu) objekata unutar organizma naselja predstavlja odlučujući problem. Degeneracija funkcija neizbjegno je praćena fizičkim propadanjem, nepravilnom upotreboom i općom zloupotrebom povjesnog nasleđa.

1.2 METODOLOŠKI PRISTUP

Opsežan i složen rad na obnovi i revitalizaciji istarskih naselja u zaleđu zahtjeva niz aktivnosti, a koristeći sva dosadašnja istraživanja za potrebe povjesno-urbanističkih planova (istraživanje povjesnog razvoja, urbanističkog razvoja, izgradnje, uzroka i posljedica opstanka kroz dugu povijest, etape u razvoju, uspona i stagnacije života, arheoloških istraživanja, kompleksnih analiza postojećeg fizičkog stanja urbane strukture i pojedinačnih građevina, istraživanja izvornih namjena, promjena u morfološkoj strukturi) :

- definirati zone obuhvata-granicu povjesne jezgre, ustanoviti tipološke karakteristike, spomeničku kategorizaciju i ambijentalne vrijednosti,
- provjeriti provedenu valorizaciju cjelokupnog građevinskog i komunalnog potencijala, analizu i utvrđeni spomenički značaj, značaj i svojstva urbane cjeline kao i pojedinačnih građevina od posebnog konzervatorskog značenja,
- predložiti modalitete zaštite,
- utvrditi prostorno-funkcionalne odnose šire zone naselja i njegove povjesne jezgre,
- utvrditi osnovne smjernice za sanaciju, rekonstrukciju, obnovu i konzervatorski tretman,
- predložiti ciljeve, mjere i smjer selektivnog izbora novih i pratećih sadržaja i funkcija u skladu s naslijedenim vrijednostima i međunarodnim standardima u cilju kvalitetne transformacije i optimalne mogućnosti aktivne zaštite i uključivanja povjesne jezgre ograničene srednjovjekovnom fortifikacijom u suvremene tijekove života.

1.3 CILJEVI I NAČELA PROJEKTA OBNOVE

1. Revitalizacija istarskih naselja s fortifikacijama obuhvaća konzervatorski pristup čiji je cilj sprječavanje devastacije i propadanja pojedinih građevina ili cjeline (restauracija i konzervacija građevina uz uključivanje u svakodnevni život žitelja kao i gostiju u okviru turističke ponude) odnosno u većini slučaja očuvanja njezinih izvornih, urbanističko-arhitektonskih, povijesnih, umjetničkih i estetskih značajki;
2. Obnova pojedinačnih građevina sa spomeničkim karakteristikama, koja znači graditeljsku obnovu strukture i konstruktivno i namjensko osposobljavanje pojedinih zgrada za trajno korištenje sukladno spomeničko-zaštitnom režimu;
3. Revitalizacija naselja, koja podrazumijeva vraćanje života prostoru, njegovo oživljavanje unošenjem sadržaja koji zadovoljavaju suvremene potrebe stanovanja, turističkih, upravnih, kulturnih, prosvjetnih, znanstvenih i drugih djelatnosti, dakle, obnovu društvenog života u urbanoj povijesnoj strukturi.

TEMELJNI CILJEVI PROJEKTA OBNOVE:

- sustavna obnova spomeničke cjeline po svim principima Međunarodnog komiteta za spomenike i spomeničke cjeline graditeljske baštine ICOMOS-a (Hrvatski odbor za spomenike i spomeničke cjeline ICOMOS, Zagreb);
- očuvanje više-funkcionalnosti omogućivanjem optimalnog odvijanja osnovnih funkcija (stanovanje, rad, slobodno vrijeme, promet);
- osiguravanje uvjeta za tradicionalne funkcije (uprava, kultura, vjera, obilježavanje);
- unošenje značajnih sadržaja, kao najpovoljnijih za korištenje većih građevina;
- ako postoje uvjeti za muzejski prostor utvrditi kakva je koncepcija muzeja;
- zadržavanje stanovanja u optimalnoj mjeri, uz poboljšanje uvjeta stanovanja;
- unošenje novih aktivnih sadržaja u urbanu strukturu koji će probuditi interes sadašnjih stanovnika, ali i šire zajednice;
- uspostavljanje unutrašnje društvene i ekonomske ravnoteže u prostoru povijesne jezgre na način da se obnovi društveni život i zaustave negativni socio-ekonomski procesi;
- donošenje i provođenje ekonomskih mjera koje će poticati gospodarenje jezgrom i

koje će, uz očuvanje ukupnih povijesnih vrijednosti, postati generator njene obnove i revitalizacije.

1.4 UPRAVLJANJE PROJEKTOM OBNOVE

- U okviru svoje djelatnosti, a temeljem usvojenih programa i planova zaštite, obnove i revitalizacije, potrebno je osnivanje Agencija za revitalizaciju i razvoj sa zadacima:
 - poslovi izrade programa i planova obnove, investicijskih i drugih programa i dokumenata u vezi s Projektom obnove,
 - poslovi u vezi s pripremom i ustupanjem radova na obnovi,
 - građevinski i finansijski nadzor nad izvođenjem radova,
 - praćenje izvršenja investicijskih programa u pogledu trošenja sredstava te dinamike i rokova izvođenja radova,
 - poslovi izgradnje, održavanja i organizacije korištenja informacijskog sustava,
 - poslovi organizacije i izvođenja marketinških i drugih promidžbenih aktivnosti,
 - poslovi usklađivanja rada sudionika u obnovi,
 - drugi poslovi koje mu povjere Osnivači.

1.5 VOĐENJE I KOORDINACIJA PROJEKTA OBNOVE NASELJA

Sporazumom o zajedničkom djelovanju u obnovi Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, Ministarstvo znanosti i tehnologije, Ministarstvo kulture, Istarska županija i Agencija za revitalizaciju i razvoj, uređuju zajedničko djelovanje, prava i obveze u pripremi i izvođenju obnove i revitalizacije, te utvrđuju zajednička stanovišta u odnosu na:

- ciljeve, polazne osnove i načela projekta obnove i revitalizacije,
- upravljanje projektom obnove,
- način izvođenja projekta obnove.

1.6 NAČIN PROVOĐENJA OBNOVE I REVITALIZACIJE

PLANIRANJE I PROJEKTIRANJE

Obnova će se provoditi sukladno dokumentima prostornog uređenja te Programom i planovima zaštite, obnove i revitalizacije svakog pojedinačnog naselja.

A/ Prostorno planiranje

- utvrđivanje zaštitne zone povijesnog naselja,
- utvrđivanje granice građevinskog područja za novu izgradnju van zaštitne zone povijesne jezgre,
- utvrđivanje kriterija za rekonstrukciju i interpolaciju u jezgri,
- utvrđivanje kriterija za planiranu izgradnju u novoj zoni izvan jezgre,
- osiguranje suvremene komunalne infrastrukture.

Planom višeg reda (Generalnim urbanističkim planom) utvrdit će se uloga i značaj povijesnog dijela naselja u široj prostornoj i funkcionalnoj organizaciji, temeljna namjena i način izgradnje i uređenja, te mjere zaštite svih kulturnih i povijesnih vrijednosti.

Detaljnim planom uređenja jezgre ili pojedinačnih blokova bit će utvrđene ocjene mogućnosti uređenja prostora, detaljna namjena površina, detaljni program izgradnje i uređenja prostora, uvjeti za izgradnju i obnovu građevina i poduzimanje drugih aktivnosti u prostoru, uvjeti i smjernice za zaštitu njezinih vrijednosti te drugi elementi od važnosti za obnovu.

Program obnove koji treba izraditi za svako naselje radi njegove specifičnosti, sadrži osobito:

- prikaz i ocjenu stanja spomeničke cjeline,
- pregled (broj, veličinu, postojeću namjenu i kulturno-povijesnu valorizaciju) građevina,
- ciljeve, osnovne pravce i načela obnove,
- metodologiju ostvarivanja Programa,
- način financiranja njegove provedbe,
- dinamički plan provođenja Programa koji sadržava popis planiranih aktivnosti i vremensko određenje njegova izvršenja.

Zemljopisna karta središnjeg dijela Istre, 1753. godine

B/ Posebno voditi brigu o organizaciji poslovnosti:

- organiziranje turističke ponude uz odgovarajući propagandni materijal, bolja valorizacija i prezentacija kulturne baštine svake pojedine jezgre,
- unošenje novih namjena u napuštene objekte ili neiskorištena prizemlja (zanatstvo, obrt)
- organiziranje trgovačko-uslužne djelatnosti,
- izgradnja organiziranog parkirališta van jezgre,
- uređenje izložbenog prostora za prezentaciju vrijednog arheološkog blaga starogradske jezgre

C/ Edukacija

- organizirana edukacija stanovništva o značaju i vrijednostima naselja u kojem žive i djeluju.

1.7 INFORMACIJSKI SUSTAV

Informacijskim sustavom osigurati će se prikupljanje, obrada, pohranjivanje i korištenje podataka od značenja za odvijanje Projekta obnove.

Informacijski sustav svakog pojedinog naselja obuhvaća podatke o svim područjima od značaja za sagledavanje stanja i projektiranje rješenja, a osobito o:

- fizičkom stanju urbane strukture,
- arhitektonsko-građevinskim i urbanističkim karakteristikama pojedinih građevina i jezgre kao cjeline (prema izvornim oblicima, mijenama i trenutnom stanju),
- funkcionalnoj strukturi jezgre (izvornoj i postojećoj namjeni pojedinih zgrada i njihovim korisnicima),
- imovinsko-pravnom statusu pojedinih zgrada, odnosno strukturi jezgre kao cjeline,
- drugim važnim obilježjima od značaja za Projekt obnove.

Informacijski sustav obuhvaća sve baze koje sadrže podatke o jezgri i dokumentaciji nastaloj u provedenim istraživanjima i aktivnostima zaštite, obnove i revitalizacije, bez obzira gdje oni bili pohranjeni. Radi osiguranja navedenog određenja ustanovljava se skupni katalog podataka kao osnova informacijskog sustava.

1.8 GODIŠNJI PLANOVI OBNOVE

Godišnjim planom obnove, koji se temelji na ocjeni mogućnosti ostvarivanja ciljeva i zadaća utvrđenih Programom obnove, obvezno se određuju mjere i aktivnosti koje će se poduzimati, te potrebna sredstva za njihovo provođenje radi ostvarivanja

Programa obnove.

Sastavni dio godišnjeg Plana obnove čine:

- finansijski plan sredstava namijenjenih obnovi,
- finansijski plan sredstava potrebnih za rad Agencije.

1.9 FINANCIRANJE OBNOVE

Sredstva za financiranje obnove sudionici sporazuma će osiguravati:

- u svojim proračunima,
- uključivanjem sadržaja čiji nositelji imaju mogućnost samostalno financirati planirane zahvate, odnosno osiguravati sredstva za njihovo izvođenje,
- utvrđivanjem stalnih izvora finansijskih sredstava ostvarenih u prostoru jezgre naselja (naknade za eksploraciju ambijenta kao scenografskog prostora, prihodi od prigodnih izdanja, suvenira, obilazaka, manifestacija i sl.),
- iz sredstava spomeničke rente,
- iz međunarodnih izvora, uključivanjem u međunarodni sustav financiranja obnove zaštićenih spomeničkih cjelina,
- iz drugih izvora.

1.10 MEĐUNARODNA SURADNJA NA PROJEKTU

Glede međunarodne suradnje na projektu obnove i revitalizacije kao jedna od najvažnijih aktivnosti Agencije za obnovu naselja treba biti ponovno uspostavljanje aktivne suradnje s Odborom za kulturnu baštinu Vijeće Europe (Vijeće Europe je međunarodna, međuvladina organizacija sa sjedištem u Europskoj palači u Strasbourg, čiji su glavni ciljevi:

- zaštita ljudskih prava, pluralistička demokracija i vladavina prava;
- **promicanje svijesti o europskom kulturnom identitetu i poticanje njegova razvoja i raznolikosti;** traženje rješenja za probleme s kojima se suočava europsko društvo;
- razvoj demokratske stabilnosti u Europi potporom političkih, zakonodavnih i ustavnih reforma)

U najkraćem vremenu, a na temelju pisma razumijevanja, pokrenuti Pilot-projekt na poziv arhitektonske i urbane baštine u kojem se Vijeće Europe obvezuje tehnički i finansijski poduprijeti i surađivati na proučavanju, zaštiti i unapređivanju arhitektonske djelatnosti.

1.11 ZAKLJUČAK

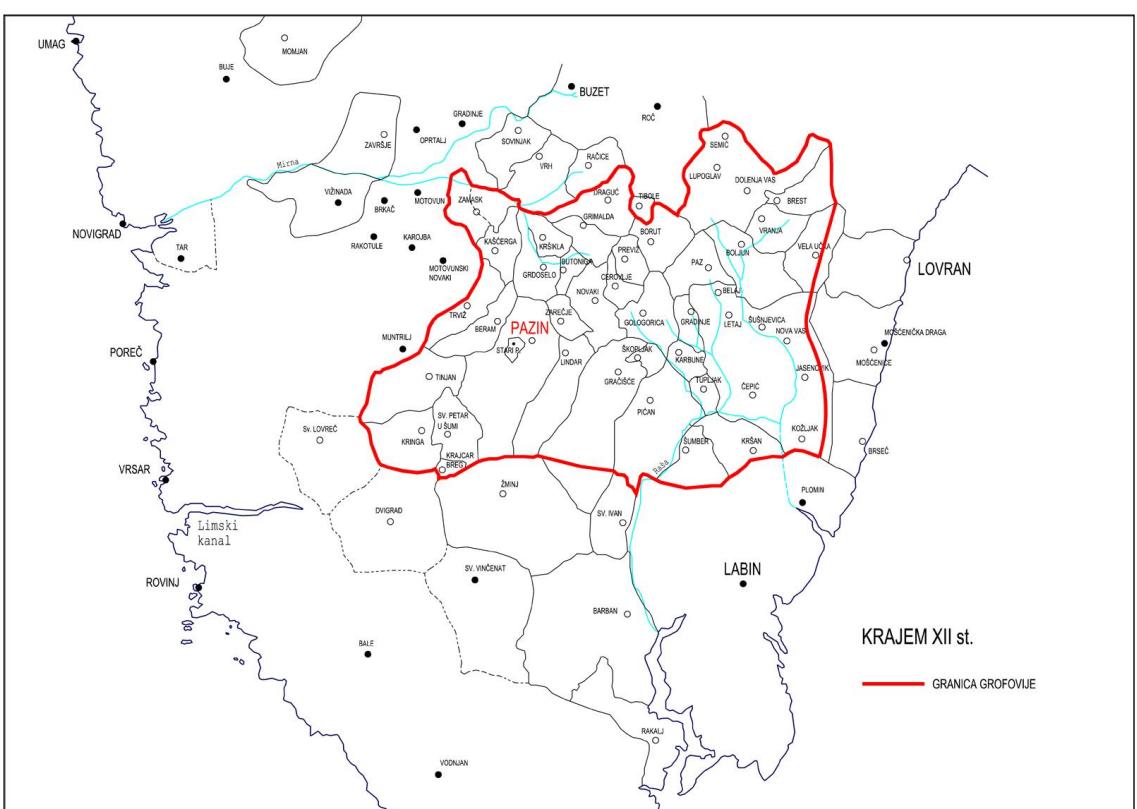
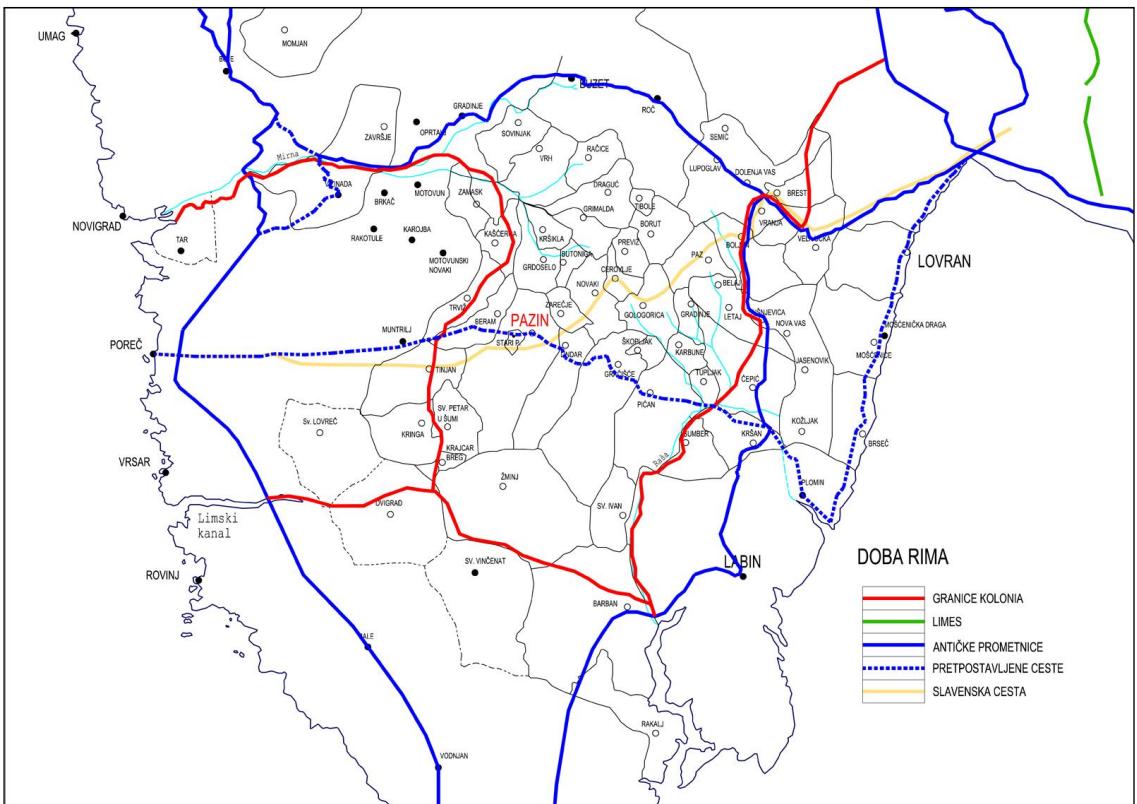

Središnji dio Istre je područje na kojem se stoljećima razvijaju kulturni sadržaji, međusobno raznoliki, ali i skladno uravnoteženi. Za razliku od kulturnih dostignuća obalnog područja, priznatih i cijenjenih, što su bili plodovi imućnih došljaka tijekom duge povijesti, osebujna baština Hrvata, originalnog karaktera, stvara se u središnjim prostorima Istre. Podrazumijevalo se da su njeni proizvodi manje značajni u kulturnom svijetu. Međutim, bio je to specifičan i originalan doprinos u konačnom oblikovanju kulturnog kruga Istre.

Stoga je ovaj rad samo mali doprinos u zakašnjelom reagiranju na obnovi i očuvanju povijesnog i kulturnog nasljeđa. Cilj nam izgleda gotovo nedokučiv. Revitalizirati povijesna naselja središnje Istre, a da pri tome ne bude narušen stoljećima održavan sklad između graditeljske baštine i prirodne sredine, postaje Sizifov posao.

Ljudska zajednica i tip organizacije života unutar nje oblikuju već stoljećima prostor, stvaraju stilove i ostavljaju tragove svog postojanja. Devastacija baštine, posebno tijekom druge polovice 20. st. rezultat je ekonomsko-socijalnih promjena u Istri. Naseljavanje istarskih naselja novim stanovnicima iz drugog kulturnog kruga, nerješavanje imovinskih pitanja (optantsko vlasništvo), zapostavljanje središnjih područja, samo su neki uzroci propadanja povijesnih jezgri i pojedinačnih objekata registriranih kao spomenik kulture.

Iznošenje realnih činjenica, priznavanje učinjenih pogrešaka i što je najvažnije iznošenje istinske želje za revitalizacijom naselja središnje Istre može dovesti ovu društvenu zajednicu do početnih koraka na realizaciji tog cilja. Stručne ekipe povjesničara, arhitekata, ekonomskih planera, građevinara i sociologa mogu izraditi kvalitetne studije, programe i projekte, no **zajednica mora biti pokretač akcije**.

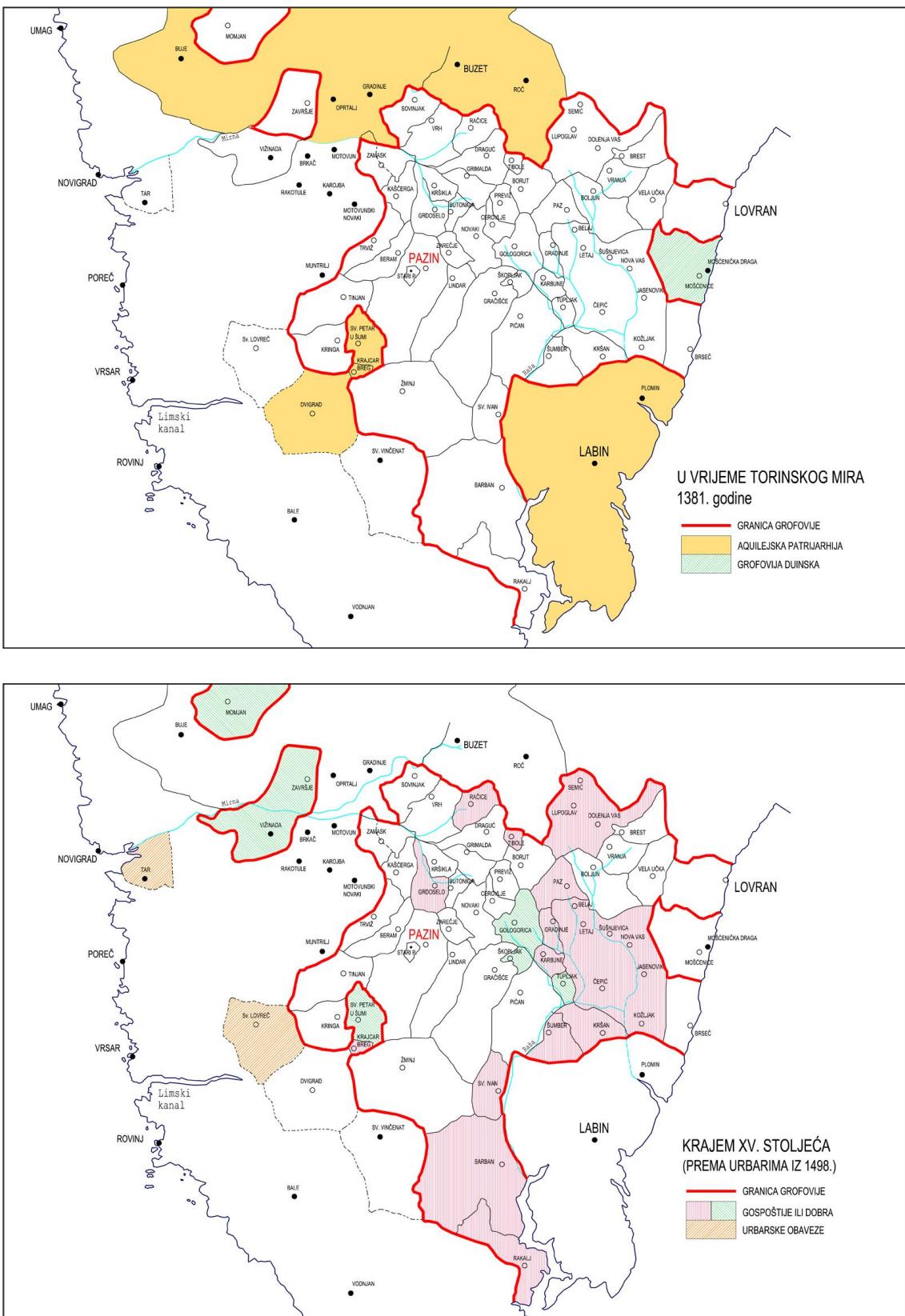
Unutrašnjost ISTRE kroz povijest – političke podjele**2.0 ISTARSKO ZALEĐE – OPĆE POSTAVKE**

Istarski poluotok predstavlja jedno od onih područja na kojem se tisućljetni kontinuitet povjesnog života potvrđuje i bezbrojnim umjetničkim svjedočanstvima. Prošlo vrijeme prisutno je na istarskom tlu ne samo u raznovrsnim građevinama i umjetničkim objektima nego i u samom krajoliku: u karakterističnim obrisima mnogih brežuljaka, koje je oblikovala ljudska ruka još u dalekoj preistoriji, u strukturama brojnih naselja, u potezima cesta, putova i staza kojima traju granice raspodjele zemlje koje su zacrtali rimski mјernici.

Postojanje mnoštva umjetničkih svjedočanstava nameće znanstvenom istraživanju brojne i raznovrsne zadatke. U sklopu tih zadataka danas je sigurno najvažnija izgradnja kritičkog „inventara“ umjetničkih spomenika na temelju egzaktnih analiza i temeljite dokumentacije – a to znači uporno nastavljanja mukotrpnog empirijskog rada.

Zahvaljujući istraživačkom radu koji se odvijao tokom posljednjih desetljeća, naučni inventar umjetničkih spomenika Istre obogaćen je velikim brojem dotada nepoznatih ili posve zapostavljenih spomenika. Otkrića i naučna obrada velikog broja srednjovjekovnih zidina slikarija u „seoskoj“ sredini, kao i potvrda dugotrajnog kontinuiteta života glagoljice u Istri, predstavljaju bitnu korekturu ranijih, jednostavno izgrađenih inventara. Osim tog, suvremeno znanstveno istraživanje lišava se spona nekih tradicionalnih kategorija vrednovanja, u ime kojih se jučer određivala „kvaliteta“ umjetničkih ostvarenja, i postaje otvorenija prema raznovrsnim rezultatima ljudske umjetničke djelatnosti. U sklopu tih novih shvaćanja valja promatrati i razvoj naučnog interesa za građevinsku baštinu istarskog naselja, koja više nije ograničena samo na neke istaknute objekte s određenim „stilskim“ obilježjima.

Dosadašnja istraživanja pokazuju i dostignućima i promašajima da u tumačenju i sređivanju naučnog inventara umjetničkih spomenika Istre valja težiti otkrivanju i priznavanju raznih komponenata njihovog nastanka i da je nemoguće inzistirati na konstantama u prostoru i vremenu – pa čak niti na specifičnosti regionalnoj konstanti. Postoje razdoblja i grupe spomenika u kojima se jasno očituju utjecaji osnovnih tokova umjetničkog oblikovanja s drugim područjima, ali isto tako postoje skupovi spomenika posve specifičnih za istarsko područje. Dok kod spomenika koji slijede opći ritam razvoja umjetničkog oblikovanja treba s mnogo više oprezu operirati faktorom vanjskih utjecaja – kod onih spomenika koji se odvajaju od takvih ritmova valja vrlo oprezno rabiti pojmom „regionalnoga“. Istarski regionalni karakter poprima umjetničko oblikovanje nekog područja samo u onim razdobljima kada umjetničko oblikovanje njegove šire okolice ne donosi takva rješenja koja se nameću kao uzori, ili ako to područje ostaje dulje vremena u posvemašnoj izolaciji od svoje okoline.

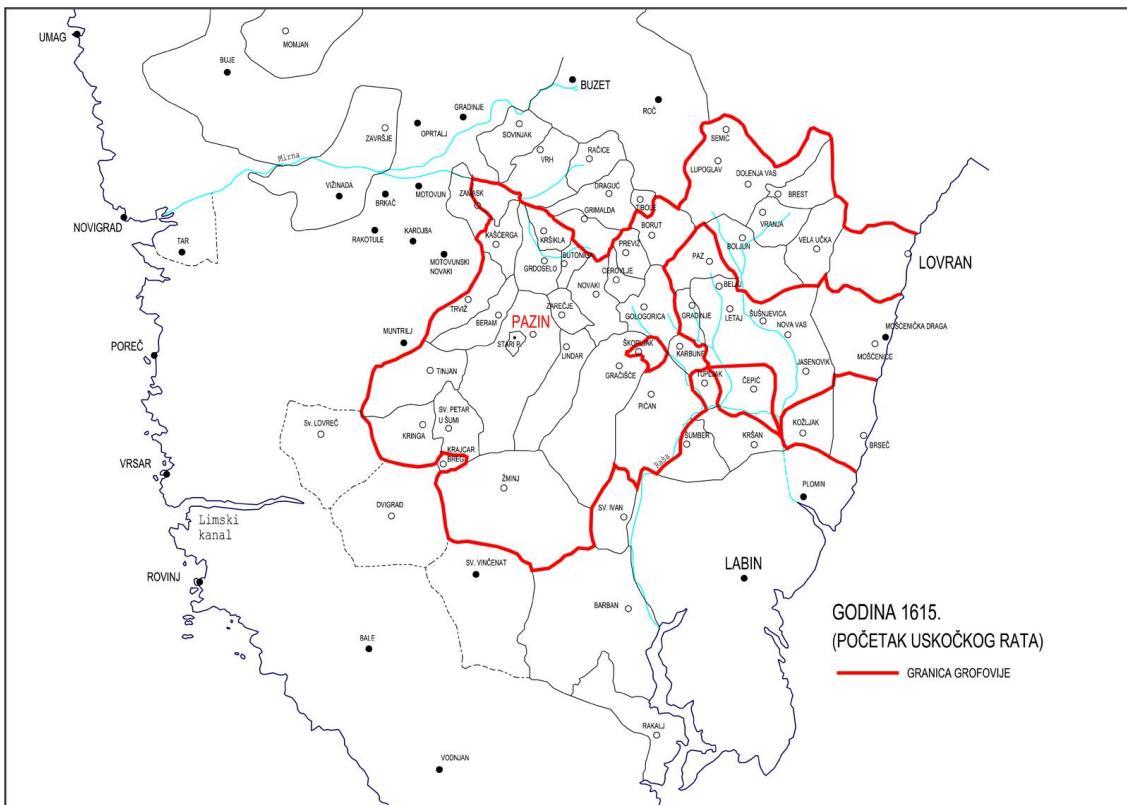
U razdobljima koja često u cjelini identificiramo s nekim najistaknutijim spomenicima postoji i mnoštvo drugih koji pokazuju da se umjetnički život ne dovija samo u jednom pravcu. Očito je da inzistiranje samo na jednom determinantnom faktoru može prikriti i njegovu dubinu i njegovu širinu. Tipične primjere jednodimenzionalnog prikaza jednoga umjetničkog razdoblja nalazimo u mnogim, konvencionalnim obradama antike u Istri.

Proces konstituiranja karakterističnih antičkih oblika života i umjetnosti u Istri i suviše je složen a da bi se mogao obuhvatiti nekim od tradicionalnih pojmoveva ili svesti samo na jedan „politički“ uzrok, pa bilo to i rimsко osvajanje Istre. Tako već „gradinska kultura“ Istre pokazuje ne samo mnoge dodire s drugim prastarim mediteranskim kulturama nego je i karakterom života u nekim svojim središtima prerasta konvencionalne granice preistorije. I tek ako uočimo izraziti „proto-antički“ karakter ove kulture u drugoj polovici prvog tisućljeća prije naše ere, prodor i afirmacija rimskih oblika kulturnoga i umjetničkog života nemaju onaj karakter koji su im pridavali naši prethodnici kada su identificirali pohod rimskih legija 177. godine pr. n. e. s prvom pojavom antike u Istri.

Tokom prvih stoljeća naše ere nastaje svuda u Istri bezbroj „prelaznih“ oblika između preistorijskoga i antičkog umjetničkog shvaćanja. Široki raspon koji se pokazuje u načinu oblikovanja ljudskog lika u rješavanju konvencionalne teme rimskog nadgrobnog spomenika, mnogo je značajnije svjedočanstvo intenziteta umjetničkog života Istre u tom razdoblju nego pojedinačni, makar i najkvalitetniji spomenik, koji su mogli ostvariti i majstori dovedeni iz tuđine. Isto tako i bogata skala tipova rimskih ladanjskih građevina, od luksuzne vile na Brionima do posve jednostavnih građevina, kao što je to ona, svojevremeno otkopana kod Vižinade, svjedoči o tome da se istarska sredina svestrano služila raznovrsnim građevnim rješenjima koje je poznavala antička arhitektura.

Odnos kasnijih razdoblja prema antičkoj umjetničkoj baštini otkriva se i u promatranju razvoja srednjovjekovne skulpture. Tako se, na primjer, od reljefa sv. Jurja u Plominu iz XI stoljeća pa do likova evanđelista iz Karšeta, Buja i poreča iz XIII stoljeća, može pratiti karakterističan položaj ruku na prsima, odnosno na pojusu, koji se očigledno određen reminiscencijama na likove rimskih nadgrobnih spomenika.

Nema sumnje da složeni tok razvoja umjetničkog života Istre, koji se navještava već u kasnoj antici, valja promatrati u vezi s nemirnim historijskim zbivanjima, koja se ubrzano nižu počev od kraja VI stoljeća – dovodeći, među ostalim, i do promjene etničke strukture stanovništva poluotoka. No prilikom ispitivanja i uspostavljanja odnosa između historijskih događaja i procesa koji karakteriziraju umjetnički život, ne treba se zanositi jednostavnim paralelizmom i koristiti razne datume kao posve čvrsta čvorišta.

U tom smislu potrebno je prije svega uočiti da problem političkog suvereniteta nema u ranijim razdobljima srednjeg vijeka ono značenje, koje će dobiti kasnije. Franačko osvajanje Istre (788-89. god.), potvrđeno mirom u Aachenu 812. godine, predstavlja sigurno vrlo značajnu historijsku činjenicu s određenim posljedicama i za razvoj umjetničkog života Istre. U feudalnoj strukturi „njemačkog carstva“, Istra postaje, nakon brze smjene različitih nestalih teritorijalnih organizacija, dio osebujne „crkvene države“ akvilejskih patrijarha, u kojoj su unutarnje, regionalne, komponente života mnogo značajnije od bilo kojih vanjskih. Isto tako, niti rani odnosi Venecije prema gradovima na istarskoj obali („fidelitas“) nemaju ono značenje koje će im dati stvaranje venecijanskoga teritorijalnog pojeda duž istarskih obala od XIII stoljeća dalje.

Premda je u razvoju umjetničkog života Istre u vremenskom rasponu od XI do XVI stoljeća javljaju određene faze, koje se mogu obilježiti konvencionalnim pojmovima romanike, gotike i renesanse, ovih pet stoljeća predstavlja - s obzirom na razvoj životnih sredina u kojima se dovija – određenu cjelinu.

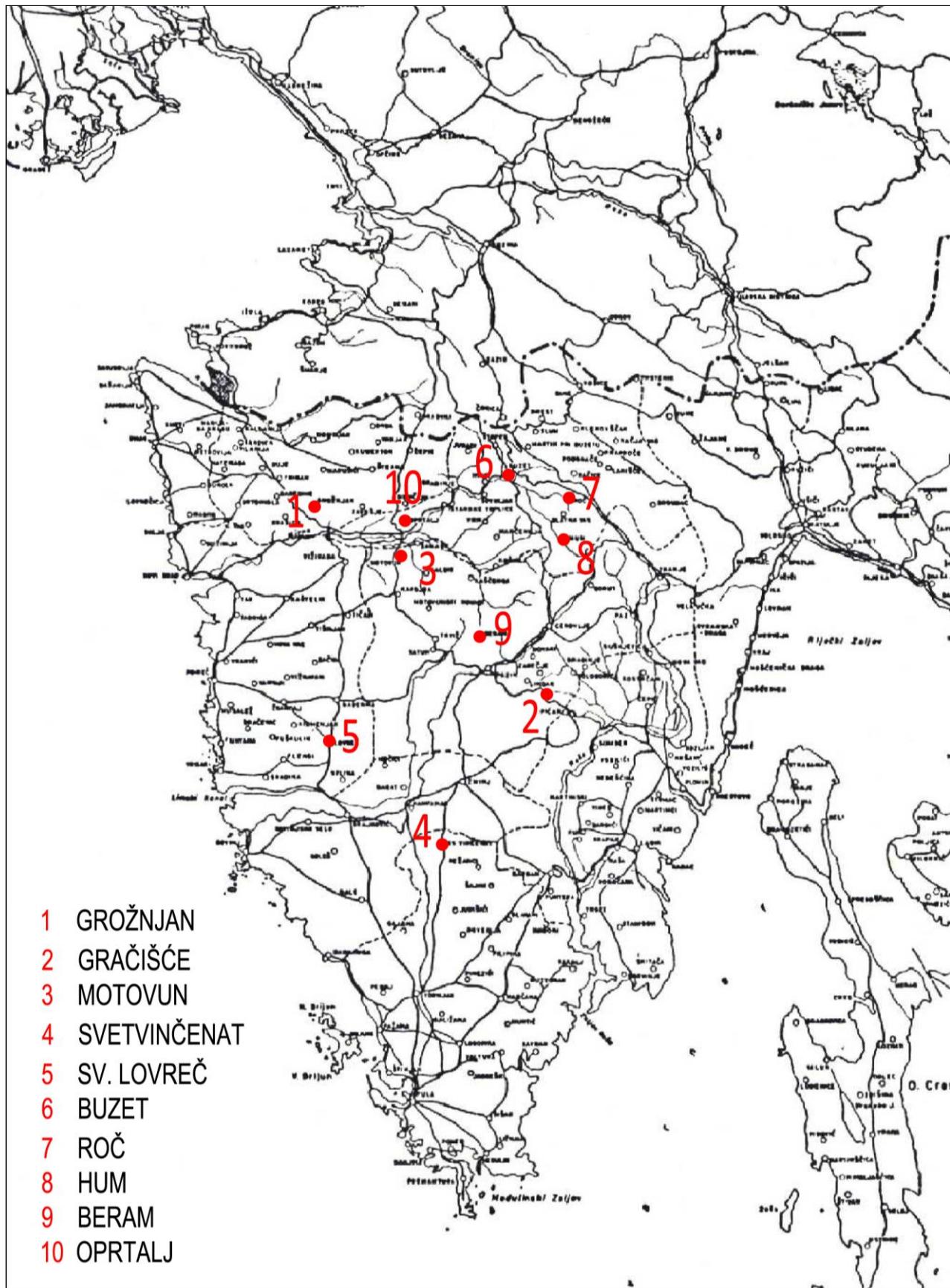
To je, naime vrijeme u kojem gradovi na obali intenzivno žive (doba kulminacije u XIII stoljeću), a usporedno se javlja i snažan razvoj brojnih polu-urbanih i ruralnih naselja. Napokon u tom razdoblju aktivno sudjeluju u umjetničkom životu i razni feudaci, bilo u gradovima, bilo u svojim utvrđenim sjedištima.

U novom procesu urbanizacije, koji započinje tokom XI stoljeća, **istarski gradovi stiču svoje kamene jezgre i fortifikacione okvire**. U kamenu svojih kuća i javnih građevina: palača gradskih podestata i knezova, tornjeva i loža – gradski život se na monumentalnan način fiksira u prostoru, istovremeno s razvojem komunalnog sistema. Još i danas, nakon svih razaranja i kasnijih slojeva izgradnje, znatan broj sačuvanih romaničkih fortifikacionih i stambenih objekata potvrđuje intenzitet građevne djelatnosti u ovom razdoblju. Dijelovi gradskih zidova i kula u Motovunu, Poreču, Lovreču, Dvigradu, „burga“ u Momjanu te toranj iznad gradskih vrata u Humu, pokazuju razvijenu tehniku gradnje a sačuvane kuće u gradovima i široku upotrebu raznovrsnih arhitektonsko-dekorativnih elemenata. Komunalna palača u Motovunu s dugim nizovima romaničkih bifora, predstavlja možda najveći sačuvani objekt romaničke profane arhitekture.

U našoj zemlji, a u sklopu romaničkih kuća, što ih je sačuvao Poreč, „kanonička nastamba“ s velikim biforoma u I katu, izvedena prema natpisu na portalu 1251. godine, predstavlja malo remek-djelo arhitekture toga razdoblja.

Prijelaz prema gotici obilježava niz manjih sakralnih objekata kod kojih se pojedini novi konstruktivni ili dekorativni oblici javljaju u još romaničkoj cjelini, a kod velikog broja manjih gradnji usvajanje gotike svest će se uglavnom na konstrukciju šiljastog svoda nad jednostavnim pačetvorinastim prostorom i profile otvora.

Kraj XV i početak XVI stoljeća donosi uopće u Istri niz razvojnih gotičkih svodova, kao što su u središnima crkava Sv. Bartula i Andrije u Roču, a tridesetih godina XVI stoljeća nastaje jedno od najljepših i najznačajnijih ostvarenja kasne gotike: svod crkve Sv. Jurja u Oprtlju, koji signaturom protomajstora „iz Kranja“ još jednom potvrđuje značajnu ulogu radionica iz dubljeg kontinentalnog zaleđa u kasno-gotičkim ostvarenjima Istre.

Premda se umjetnički život Istre nastavlja i nakon XVI stoljeća, on u razdoblju teških kriza, koje su zahvatile gotovo sve životne sredine poluotoka, nema više onaj karakter koji je imao u ranijim razdobljima. Progresivna provincijalizacija umjetničkog života u XVII, XVIII, a da se o XIX stoljeću i ne govori, nije u tome što se sada na području Istre održavaju samo venecijanski utjecaji, nego u tome što su novi oblici kulturnog u umjetničkog života takvi da se mogu kreativno prihvati samo u razvijenim sredinama. Dok je u srednjem vijeku razmjerno maleni grad po broju stanovnika mogao živjeti na razini tadašnjeg urbanog života, u XVII i XVIII stoljeću male i zaostale urbane sredine ne mogu više aktivno sudjelovati u istovremenim umjetničkim strujanjima.

U XIX st. provincijski karakter cjelokupnog života Istre još se više utvrđuje, a nova izgradnja u nizu naselja svojim bezličnim oblicima, ali zato velikim dimenzijama, grubo narušava njihova povjesna jedinstva. Problem koji se javio nije izgubio aktualnost i u našem vremenu, a to je problem usklađivanja novih oblika života, novih potreba i mogućnosti s povjesnom baštinom.

Tekst koji slijedi sadrži POVIJESNO-URBANIŠTICKE opise, analize i osvrte na primjeru 10 STAROGRADSKIH JEZGRI istarskog zaleđa, za koje su u posebnom prilogu izrađeni kartografski prikazi s povjesnom valorizacijom, te obradom specifičnosti svake povjesne jezgre.

2.1 GROŽNJAN

UVOD

Grožnjan je gradić u središnjem dijelu Istre. Nalazi se na rubu visoravni Gornje Bujštine, iznad doline Mirne, na 277 m nadmorske visine. Jedna od najljepših karakteristika ovog gradića je nedodirnuta srednjovjekovna jezgra, sa svojim uskim i čarobnim kamenom popločenim ulicama. Ovdje možete naći tridesetak umjetničkih privatnih studija i galerija. Grožnjan je poznat kao "Grad umjetnika" od 1965., zahvaljujući mnogobrojnim kulturnim manifestacijama koje se izmjenjuju tokom ljeta, kao što su Extempore, mnogi klasični i Jazz koncerti.

POVIJESNI RAZVOJ

PRAPOVIJEST I ANTIKA

Marchesetti opisuje Grožnjan gradom „opasan“ lancem prapovijesnih gradina u pravcu istok-zapad, ali na lokalitetu samog Grožnjana nije pronašao dokaze prapovijesne gradine. Spomenute gradine samo su segment u nizu prapovijesnih gradinskih naselja koja se pružaju sa obje strane rijeke Mirne od njenog izvora do ušća. Premda daleko od mogućnosti jednog sintetskog rada o Histrima arheologija može da po pitanju komuniciranja prapovijesnih naselja i ovdje potvrdi pretpostavku o kontinuiranom ljudskom kretanju. Najlakšim prirodnim pravcima u konkretnom slučaju doline Mirne, njihovom nadziranju i vizuelnom kontaktiranju niza naselja. Prepostaviti predrimsku komunikaciju dolinom Mirne znači priključiti Grožnjan i okolicu orbisu transistarskog pravca Novigrad-Buzet i dalje, dakle determinirati ga u prostornom komuniciranju prapovijesti. Bez obzira na opasnosti koje sadrže ove konstatacije zbog svoje nefleksibilnosti ona će predstavljati okosnicu u dalnjem traženju logike prapovijesti i antike na svom području. Prapovijesni komunikativni pravac dolinom Mirne nastavio je život i u antici kontinuirano i nakon godine 177. prije nove ere koja ovdje predstavlja samo matematički termin uključenja Histra u sastav Rimske republike. Smatrajući ga relativno minornim u odnosu na magistralne pravce izvori o njemu šute ali su antička naselja na njegovom traktu Novigrad – Vela Vrata - Istarske toplice koje su nesumnjivo antički lokalitet – Buzet jasan pokazatelj ovog kretanja u antici.

Bez sustavnih arheoloških istraživanja područja između Buja i Velih vrata koja bi uključivala Grožnjan i njegovu okolicu nemoguće je potvrditi ili opovrgnuti postojanje jedne antičke komunikacije dok bi značajna koncentracija utvrđenih arheoloških lokaliteta u okolini Grožnjana bila samo argument za pretpostavku antičke komunikacije bilo magistralnog karaktera.

Katastarski plan, 1819. godina

Benussi tvrdi da je Grožnjan bio pravovjedni kastaljer ali za to ne daje nikakve argumente. U Mlakarovim rekognosciranjima Grožnjan se ne pojavljuje. Lokalitet S. Vito (područje novog groblja) stoji u kontradikciji između Benussijevih „ostataka rimske konstrukcije“ i Mlakarove šutnje.

Izvršno arheološko rekognosciranje terena Grožnjana unutar šire granice naselja dalo je sljedeće rezultate: koncentrički, diskontinuirani zidovi koji se prema jugoistoku spuštaju sa platoa ne predstavljaju histarske obrambene bedeme. Samo za trakt zida moglo bi se na temelju općih značajki prapovijesne gradnje (suhozid megalitičkih, na nož slaganih, blokova) prepostaviti njegov prapovijesni nastavak. Zid je dužine 70 m, visine 3,5 m, dok je debljinu nemoguće odrediti bez arheoloških radova.

Suhozid od pravilnih kamenih blokova dužine oko 30 m nad kojim je sagrađen istočni ogradni zid mjesnog groblja, može osnažiti Benussijevu tvrdnju o antičkoj građevini na lokalitetu S. Vito. Na površini zida mogu se uočiti sitni fragmenti slavenske keramike što bi se moglo povezati sa nazivom samog lokaliteta S. Vito. Ovaj bi lokalitet mogao održavati jedan dugotrajan kontinuitet sakralnog prostora od prapovijesti preko antike i srednjeg vijeka do danas.

U kasnije iskopanoj zemlji pokraj crkve Sv. Kuzme i Damjana mogu se primijetiti sitni fragmenti prapovijesne keramike. Na temelju svega što je dao sada navedeno nemoguće je stvarati preciznije zaključke a posebno smatrati ih finalnim kako u pitanju teritorija Grožnjana tako i histarske kulture uopće. Čak ni gusti raspored gradina ne mora govoriti mnogo jer je Istra bila kontinuirano i relativno gusto naseljena već od neolita. Gusta mreža naselja ne može se bez sustavnih istraživanja razvrstati prema veličini i značaju jer se čini da terenska ispitivanja govore u prilog većem broju manjih aglomeracija. Suvremena znanstvena ispitivanja političkog uređenja Histra trenutno se bore sa razjašnjavanjem izvornih termina „populi“, „civitas“, pri čemu, čini se histarski pojам „populus“ označava približno zajednicu ljudi,a „civitas“ zajednicu s teritorijem te pojам ima i mjesno određenje.

SREDNJI VIJEK

Pretpostavljamo da je u dugom vremenskom periodu od kasne antike do početka srednjeg vijeka tj. otprilike do 1000. godine Grožnjan nastavio svoj životni kontinuitet. Zbog strateški vrlo povoljnih položaja Grožnjan je u tom razdoblju morao imati vojnu utvrdu, iako daleko manje značaja nego kasnije u srednjem vijeku.

Sve do godine 1102., kada se u jednom zapisu Grožnjan spominje prvi put, nemamo pouzdanih podataka što se dešavalo sa Grožnjanom, no možemo prepostaviti da je doživio sudbinu koja je zajednička za čitav poluotok izuzev njegovog istočnog dijela.

Navedene godine 1102., grof Volrih daje svoje posjede u Istri akvilejskoj crkvi. Tada Grožnjan zajedno sa Buzetom, Oprtljem, Castelvenerom, Momjanom i Bujama dobiva nove gospodare. Nezna se koji je vazal ili akvilejski gastald upravljao tada Grožnjanom.

Sačuvana gradska vrata, vanjska i unutrašnja strana

Glavni prilaz u grad

Grožnjan se ponovno spominje tek stotinu godina kasnije. 1238. godine navodi se izvjesni Vicard ili Rizzard kao godpodar Grožnjana i Costela (Petra Pilos) kao svjedok kod sporazuma između akvilejskog patrijarha Bertolda i goričkog grofa Majnarda. Isti se Vicard spominje u nekoliko isprava izdanih u Veneciji i Pazinu 1253. I 1255. godine, kao predstavnik goričkih grofova sa pridjevkom „de Grisignana“. Kostelski (Petra Pilosa) i momjanki gospodari bili su dugo vremena na tom području jedni od moćnijih vazala akvilejske crkve. Iako njezini vazali, gospodari Kostela gotovo su neprekidno ratovali protiv patrijarha na strani goričkih grofova.

Snaga Kostela i njegovih vlasnika vidljiva je iz veličine feudalnog posjeda koji je zauzimao područje Čepića, Zrenja, Marčenigle, Sočerga, Šaleža, Čenice, Nugle, Grimalne, Omošćice, Mlunu, Kodolja, Pregare, Završja, Oprtlja i Grožnjana braneći strateški važnu dolinu Mirne. Takve razmjere kostelski feud zadržao je sve do početka XIV stoljeća Grožnjan ostaje u njegovom sklopu sve do 1339. godine. Iste godine novi gospodar Grožnjana Giovani Francesco di Castello, još uvijek vazal akvilejske crkve. Nakon njega Grožnjanom upravlja njemačka porodica Reifenberg u čijoj vlasti ostaje do 1350. godine.

Sudeći prema oskudnim povijesnim podacima nakon stoljetnih ratnih nemira koje su prouzrokovali sukobi između patrijarha i njihovih vazala (gospodari Kostela) Grožnjan je njegovo šire ruralno područje dolaskom novih gospodara proživljavao izvjesno vrijeme relativnog mira, što je omogućilo oporavak gotovo uništene poljoprivrede i stočarstva. No, mir ne traje dugo. Volric od Reifenberga zadaje velike nevolje Veneciji, dižući i potpomažući u dva navrata bunu Kopra protiv Serenissime, ali već 1354. godine ugovorom skopljenim u Veneciji i Volric postaje plaćenik mletačke republike.

Postoje zapisi da je u periodu između 1356. i 1358. godine u ratu između Venecije i Ugarske, sin hrvatskog bana zauzeo Grožnjan kojim upravlja Volric Reifenberg. Dva mjeseca prije sklapanja mira sa Ugarima (1358.) Volric prodaje za 4000 dukata Grožnjan Veneciji. Time je ujedno otvoreno novo poglavlje Istre i Grožnjana.

Kruti feudalni poredak kojeg su održavali akvilejski vazali, nasilno sputavanje slobode i samostalnosti u samoupravi gradova dovelo je do toga da su se gradovi uglavnom svojevoljno predavalci Veneciji vjerujući da ih očekuje bolja sudska. Dospjevši pod venecijansku upravu gradovi zadržavaju svoje institucije, no upravnu i sudsку vlast ima isključivo mletački upravitelj. Njega ne biraju građani već ga nameće Venecija. Viši položaj u gradskoj upravi pripadaju samo bogatijem sloju građana.

Na području Istre Venecija nije organizirala jedinstvenu upravu, to joj nije odgovaralo, ali je zato postojalo čvrsto jedinstvo vojne uprave i vlasti.

Već 1304. godine u tadašnjem Sv. Lovreču postoji vojni upravitelj za Mletačku Istru južno od rijeke Mirne (*ultra acquam*), sa nazivom „capitaneus societatis Paysenatici terrarum nostrorum Istri“.

Političke neprilike ubrzo stvaraju potrebu da se i (citra quam Quietum) organizira vojna uprava. Tako je sjeverno od toka Mirne zbog skorog rata sa Ugarskom neophodno organizirati još jedan vojno upravni punkt, čije je sjedište u početku u Umagu i Novigradu da bi 1359. godine preselilo u Grožnjan.

Prvi poznati vojni kapetan u Grožnjanu je Pietro Delfino. Obje vojne uprave i u Lovreču i u Grožnjanu neovisne su jedna od druge (izuzev u bitnim slučajevima), a osim vojne imaju podijeljeno juridičku moć za sporove među općinama. Nikad do tada, a ni poslije Grožnjan nije imao veći značaj i konkretne mogućnosti da preraste okvire malog srednjovjekovnog grada i postane upravni, ekonomski i politički centar jedne šire regije.

Čak i njegov izuzetni vojno strateški značaj trajao je samo 34 godine (od 1359-1394.). U tom razdoblju (1360–1367.) poduzimani su intenzivni radovi na poboljšanju i popravku **gradskih fortifikacija**, dok su popravci na gradskoj palači vršeni 1366. i 1368. godine.

1394. godine Venecija prodire duboko u Istru i osvaja Rašpor, koji se po strateškoj važnosti smatra ključem Istre (clavis totius Ristrie). Iz tog razloga Venecija ukida vojne uprave u Lovreču i Grožnjanu i prenosi je u Rašpor.

Nakon raspuštanja vojne uprave u Grožnjanu Venecija postavlja za upravitelja svojeg podestata, čija vlast traje 17 mjeseci. Uz njega postoji gradski savjet od 9 članova. Podestat je uz sva svoja juridička ovlaštenja u civilnoj upravi i kriminalu, morao poštovati običajno pravo grada upisano u gradskom Statutu. Prema tvrdnji Carla de Franceschia Grožnjan je imao svoj statut iz vremena kad se oslobođio, dakle od 1359. Godine. Međutim do danas je sačuvan statut iz 1558. godine pisan na pergameni, te nekoliko njegovih kopija iz XVIII stoljeća. Statut je podijeljen u 4 knjige. Prva govori o sudstvu, druga o ugovorima, treća o oporukama i četvrta o zločinima i kaznama. Interesantna je činjenica da se u statutu navodi da venecijanski podestati nemaju pravo sudjelovati kod biranja župana, glava seoskih općina.

Taj nam podatak potvrđuje činjenica da je okolno stanovništvo Grožnjana naseljeno slavenskim življem već vrlo rano u srednjem vijeku, iako je takva činjenica često prešućivana ili osporavana u povijesnim dokumentima.

Od prve polovice XIV st. često je harala Grožnjanom kuga, koja je znatno smanjila broj stanovnika. Početkom XV st. jaki požar uništio je veći broj zgrada. Iza toga došlo je do jače građevne djelatnosti koja je obuhvatila i pregradnje na većem broju zgrada.

Valorizacija: VRIJEME GRADNJE

16 – 20. STOLJEĆA

I u toku XVI i XVII stoljeću Venecija je zbog već poznate depopulacije izazvane ratovima, a još više čestim epidemijama bolesti prisiljena provoditi kolonizaciju svojih posjeda pretežno hrvatskim stanovništvom, koje je bježalo pred turskim najezdama. Etnički izgled stvoren u tim vremenima, Istra uglavnom zadržava sve do kraja 2. svjetskog rata, kada se etnička slika Istre ponovno bitno mijenja.

Grožnjan pripada Veneciji do njezine propasti 1797. god. Nakon kraće vladavine Francuza za vrijeme Napoleona potpala g. 1813. pod vlast Austrije, a od 1918. godine Italiji. Nakon oslobođenja Istre 1945. godine pripojen je sa ostalom Istrom Jugoslaviji. Grožnjan je sačuvao karakter utvrđenih gradića smještenih na brežuljku i gusto izgrađenih unutar prostora opkoljenog čvrstim bedemom, koji ga je zaštićivao od provale neprijatelja.

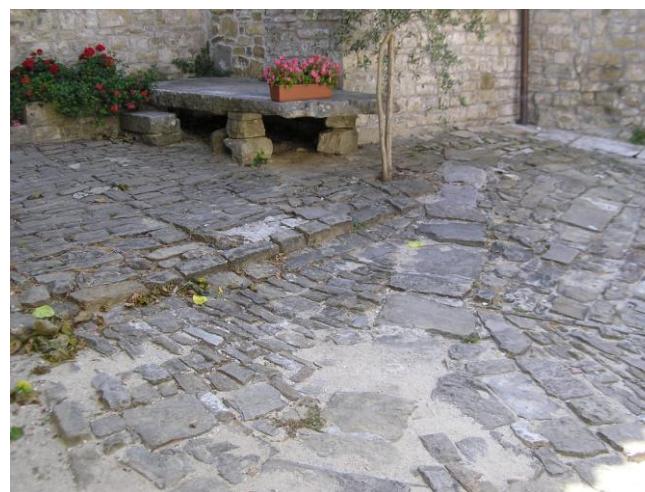
Ovakav smještaj i pomanjkanje prostora uvjetovali su vrlo interesantna i slikovita urbanistička rješenja, kao uske krvudave uličice u kojima često nalazimo natkrivene prolaze, prekinute perspektive, proširenja komunikacija - mali trgovi, vanjska stepeništa prislonjena uz kamene fasade kuća, od kojih je više njih sačuvalo arhitektonске detalje srednjovjekovnih građevina, sve sa elementima koje obilno susrećemo u Grožnjanu i zbog kojih on još ostavlja utisak jednog srednjovjekovnog gradića.

URBANISTIČKI PROSTORNI RAZVOJ GROŽNJANA

Već u ranom srednjem vijeku Grožnjan je predstavljao utvrdu. Feudalni kaštel bio je lociran na mjestu današnjeg, to je najosjetljivija točka do koje su dopirale dvije prometne komunikacije. Na toj strani bedema nalazimo kasnije dvoja vrata. Ako se prihvati tvrdnja Giovanni Vesnavera, da je kršćanstvo tu prisutno vrlo rano (VI st.) onda uz kaštel treba pretpostaviti i obvezni sakralni objekt negdje na području današnje župne crkve. Takva bi otprilike bila slika srednjovjekovnog Grožnjana. U fazi zrelog vijeka pod upravom akvilejskih vazala dimenzije castelluma se povećavaju, odnosno šire prema južnom dijelu platoa. Grožnjan proširuje opseg svojih fortifikacija, koje ide potezom današnjih ulica Mate Gorjan i Obzidna. U to vrijeme Grožnjan predstavlja još uvijek samo nužni refugium okolnog seoskog stanovništva, da bi u XIV stoljeću ponovno proširio svoje fortifikacije, koje poprimaju današnje okvire naselja. U tom stoljeću smatramo da je Grožnjan stalno naseljen pučanstvom, kome ovo naselje postaje i stalno boravište.

Popločenje ispred kaštela

Nekoliko ostataka iz doba romanike, dakle iz XIII stoljeća nalazimo (okviri prozora i struktura ziđa) na gradskom kaštelu i u temeljnim zidovima pojedinih profanih zgrada. 1310. godine prvi se put spominje župna crkva svetog Vida i Modesta, od koje nije ništa sačuvano. XIV st. točnije njegova druga polovica predstavljaju prelomni trenutak u povijesti Grožnjana. Došavši pod vlast Venecije, te postavši makar kratko jedan od centara vojne uprave za Istru, značaj i moć Grožnjana naglo su porasli.

Današnji ostaci bedema, uglavnom sjeverni trakt, upravo su iz tog razdoblja. Djelomično se ta građevna faza uočava i na nekim detaljima kaštela. Negdje u to doba Grožnjan probija na južnoj strani bedema treća gradska vrata. Ta vrata bila su neophodna radi komunikacije, koja je serpentinama niz južni obronak brijege vodila do rijeke Mirne, gdje se na mjestu zvanom Bastija nalazila gradska luka, koju je branilo vojno utvrđenje. Na tom mjestu danas se nalazi jedino kapela svete Marije od Bastije.

U to vrijeme rijeka Mirna je plovna upravo do tog mjesta, koje je za Grožnjan predstavljao posebno važan trgovački punkt. Tu se ujedno vršio ukrcaj prirodnih bogatstava Istre, koje je Venecija obilno eksploatirala. Postoji pisani podatak da je Venecija u srednjem vijeku smatrala i ubrajala Grožnjan u pomorske gradove, koji je tokom rijeke Mirne bio vezan sa Jadranom tim putem dolazio je i odlazio venecijanski podestat.

Gubitkom svojeg vojnog značaja i osnutka vojne uprave u Rašporu Grožnjan će ostati samo upravni centar malog općinskog teritorija i župe, bez naročitog ekonomskog, društvenog, političkog i crkvenog značaja.

Pomanjkanje bogatog slojeva stanovništva evidentirano je i u građevnom fundusu, te se stoga spomenički objekti i objekti više arhitektonsko stilske vrijednosti slabo zastupljeni. Možemo naglasiti da Grožnjan nije nikad imao prave karakteristike urbanog centra. XV i XVI stoljeću, dakle razdoblje kasne gotike i renesanse, po broju objekata nešto je više prisutan. U tom vremenu su izgrađena istočna (kasnogotička) gradska vrata sa kulom ispred kojih se nalazio pokretni most sa još jednim vratima. U renesansnom razdoblju, neposredno uz istočna gradska vrata izgrađena je loža (1587.) i mala zgrada kraj trga Rugero Paladin.

1554. godine izgrađena je Kapela svetog Kuzme i Damjana sa lopicom ispred gradskih vratiju, koja je pregrađena u XIX st. Grožnjan je, izgleda već na završetku srednjeg vijeka imao otprilike izgled i prostorni raspored kakav vidimo danas. Unutar skučenog prostora omeđenog fortifikacijama koje su zatvarale nepravilni krug, važno mjesto je zauzimala župna crkva sa trgom i kaštelom. Gradskim tkivom dominirale su tri komunikacije. Današnja ulica Mate Gorjan i njezin nastavak Obzidna predstavljaju prvu komunikaciju. Ta je ulica spajala istočna gradska vrata sa tzv. novim vratima. Druga komunikacija je današnja ulica Umberto Gorjan, koja spaja kaštel i gradsku ložu.

Treća komunikacija ide ulicom Braće Korve - Trg Rugero Paladin do istočnih gradskih vrata. Ostale manje komunikacije, povezujući radikalno osnovne komunikacije, stvarale su stambene rajone. Promatraljući sam tlocrt grada može se uočiti osnovna podjela gradskih prostora na dvije zone. Prva zona u sjevernom dijelu grada sa župnom crkvom, kaštelom, ložom i vjerojatno gradskom palačom, te južna stambena zona nekad vidnije izdvojena (radikalno centralne osnove) predviđene kao stambeni dio običnom pučanstvu.

Barokna faza XVII i XVIII st. pokušala se djelomično svojom monumentalnošću i dijelom svim arhitektonsko stilskim elementima u detaljima (portali, prozori, konzole), a i brojem objekata, nametnuti građevnom fundusu naselja. Tako se 1770. godine na mjestu stare župne crkve gradi nova monumentalnija u baroknim oblicima sa klasicističkim fasadama. Crkva je svojim dimenzijama čak prenametljiva. Zvonik uz nju je iz XVII st. U istu stilsku grupu spada niz baroknih i kasnobaroknih zgrada u ulici Umberto Gorjan. U to vrijeme u nekoliko je navrata obnovljen gradski kaštel. Veći broj objekata skromnih baroknih obilježja nalazimo u južnom dijelu gradske jezgre. Osim župne crkve pismeni zapisi spominju još dvije crkvice u samom gradu. To je crkva svetog Roka uz župnu i svetog Martina. O njihovom izgledu i vremenu nastanka nemamo podataka.

Iz XVII st. imamo opis grada, koji je dao biskup Jacopo Filippo Tomasini. On navodi da su kuće građene od dobro „priklesanog“ kamenja, te nisu imale žukane fasade. Prilikom izgradnje pojedinih objekata ili blokova tokom stoljeća strogo se pazilo da se prethodna tlocrtna dispozicija naselja ne narušava.

Promatraljući građevni inventar današnjeg Grožnjana primjećujemo da je najviše zastupljeno XIX i XX stoljeće. To su po arhitektonskom rješenju standardni objekti bez posebnih arhitektonsko stilskih kvaliteta, ali uklopljeni u okolini ambijent. Upravo izgradnja objekta XIX st. je tada nefunkcionalne gradske fortifikacije interpolirala u samo tkivo, koje je zbog toga, osim u sjevernom dijelu, vrlo teško identificirati.

Tada su porušena vrata i gradski zid u sjeverozapadnom dijelu grada, te formiran današnji prošireni Trg.

Izgradnja XX stoljeća nije u Grožnjanu svojim lošim adaptacijama i arhitektonskim rješenjima bitno narušila sklad povjesnog ambijenta, što prečesto susrećemo u inače zaštićenim urbanim cjelinama širom regije. Ipak nekoliko loših primjera nalazimo u južnom dijelu jezgre. Međutim najtragičniji primjer Grožnjana je gradski kaštel, kojeg su ranije, a i nove adaptacije potpuno degradirale.

Pogled sa zapadne strane

P. Petronio, grafika, 1681.g.

2.2 GRAČIŠĆE

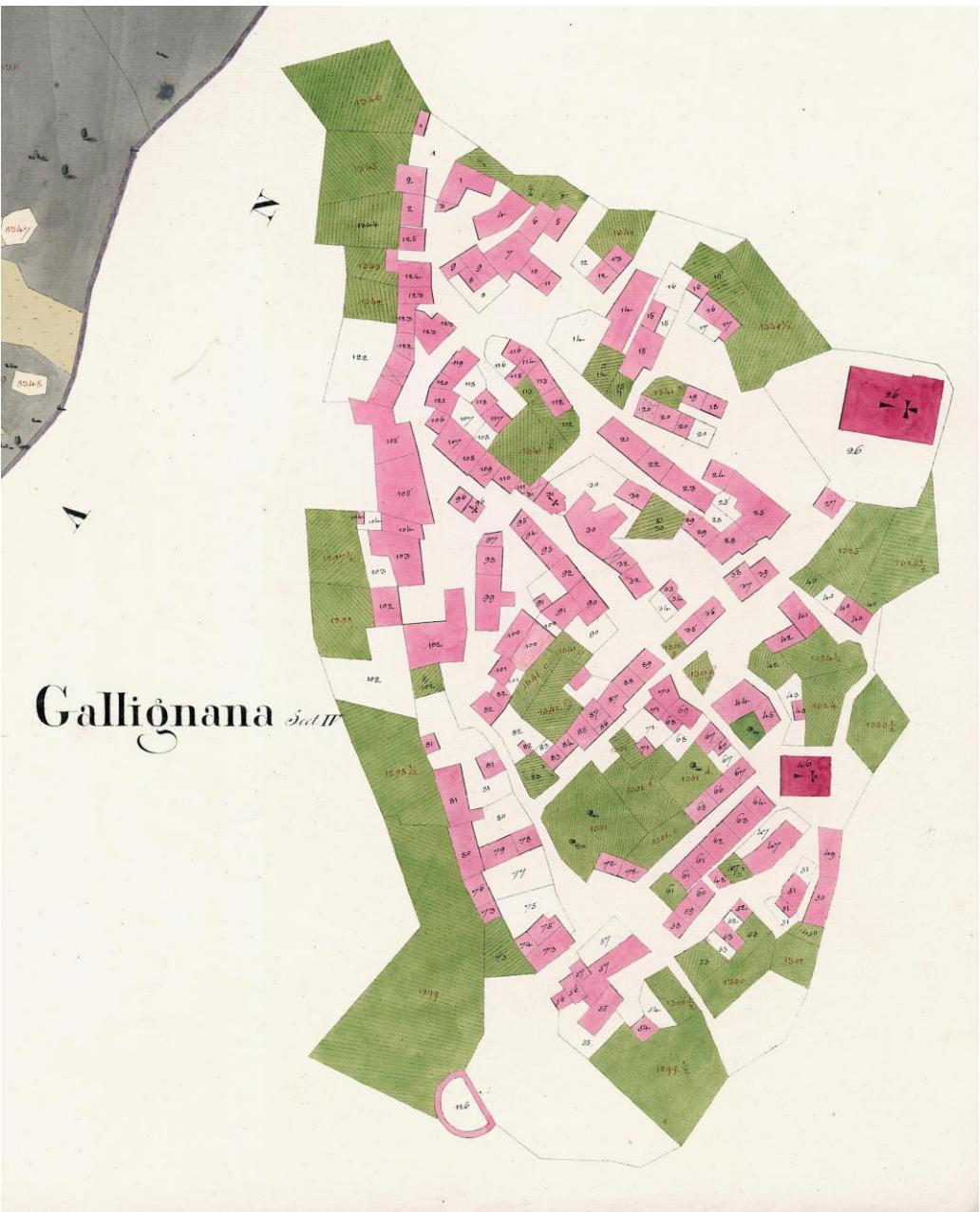
UVOD

Gračišće, naselje kraj Pazina ($45^{\circ}13'N$; $14^{\circ}01'E$; 290 mnv); sjedište istoimene općine. Nalazi se na vrhu brežuljka iznad ceste Pazin-Pićan, visoko ponad vododerina koje se slijevaju u rijeku Rašu.

Ponekad sveci zaštitnici na slikama i skulpturama drže u rukama modele gradova kao atributi koji su katkad samo najopćenitiji simboli, a nekad najvjerodstojniji izvori. U tom smislu pažnju zaslužuje i model grada, što se, također u funkciji svetačkog atributa, nalazi u lijevoj ruci drvenog kipa sv. Vida, patron Gračišća, ranije na oltaru crkve sv. Marije „na placu“. Rad nastao sredinom XVII st. Bio je predimenzioniran za prostor ove crkve (oltar možda potječe iz stare župne crkve sv. Vida, na mjestu na kojem danas nalazimo baroknu crkvu iz XVIII st.). Danas smješten u crkvi sv. Eufemije. Spomenuti model grada ima posebnu vrijednost povjesno-umjetničkog „izvora“ po tome što, sadržava prilično vjeran prikaz te stare, srednjovjekovne župne crkve, prije barokne obnove dovršene 1765. godine.

POVIJESNO - URBANISTIČKI RAZVOJ

Naselje gradinskog karaktera vjerojatno je bilo napušteno u rimsko doba, a ponovno obnovljeno u kasnoj antici kao utvrda za zaštitu stanovništva u nemirnim vremenima. Prvi se put spominje 1199. kao Gallianum, kad je župan bio neki Dražiha. Bilo je feudalni posjed akvilejskih patrijarha, zatim knezova Goričkih te je 1374. ušlo u sastav Pazinske knežije. Pripadalo je Pićanskoj biskupiji do njezina ukidanja 1788. U urbaru 1498. nosi ime Galianna, a u sljedećem (1578) dobiva naziv »gradić« (Städtl). U to je doba bilo jedno od najvažnijih naselja Knežije, po broju stanovnika veće, a po gospodarskoj moći snažnije i od Pazina. Stradalo je u ratovima Mlečana protiv Knežije 1508-10. i 1616-17., ali njegovi stanovnici bunili su se i protiv feud. gospodara (1636). U XIX. i XX.st. ostalo je izvan glavnih prometnih pravaca, pa je stagniralo do danas. Srednjovjekovne zidine velikim su dijelom očuvane na zapadnoj, sjevernoj i istočnoj strani grada, uključujući zapadna gradska vrata i kružnu kulu na istočnom uglu (iz 1500). Kroz prolaz gradskih vrata ulazi se u ložu iz 1549., pokraj koje su fontik i prostor straže (danas prostor općinskih službi). Na početku maloga trga palača je Salomon, dvokatna građevina s gotički profiliranim prozorima na prvom katu, a renesansnim zaobljenim prozorima na drugom (oko 1570). Na trgu je zavjetna crkvica sv. Marije, koju je za Petra Beračića 1425. sagradio graditelj Dento. Jednostavna je četverokutna tlorisa presvođena šiljasto-baćvastim svodom. U njoj su sačuvane zidne slike (oko 1430: Poklonstvo kraljeva, sveci, skica Navještenja). Na pročelju je preslica, a ispred njega poslije je dodan trijem s drvenim kasetiranim stropom.

Katastar, 1820. godina

Sjevernu stranu trga zatvaraju ostatci biskupskoga dvora (povremena rezidencija pićanskih biskupa) s tzv. biskupskom kapelom (sv. Antun Padovanski - sv. Fabijan i Sebastijan) iz 1381., obnovljena 1486. To je pravokutna jednobrodna kapela s poligonalnom apsidom, nadsvođena gotičkim rebrastim svodom. Gotička je i crkva sv. Eufemije, trobrodna bazilika s trima upisanim apsidama, građena 1383. te nekoliko puta obnavljana (1864. i 1985). U njoj se nalazilo poznato romaničko drveno raspelo iz XIII st. Župna crkva sv. Vida, Modesta i Krescencije trobrodna je bazilika izgrađena 1769. na mjestu prijašnje. Ima barokno pročelje, više kamenih i drvenih oltara, rezbarene korske klupe i više liturgijskih predmeta iz XVIII st. U ulici Pod sv. Fumiju sačuvan je niz kuća iz XV st., sa stambenim prostorom na katu kojemu se pristupa vanjskim stubištem te s konobom u prizemlju. U predjelu Potok sačuvane su obrtničke kuće iz XVI-XVIII st.

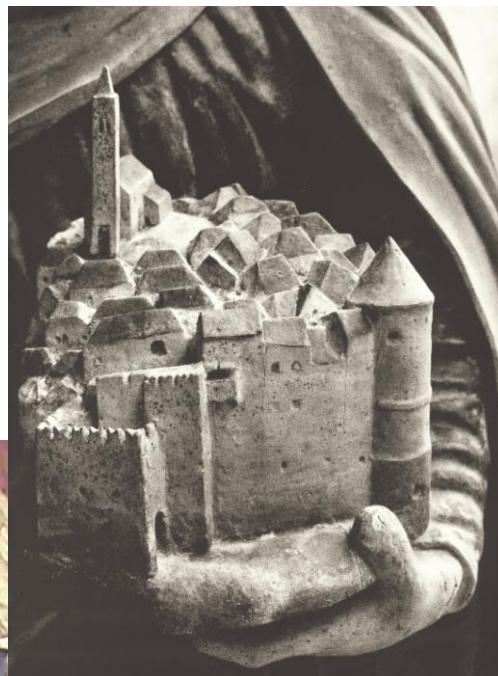
Šta se tiče urbanog razvoja nije moguće razlučiti faze razvoja naselja. Sadašnja cjelina na uzvisini oblik vjerojatno dobiva krajem XV i početkom XVI stoljeća. Cjelokupno naselje je tada opasano zidinama, a na jugozapadnoj strani podignut je 1520. godine veliki okrugli bastion. Unutra naselja kuće su spojene u nizove, a kućna pročelja formiraju nekoliko ravnih ulica. U razdoblju novog vijeka kuće zidaju i u području obrambenog bedema, naslonjene na unutrašnje lice gradskog zida. Cijeli nizovi od nekoliko desetaka kuća sačuvali su svoj izvorni izgled iz razdoblja srednjeg vijeka. Tako su, na primjer, sve kuće u Ulici pod svetu Fumiju iz XV stoljeća. Više gradskih kuća, jednostavnih jednočelijskih jednokatnica, datirano je u klesanim natpisima. Druge srednjevjekovne kuće iz XV i početka XVI stoljeća mogu se prepoznati na osnovu tipoloških osobina i obilježja kamene arhitektonske opreme. Tek u novije doba, neadekvatnim adaptacijama ambijent gubi svoja izvorne srednjevjekovna obilježja.

Do u najnovije doba većina ulica i javnih prostora u gradu bili su bez popločenja. Kvalitetno popločenje bilo je izgrađeno tek u najvažnijim dijelovima naselja: djelomično na trgu uz crkvu sv. Marije „na placu“, u zoni gradskih vrata i u prolazu ispod biskupske kapele. To se popločenje sastoji od „na nož“ položenih blokova kamena te pravilno raspoređenih većih kamenih ploča. Uz pojedine nizove kuća bio je izgrađen uski pločnik od četvrtastih kamenih blokova.

Obod naselja nepravilnog poligonalnog oblika bio je u srednjem vijeku potpuno fortificiran. Od zidina se danas tek naslućuju pojedini elementi sada integrirani u vanjska pročelja kuća. Možda naselje na istočnoj strani, na rubi strme litice, nije imalo viši obrambeni zid. Dobro je sačuvana okrugla kula iz 1520. godine. Glavna gradska vrata nalaze se s južne strane grada. Postavljena su ispod prostora koji su nekada služili kao fontik. Prolaz ima dvoja vrata, a prostor između njih uređen je poput gradske lože. Druga gradska vrata nalazila su se vjerojatno uz okruglu kulu, na što upućuju tragovi porušenog gradskog zida, koji izviruju iz zemlje. Relativno vjerni prikaz Gračića u srednjem vijeku sačuvan je u modelu grada na kipu sv. Vida s oltara.

Restauriran kip sv. Vida sa modelom Gračišća u ruci

Kip sv. Vida smješten na oltaru crkvice Majke Božje zaštitnice, koji u ruci drži model onovremenog Gračišća

Kada govorimo o modelu Gračišća orientacija dominantnog sakralnog objekta mora poslužiti i za orientaciju samog naselja, tj. predstavlja pogled na grad sa zapadne strane i prometnice Pazin-Pićan-Rijeka. Model i plan se sasvim podudaraju u tri osnovne orientacijske kote trokutne kompozicije: glavna, zapadna vrata – polukružna južna vrata- župna crkva sv. Vida na istočnom vrhu grada.

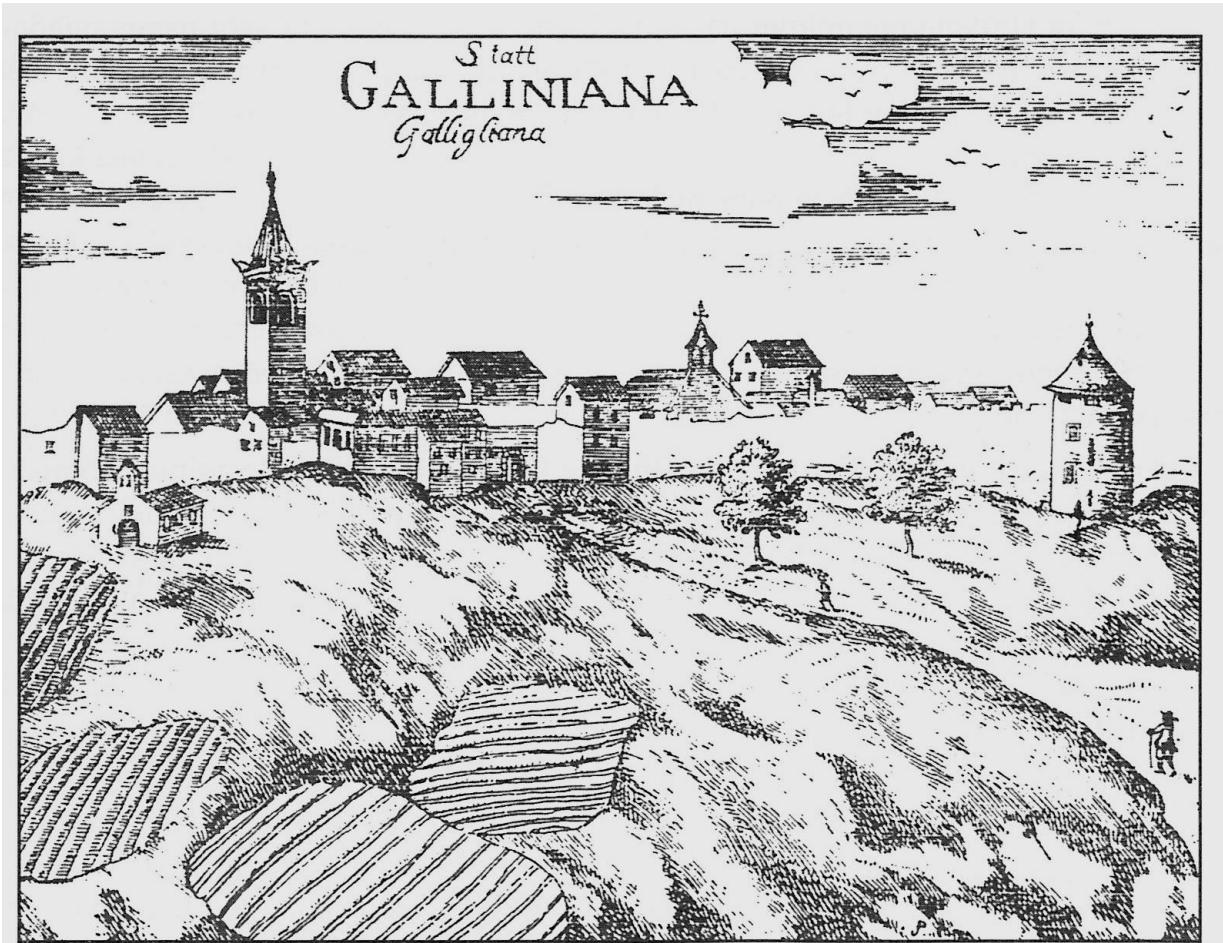
Na modelu je crkva postavljena na zasebnu golu uzvisinu najvišeg istočnog kuta grada, baš kao što je i u stvarnosti, a ta se topografska karakteristika vidi na fotografiji Gračišća snimljenoj sa sjeverozapada. Povezana pročelja stambenih objekata izgrađenih direktno na gradskim zidinama održavaju liniju nekadašnje fortifikacije. Uspoređujući dimenzije i odstojanja navedenih objekata u realnosti i na modelu dobiva se ključ za metodu transpozicije. Pojedini volumeni na modelu su predimenzionirani, a međurazmaci sažeti.

Renesansna kula, odnosno južna trijetvrtine kružna kula može nam poslužiti da utvrđimo stupanj objektivnosti u prikazu pojedinih objekata na modelu. Na modelu je vidljiv, na osnovnom volumenu valjka kule, naznačen tipični renesansni oblik vjenec i karakteristični otvori u obliku položenih pravokutnika. Ta točnost u oblikovanju detalja uvjerava kako je polovinom XVII st. kula bila intaktna sa krovištem. Proporcije su netočne, jer kula nikad nije mogla biti tako vitka.

Zapadnim pojasom zidina (između okrugle i kvadratne kule) nadograđen je niz stambenih objekata s malim pravokutnim prozorima što je na modelu sumarno definirano, a ne objektivno deskribirano. Na obrambenom zidu naznačena su tri okrugla otvora strijelnica.

Južno od pozicije gradskih vrata na modelu, iz ravnine istupa visoka, pravokutna kula na koju se nadovezuje pravokutni niži „*propugnaculum*“ s malim gradskim vratima na užoj južnoj strani. Pozicija je tipična u fortifikacijskoj tradiciji: razmjerno uski hodnik uzdužno uz glavni zid s kojeg napadači mogu biti zasuti kao u klopi dok stignu do glavnih vrata. Mala vrata postavljena su na užoj, južnoj strani propugnaculum-a, upravo zato da diktiraju najduži put uza zid i da sama, smještena u kutu, mogu biti štićena sa dva zida. Na zapadnom zidu propugnaculum-a pravilno su razmještena tri kružna otvora strijelnica u gornjem i dva u donjem dijelu, dok je krunište nazubljeno (ghibelinsko) kao i na pravokutnoj kuli. Prva južna, nešto viša kuća uz kulu, u stvari je već spomenuta „kuća Salomon“. Na njezinoj zapadnoj fasadi konzolno je isturena manja pravokutna prigradnja fortifikacione funkcije ili balkon-loža.

S obzirom na današnje stanje, na poziciji pravokutne kule isturen je stambeni objekt koji je, kao i kula na modelu, niži os susjedne kuće Salomon. Fortifikaciono predvorje, propugnaculum, s vanjskim gradskim vratima nestalo je bez traga. Sačuvana su samo unutrašnja, glavna gradska vrata, također oblog oblika, koja se nalaze sjeverno uz pravokutnu kulu u glavnem pojasu zidina.

W. Valvasor, grafika iz 1689. g.

Model dokazuje postojanje propugnaculum-a i ujedno omogućuje rekonstrukciju stvarnog oblika, pa i dataciju čitavog ovog, nesumnjivo najvažnijeg dijela fortifikacija Gračića. Registrirana je situacija koja datira, vjerojatno, još iz XIV st. Miješanje romaničkih oblika s karakterističnim gotičkim kruništem (ghibelinskim) moglo je nastati i kao rezultat obnove starijih romaničkih zidina u XIV st. Diferenciranje pravokutnog otvora na renesansnoj kuli i okruglih na gradskom zidu i propugnaculum-a svjedoči o egzaktnosti modela u detaljima, a visina i proporcije zidina dane su po principima koje smo već definirali. Očuvanost zidina na modelu potvrđuje Tommasinijeva opaska „...circondata tutta di buone muraglia con tre bastioni, fatti in forma di fortezza... e non si può entrare altro che per una porta“. To je ujedno sažet opis glavne fasade ovog „castella“, s ceste za Pićan, s iste strane s koje nam ga prikazuje i model, a ta je logika pristupa implicirana i u samom tekstu Tommasinija.

Komparacija modela i grafike Gračića kod Valvasora – pogled na grad s ceste kao i kod modela, ali na sjeverozapad, a ne na jugozapad. Okrugla kula još uvijek ima krov, ali je propugnaculum porušen pa se vide glavna gradska vrata kvadratičnu kulu. Promjena kompozicija pročelja grada, nastala rušenjem propugnaculuma, kao da je diktirala promjenu stajališta u grafičkom prikazu u odnosu na model: u pogledu s jugozapada kvadratna kula bi djelomično pokrivala gradska vrata. Iako su ilustracije gradova u Valvasorovu djelu često likovno nespretnе do nečitkosti i nisu uviјek pouzdane ni u najosnovnijim podacima, u ovom se slučaju, podudarnošću modela i grafike u nekim detaljima oni međusobno potvrđuju. Na grafici su na okrugloj kuli uz obične strijelnice naznačeni i kvadratični otvori, iako nesrazmjerno veliki. U sjevernom dijelu gdje zidine zakreću prema istoku prikazana je na grafici otvorena loža, kao što je u to vrijeme nalazimo i nizu istarskih mesta (Optrtalj, Motovun, Višnjan).

STARA ŽUPNA CRKVA

Prema modelu župna crkva (srušena) je bila pravokutnog perimetra, s visokim zvonikom sred glavnog pročelja i sakristijom prigradenom s južne strane. Polukružno završni otvor u prizemlju, koje služi kao predvorje crkve, i bifore lože za zvona jedini su otvori zvonika. Piridalni četverostrani završetak tornja bio je zidan i žukan. Proporcije crkvenog tornja su vitkije kao i renesansne kule.

Datacija modela u XVII st. obvezuje da se kod pokušaja datiranja ovog spomenika oprezno uzme u obzir široki vremenski raspon koji obuhvaća razdoblje romanike, gotike i renesanse. Sama građevina i ekonomski logika sugerira raniju dataciju, to jest dotrajalost objekta za obnovu crkve, rušenje zvonika i izgradnja novog.

Po analogiji i očuvanim primjerima (Bale, Plomin), kao i per exclusionem za kasnija razdoblja, može se zvonik na modelu Gračića datirati u romanička stoljeća.

2.3 MOTOVUN

UVOD

Motovun je naselje smješteno na brežuljku u središnjoj Istri na 277 metara nadmorske visine. Ubraja se među najočuvanje istarske srednjovjekovne urbane cjeline. Jezgra naselja smještena je na visokoj čunjastoj uzvisini iznad okolnog područja, s podgrađem na južnoj padini (Borgo) i novijim predgrađem na njegovu istočnom hrptu (Gradiciol), te novim naseljem (Kanal, tal. Lako) iz 19. st., u podnožju uzvisine, duž željezničke prometnice Karojoba-dolina Mirne.

POVIJESNI RAZVOJ MOTOVUNA

PRAPOVIJEST

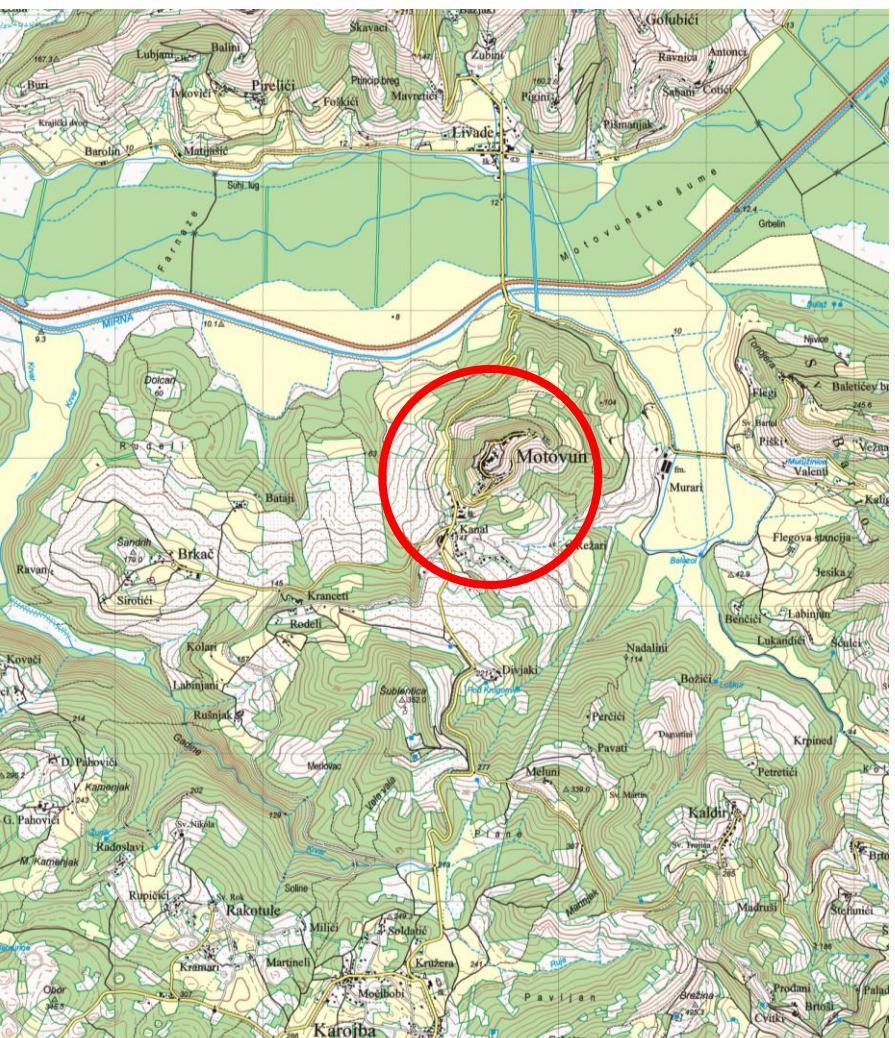
Zaključujući po smještaju, te podacima iz raznih izvora, Motovun je od najranijih vremena bio idealno mjesto za predstražu, odnosno kontrolu putova uz rijeku Mirnu. S tog je mjesta najbolji pregled nad širim prostorom. Sasvim je realna pretpostavka da je tu u pretpovjesno vrijeme postojala gradina s ulogom straže, a ponekad i zbjega. Ovu hipotezu bi trebalo potkrijepiti arheološkim istraživanjima, koja su u Motovunu do sada izvedena u vrlo skromnim razmjerima. Blizina mora i prodor toplog zraka dolinom rijeke Mirne odrazila se na pogodnu klimu i u samom srcu poluotoka gotovo do podnožja planinskog masiva Učke.

Gradina, gradišća, gračišće, gradec, glacica, kašteljir, castellier, su neki od nazivi za arheološka nalazišta, ostatke naselja na uzvisinama najvećim dijelom nastalih početkom metalnih razdoblja. Pojam gradina primjenjuje se za gotovo sva visinska naselja od prapovijesti do srednjeg vijeka. Gradine su bile zaštićene zidovima, napravljenim od velikih kamenih blokova složenih tehnikom suhozida čije ostatke naziremo na padinama uzvisina zaravnjenih vrhova. Vrijeme kasnog brončanog doba dokazano je prisutnošću pojedinačnog nalaza oružja na gradini na položaju današnjeg Motovuna. Zaštitna istraživanja, ispod srednjovjekovnih i rimskih slojeva ukazala su na prapovjesne ostatke na Motovunu i Šublenti.

Ostaci prapovjesnog naselja utvrđenog naselja gotovo su potpuno nestali kontinuiranom stoljetnom urbanizacijom.

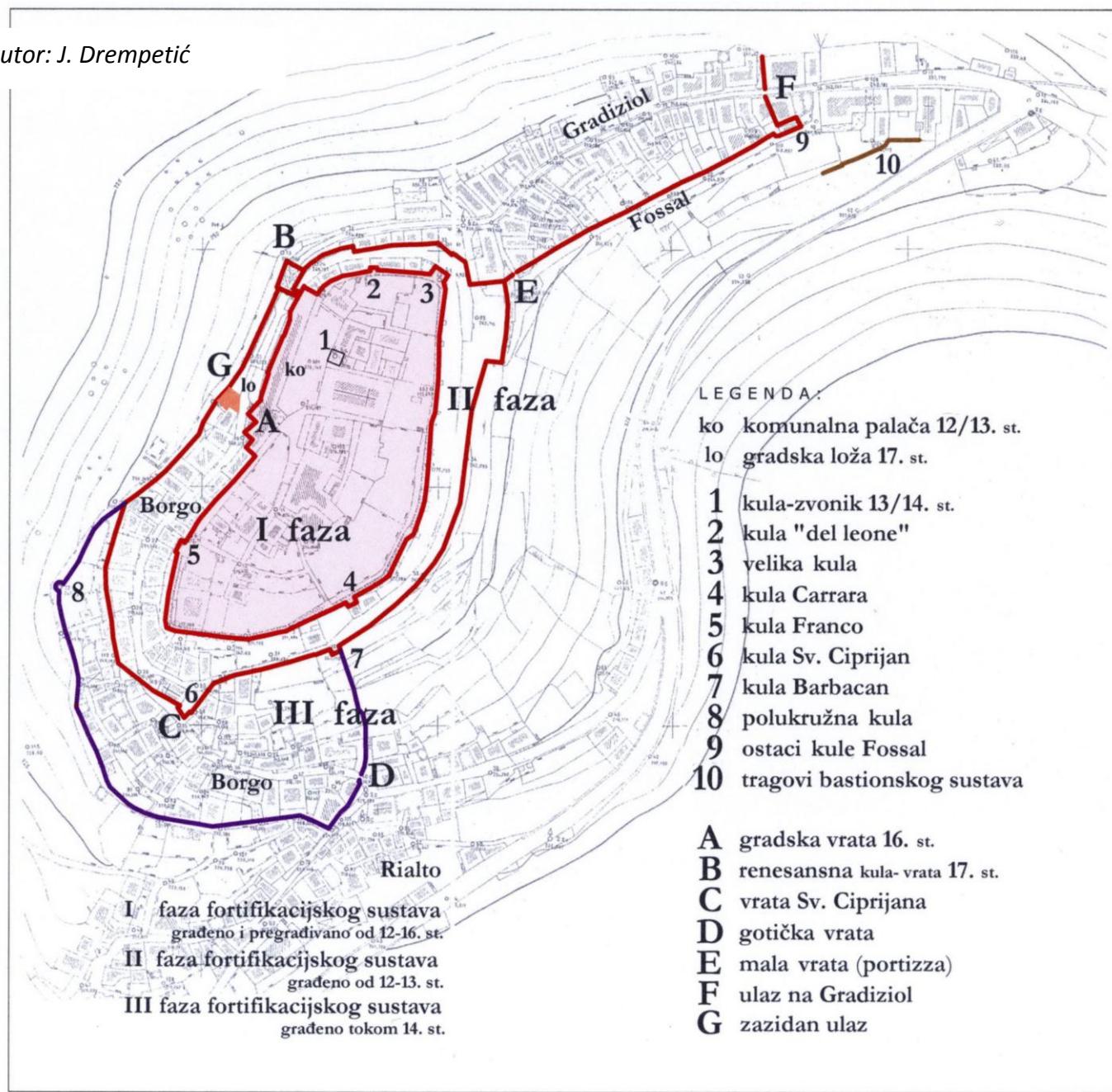
ANTIČKO RAZDOBLJE

Na mjestu ilirskog i keltskog kašteljera Rimljani, nakon osvajanja Istre (178/177. godine pr. Kr.), osnivaju manje utvrđenje koje se nalazilo na rubu porečkoga agera, tj. upravnog područja kolonije u Poreču, a protezalo se između Limske drage i doline Mirne.

Autor: J. Dremptić

U to doba došlo je do velikih promjena u društvenom i gospodarskom životu, uvedeni su novi oblici poljoprivredne i zanatske proizvodnje, istarsko područje se trgovinom uključilo na veliko tržište od Podunavlja do sjeverne Afrike, tako da su promjene dovele i do napuštanja starih oblika naseljavanja i stvaranja novih, bliže putovima, lukama, gradovima i tržištu. Rimska provincija Istra bila je gusto naseljena, te brojni gradovi, posebno oni u priobalju, pokazuju kontinuitet naseljavanja, tipičnog gradskog života i rimskog urbanizma.

Tijekom rimskog doba promjene se očituju i u postupnom napuštanju gradina i nastanku poljoprivrednih imanja na otvorenom ravnom prostoru. Po antičkim nalazima u okolini Motovuna može se prosuditi da je okolica naselja, od Karojebe do Brkača i doline Mirne, bila u antičko doma dobro naseljena.

Za razliku od Motovuna, većina istarskih prethistorijskih kašteljera nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva (476. godine) gubi značaj i zauvijek zamire. Istra je do 539. godine u sastavu države Ostrogota, čije je sjedište u Raveni. Krajem toga stoljeća ulazi u sastav Bizantskog Carstva i pripada Ravenskom egzerhatu za kojega je kao poljoprivredno područje imalo veliku ekonomsku važnost (Za oslobođena područja nekadašnjeg Zapadnog rimskog carstva Justinijan je osnovao 555. u Raveni tzv. Ravenski egzerhat. Tako su Istra i Kvarnerski otoci dospjeli pod upravu Ravenskog egzerhata, a preko njega pod vlast Bizanta).

SREDNJI VIJEK

Pojam srednjeg vijeka moramo promatrati lokalno, s obzirom na razmatran predmet i okolnosti. „Rastezljive“ granice srednjeg vijeka, tog međurazdoblja, s kojima se povjesničari poigravaju, protežu se kroz stoljeća, ovisno o kriterijima, ali i lokacijama. Početak srednjeg vijeka proteže se široko, od propasti Rimskog carstva (zapravo Milanskog edikta) pa do početka Islama, seobe naroda, razvoja feudalnog društva, utemeljenja dinastije Merovinga, dok je završetak srednjeg vijeka definiran razvojem vatrenog oružja, preko otkrića Amerike, do Francuske revolucije.

Početak procesa **kastrizacije** (nastanak mnogih naselja na obali i unutrašnjosti poluotoka) trebalo bi smjestiti puno prije prvih upada Langobarda, Avara i Slavena u Istru, vjerojatno već u 4-5. stoljeću, otkada se stanovništvo u većoj mjeri moralo osjećati ugroženim. Istrani zbog mogućih naleta manje skupine barbara i izbjeglice iz Panonije i Norika (Norik je starorimska provincija, nalazila se većim dijelom na području današnje Austrije i Slovenije) ojačavaju gradske zidine, a izvanogradsko se stanovništvo počinje okupljati u naselja kako bi se zaštitilo od pljačkaških napada manjih barbarских skupina.

Pojam grada u Porfirogenetovu se djelu označuje antičkom grčkom riječi *polis* i latinskom *kastron*, posuđenicom iz vojnog rječnika koja izvorno znači „tabor“. Nesigurna vremena kasne antike i ranoga srednjeg vijeka utjecala su na utvrđivanje

pogled na citadelu

dio bedema tokom obnove

gradova ili napuštanje starih i traženje pogodnijih položaja za obranu, te nije neobično što je i *kastron* počeo dobivati jednostavno značenje „grad“; i sama pojавa se po tome danas zove *kastrizacija*.

Slaveni u Istru dolaze u 6. i 7. stoljeću i počinju se naseljavati na područjima izvan romanskih gradova. O vrlo ranom prisustvu Slavena u okolini Motovuna svjedoče ostaci slavenskih nekropola (Brkač, Rakotule, Mejica, Mlun). Prema pisanim izvorima Motovun je vjerojatno već u 6. stoljeću sjedište župe, što dokazuje njegov značaj u okviru crkvenog feuda za širu okolicu.

Feudalni sustav počinje se u Istri razvijati pod franačkom vlašću (od 788. godine). Iz zapisa o Rižanskoj skupštini (804. godine) doznaje se da je sve veći dio zemlje u okolini gradova došao u vlast crkvenih ili svjetovnih feudalnih gospodara i da je Motovun jedan od značajnih kaštela. Kaštel – utvrđeni dvor, zamak, tvrđava: u srednjem vijeku samostalna utvrda.

Godine 983. iz darovnice Otona II doznajemo da je zajedno s više istarskih gradova, kaštela i sela Motovun feud porečkog biskupa. U gradu je sjedište njegovih vazala, najčešće njemačkih feudalaca, a Istra je od 1040. godine unutar njemačkog carstva formirana kao posebna Marka kojom upravlja markgrof. Tokom 1187. razvojem obrta i trgovine jačaju gradovi čega je posljedica komunalna autonomija. Od 1208. godine istarski markgraf je akvilejski patrijarh, moćni crkveni i svjetovni gospodar. Za vrijeme njegove vladavine guši se autonomija gradova. Načelnici postaju patrijarhovi vazali – kaštelani (gastaldi).

Unatoč tome, zadržani su oblici vlasti gradske komune – Veliko i Malo vijeće čije odluke umanjuju vlast gastalda. Razvoj komunalne autonomije gradova Istre usporavan je, uz ostalo, stalnim prijetnjama okolnih feudalaca, osobito gospodara Pazinske grofovije u neposrednoj blizini.

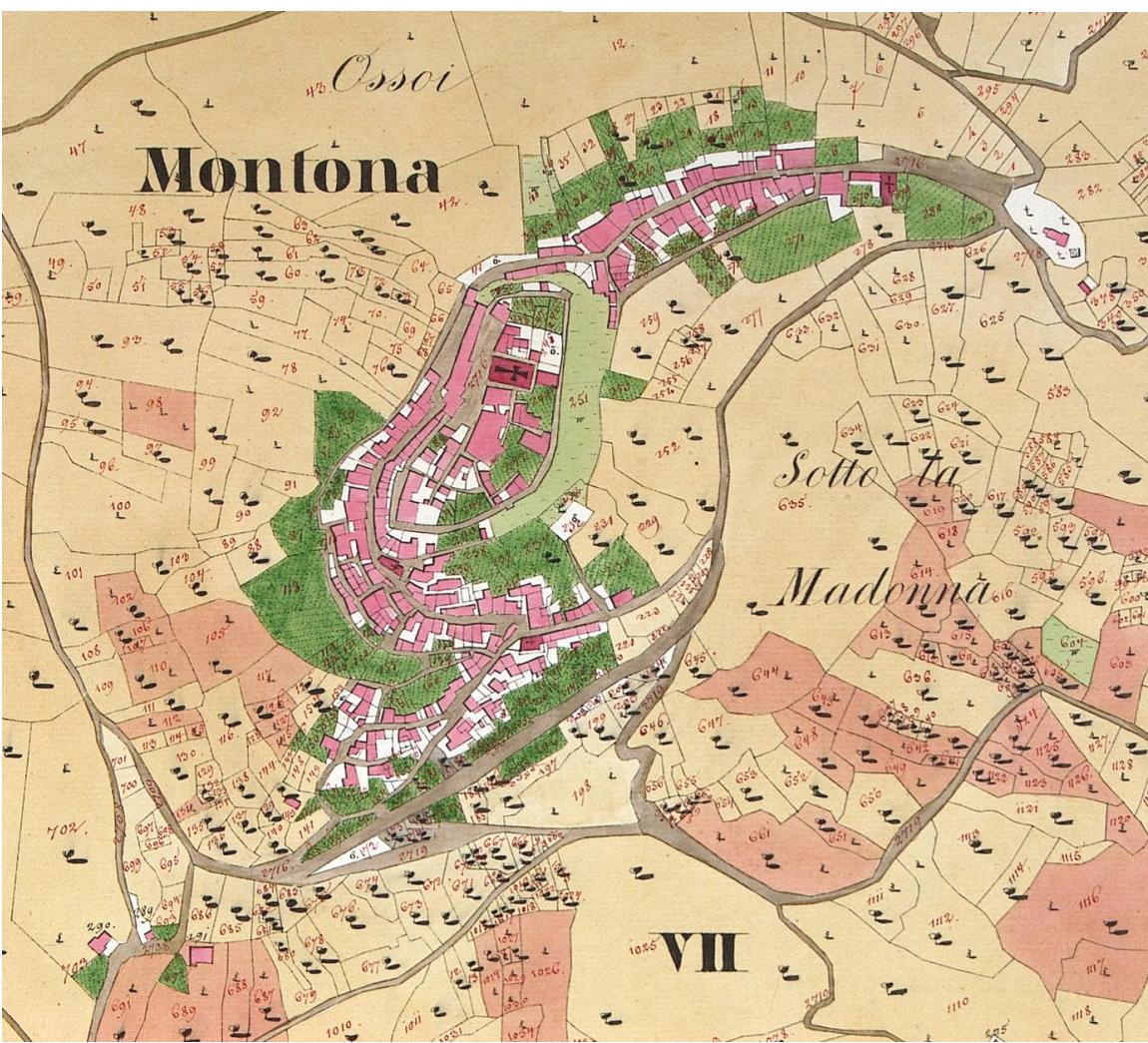
Doba **ranog srednjeg vijeka** je najmanje znanstveno rasvijetljeno, te je teško ustanoviti kada UTVRDA poprima obilježe i drugih funkcija vezanih za ulogu feudalnog i crkvenog grada, budući da Istra tada pripada Ravenskom egzarhatu. Jedini podatak koji daje naslutiti postojanje takovog grada je iz 17. st. po navodu biskupa Tommasini, o postojanju veće crkve uz glavni trg, a drugi izvori govore da je tu već u 6. st. tu bila župna crkva.

Predromaničke strukture Motovuna trebalo bi tražiti na razini podrumskih zidova starijih objekta uže povjesne jezgre. Zasigurno je najstariji element urbane strukture naslijeden položaj centralnog trga. Prepostavke za utvrđivanje ranosrednjovjekovne organizacije trga ovise o veličini i položaju ranosrednjovjekovnog sakralnog objekta. Neke nepromišljene intervencije unutar citadele potpuno su izbrisale dragocjene tragove, a nije sustavno provedeno arheološko istraživanje (osim djelomično na platou iza crkve, godine 1962.).

unutarnja strana - kazamati

1819. godina, katastar-šire područje

Najvažniji i najbolje sačuvan element srednjevjekovne strukture je unutarnji fortifikacijski pojas (citadela) koji ostaje i rijetko sačuvan primjer na ovim prostorima. U preostalim dijelovima povijesnog naselja (Borgo i Gradiciol) najstariji sačuvani elementi i detalji su:

- linija najstarije komunikacije, vjerojatno u fragmentima romaničke parcelacije;
- brojni detalji vezani za stambenu arhitekturu kao što su struktura zida u donjim dijelovima zida, otvor s kamenim ertama, kameni ulomci, natpisi i sl.);
- sačuvani dijelovi fortifikacijskog sustava uz crkvicu sv. Ciprijana sa ostacima kule i ulaza unutar bedema.

Treba naglasiti da je fortifikacija uz Gradiciol sačuvana samo fragmentarno. Posebni elementi razvijene srednjevjekovne strukture su sačuvana mreža ulica, nadsvođeni prolazi koji povezuju glavnu komunikaciju sa rubnim prostorom.

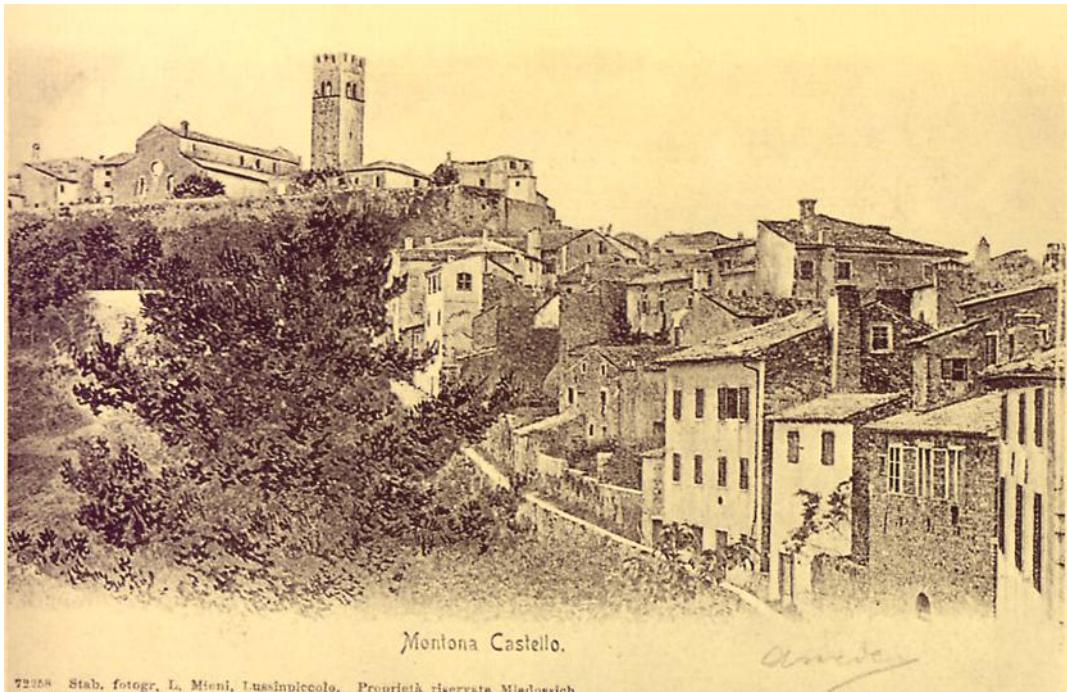
Tijekom 13. stoljeća slab snaga akvilejskih patrijarha, a jača vlast Mletačke Republike na području Istre. Godine 1278. Motovun, uz ostale istarske gradove, priznaje vlast Venecije. Gradska administracija je od tada organizirana prema venecijanskom modelu. Sve su funkcije, uključujući i članove Velikog i Malog vijeća, bile izborne, a gradskog načelnika (podestata) birala je svake godine Venecija iz redova svoga plemstva. Podestat je svoj autoritet bazirao na gradskom Statutu. Motovun je već u 12. stoljeću imao statut čiji su dijelovi ugrađeni potom u Statut iz 1507. godine.

OD 16. DO 19. STOLJEĆA

Radi svog strateškog položaja i blizine neprijateljske Pazinske grofovije, Motovun je važna vojna utvrda Mletačke republike. Imala je status kaštela (Castello si Montona), a njome je upravljao podestat. Značenje utvrde kulminira u 14. i 15. stoljeću u vrijeme najjačih sukoba Venecije i Goričkih grofova. Nakon što je 1420. godine Venecija zauzela sve preostale posjede akvilejskog patrijarha u Istri, područje je podijeljeno na venecijanski i austrijski dio pa se Motovun našao na granici venecijanske Istre gdje su se narednih stoljeća vodile česte i teške borbe za prevlast.

U dolini Mirne nalazi se Motovunska šuma, u doba Venecije najveća u Istri. Petronio navodi vjerovanje da se na tom mjestu Motovunske doline i šume nekad nalazilo more. Veneciji je šuma puno značila, a 1738. mletački rektor Marc'Antonio Mocenigo nazvao ju je Božjim darom. O njoj se brinulo važno državno tijelo, Savjet desetorice koji je birao posebnog kapetana za dolinu, s time da je tehničkim održavanjem šume rukovodio mletački Arsenal. Padom Mletačke republike 1797. šuma postaje vlasništvo austrijske države.

Stalni radovi i epidemije u vremenu od 14-17. stoljeća prouzročili su osiromašenje i opadanje, a često i desetkovanje broja stanovnika. Motovunsko područje najviše je stradalo početkom 17. stoljeća za vrijeme „Uskočkog rata“ između Venecije i Austrije. Zbog toga Venecija potiče naseljavanja iz drugih dijelova Mletačke republike.

RAZGLEDNICA Motovuna iz 1904.

Nakon Madridskog mira 1617. godine grad se polako oporavlja, ali nesigurno stanje traje skoro sve do pada Mletačke republike (1797. godine), kada svi venecijanski posjedi u Istri dolaze pod vlast Austrijskog carstva. Promjenom političkih prilika i ponovnim većim doseljavanjem stanovništva život u gradu se stabilizira. Za vrijeme kratkotrajne francuske vladavine Istra je od 1805. do 1809. godine dio Napoleonove Kraljevine Italije, a od 1809. do 1813. godine dio Ilirskih provincija sa sjedištem u Ljubljani. Od 1813. ponovno je unutar Austrijskog carstva sve do pada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine. Austrijske vlasti, u nastojanju da obnove gospodarsko značenje šireg područja, namjenjuje Motovunu ulogu gospodarskog centra šireg okruga. Modernizira se prilazna cesta u povjesno naselje, uz povezivanje s kotarskom cestom za Buje i poreč (1841. godine) i komunalnim cestama za Kaldir, Novake i Brkač. Tokom 19. stoljeća Motovun ostaje i dalje administrativno i crkveno središte šire okolice. Sve do 1843. godine tu je sjedište zbornog kaptola, a kasnije crkvenog dekanata porečke biskupije (do 1980. godine).

Tokom 19. stoljeću uređene su i izgrađene ceste, međutim, Motovun više nema vojno-stratešku ulogu, njegov značaj postupno opada, a privreda se slabo razvija.

RAZDOBLJE OD 20. STOLJEĆA NA DALJE

Austrijanci, kako i raniji gospodari koriste drvo iz motovunske šume ali intenziviraju i poljoprivredu, naročito uzgoj vinove loze te za potrebe privrede grade uskotračnu prugu „Vinsku željeznicu“ od poreča do Trsta 1902. godine. Izgrađene su dvije željezničke stanice, za grad: ispod istočnih obronaka, te za potrebe privrede: na mjestu danas zvanom „Mrtva stanica“. Gradnjom tunela ispod ceste na Kanalu sasvim je uništeno groblje i crkva sv. Vida, od koje je ostao samo topom.

U podnožju Motovuna, s južne strane, grade se vile s vrtovima. Na Laku se osniva novo groblje, koje je ostalo u funkciji do danas, uz redovito održavanje. S kraja 19. i početka 20. st. potječe pojedinačni objekti ili sklopovi u urbanom tkivu novijeg dijela Motovuna (Kanal i Lako) koji se tada počeo razvijati na mjestu gdje se glavna prometnica u podnožju grada povezuje s odvojkom prema povjesnoj jezgri. Razvoj ovog novijeg dijela započinje s gradnjom pogona vinarije s pomoćnim objektima.

Nakon Prvog svjetskog rata Istra je unutar granica Italije. Nastavlja se ekomska stagnacija što rezultira padom broja stanovnika. Slab privredni značaj očituje se i u činjenici da je 1935. godine ukinuta uskotračna pruga. Jedini veći zahvati su melioracijski radovi u dolini Mirne i gradnja istarskog **vodovoda**, kojom prilikom grad dobiva tri javne česme.

Uvjeti života postaju sve teži, osobito za slavensko stanovništvo koje iseljava u jugoslaviju ili prekomorske zemlje. Početkom Drugog svjetskog rata Hrvati i Talijani u Istri organiziraju otpor fašistima. Godine 1943. donesena je na saboru narodnih predstavnika u Pazinu odluka o pripojenju Istre Hrvatskoj i Jugoslaviji, što je konačno ostvareno nakon Mirovne konferencije 1947. godine.

Pogled na grad s južne strane

Pogled na citadelu

Poslije Drugog svjetskog rata Motovun dijeli sudbinu većine Istarskih gradića koji ostaju gotovo pusti radi iseljavanja talijanskog stanovništva i općih gospodarskih uvjeta. U naselju ostaju živjeti samo 3 obitelji, pa se situacija pokušava poboljšati 1951. godine doseljavanjem stanovnika iz Međimurja. Motovun 1961. godine prestaje biti sjedište općine i postaje mjesna zajednica. Privredni razvoj općinskog središta Pazina te nagli razvoj obalnog turizma, prouzrokuje seljenje ionako malog broja stanovnika u poljoprivredno razvijene regije. Nakon velike akcije rasprodaje napuštenog stambenog fonda dolazi do korištenja kuća za povremeno stanovanje (popularne vikend kuće), s negativnim posljedicama po razvoju. Tada se samo nastavio proces propadanja povijesnog naselja, uz bezuspješne pokušaje revitalizacije. Do pokretanja turističkih atrakcija dolazi nakon obnove palače Polesini i prenamjene u hotel, godine 1969.

Krajem 20. st. naselje s jedva 200-tinjak stanovnika vidljivo stagnira, ali u njegovom podnožju, u predjelu Kanal započinje gradnja slobodnostojećih obiteljskih kuća. U početku neplanski, kasnije se ta zona razvijala uz planiranje javnih funkcija, pa se gradi osmogodišnja škola, ambulanta, uređuju trgovine i sl.

Početkom 21. st., nakon odvajanje RH Hrvatske kao samostalne države, započinje razdoblje intenzivnih ulaganja u obnovu infrastrukture, stambene i javne arhitekture, fortifikacijskog sustava Motovuna, te otvaranja niza privatnih, manjih, obrtničkih sadržaja. Obnavlja se hotel „Kaštel“, intenzivira turistička ponuda, a lokalna samouprava se reorganizira i počinje djelovati samostalno.

FORTIFIKACIJSKI SUSTAV

Fortifikacijski sustav **Motovuna** vezan za ulogu i značaj srednjovjekovnog naselja-tvrđave, mijenjao se ovisno o vojno političkoj situaciji, koncepcijama vođenja ratova, dometa i snage oružja, te razvoju proizvodnih snaga. Zbog osnovne funkcije granične tvrđave (granica sa neprijateljskim teritorijem prolazi kroz naselje Zamask, koje je u neposrednoj blizini) i vanjske ugroženosti, od 15. st. fortifikacijski sustav se obnavlja i širi. Najveći radovi se izvode na **kaštelu** koji poprima funkciju citadele (posljednji obrambeni oslonac tvrđave). Gradske zidine imaju sigurne **kazamate** za smještaj vojne posade i naoružanja. Vojni statut naselja određuje specifičan sloj stanovnika, gdje predvode vojnici, a zatim vojnici-seljaci koji u mirnodopska vremena rade na gradnji i drugih utvrda. Ratovi tokom 16. st., blizina granice i stalne opasnosti od napada, uvjetuju česte i sve veće zahvate pri utvrđivanju grada. Na lako pristupačnom mjestu, sa istočne strane naselja, uz sama vrata Gradiziola, gradi se 1595. godine samostanski kompleks, koji dodatno jača gradske fortifikacije. U vanjskom pojusu zidina, na istaknutim točkama, primjenjuju se utjecaji nove škole građenja - bastionski sustav. Citadela, kao posljednji oslonac obrane i uporište vlasti, dodatno se osigurava gradnjom novih gradskih vrata.

Kazamati u gradskim zidinama

Promjenom političkih prilika 1787. godine, prestankom ratova i većim doseljavanjem stanovništva, životne prilike u gradu se stabiliziraju. Predgrađe se strukturalno i arhitektonski upotpunjaju i grad se širi prema jugu (podgrađe Rialto).

POVIJESNI PRIKAZ GRAĐENJA ZIDINA - po fazama

Tragovi razvojnih faza naselja su djelomično sačuvani i mogu se čitati samo preispitivanjem kulturnih slojeva. Dosada, fragmentarna istraživanja ukazuju na tragove kasne antike, no to je premalo podataka da bi se mogla rekonstruirati povijesna organizacija.

1. Arhitektonske karakteristike fortifikacija iz razdoblja ranog srednjeg vijeka (do 11. stoljeća) su zemljani nasip s palisadom i drvena branič kula. Motovun je najvjerojatnije imao utvrdu sa zemljanim bedmom;
2. Drugi dio 11-og i 12. st., u doba romanike, gradi se utvrda s kamenim bedmom i pojačava kulama;
3. Drugi dio 12-og i 13. st. u vrijeme razdoblja romanike/gotiku, pojačava se glavni bedem drugim nizom bedema i uvode se gotički elementi - gibelinski prsobrani;
4. Promjenom u sistemu artiljerije nastaju platforme, pa se tokom 14. st. podgrađa okružuju bedmom;
5. U prijelazu 14 / 15. st. Motovun je gotička utvrda, pojačava se obrambeni sistem radi prilagođavanja novom oružju. Nova gradska vrata s rasteretnim lukovima sagrađena su 1378. godine;
6. U 16. st., u vrijeme prijelaza kasne gotike u renesansu, pojačava se fortifikacijski sustav primjenom novih elemenata u vanjskom pojusu zidina - 1595. godine gradi se samostan servita i bastion uz njegov rub;
7. Početkom 17. st. sklopljen je Madridski mir, ali je Motovun centar ratnih zbivanja i vrlo nemirno područje sve do 1797. godine. Na ophodu zidina skida se obrambeni zid do najveće visine od 1 m i, kao parapet, završava kamenim poklopnim pločama.

Uzastopnim nasipavanjem terena izmijenjena je konfiguracija unutar zidina prve faze gradnje. Postojeći elementi na terenu mogu biti tek indikator stanja. Tako na primjer, fragmentarno je sačuvan kružni tok komunikacija u južnom i jugoistočnom dijelu najstarije jezgre, što je naznaka mogućeg stvarnog stanja. Stoga je, neobično važno **istraživanje** tih oblika za otkrivanje rane povijesti naselja. Dijelomična iskopavanja ukazuju na predromaničke strukture, koje bi trebalo tražiti i u podrumima postojećih građevina gornje jezgre. Za utvrđivanje ranosrednjovjekovne organizacije ovog prostora bilo bi ključno otkrivanje položaja i veličine prvotnog sakralnog objekta, što je sada teško moguće radi građevinskih intervencija u kompletnom dvorišnom prostoru današnjeg hotela (terase i pomoćne građevine).

Razdoblje srednjeg vijeka ostavilo je prepoznatljive tragove u monumentalnim građevinama, komunikacijskoj mreži te parcelaciji zemljišta. Najvažniji i najbolje sačuvan element srednjovjekovne strukture je unutarnji **fortifikacijski pojas** (citadela)

Obnovljeni segment bedema

Primjeri gradskog popločenja

koji zaokružuje gornji dio naselja i jedan je od rijetko sačuvanih primjera na istarskom prostoru. U razdoblju novog vijeka, počevši od 15/16. st. rekonstruira se fortifikacijski sustav, upotpunjuje osnovna srednjovjekovna struktura, te dovršava u 18. i 19. stoljeću. Iz tog vremena potječe nova prometna mreža koja isključuje iz funkcije stare komunikacije, one ostaju zapuštene i danas jedva prepoznatljive. Sačuvani dijelovi fortifikacijskog sustava II i III faze nalaze se u fragmentima i manje su visine od izvorne. Fortifikacijski sustav Gradiziola nije se sačuvao, za razliku od relativno dobro sačuvanog pojasa zida koji zatvara južni dio grada.

Najznačajniji objekti visoke kulturno-povijesne vrijednosti Motovuna su vezani uz fortifikacijski sustav. To su monumentalne građevine koje prezentiraju specifično razdoblje, stilove, funkcije i sl. Neki od njih su jedinstveni primjeri od značaja za regiju i republiku. **Gradske zidine** predstavljaju najbolje sačuvan primjer srednjovjekovne fortifikacije u Istri, **komunalna palača** (kao dio sustava obrane) je rijetki primjer monumentalne romaničke javne arhitekture na širem području, **kula-zvonik** je jedina sačuvana kula i dominanta grada. Poseban značaj imaju ostaci fortifikacijskih elemenata izvan prvog pojasa zidina, koji su nekada bili jedinstvena cjelina. Neki od njih se jedva naziru i mogu se očitati tek pažljivim obilaskom terena. Sačuvan je gotički portal južnog ulaza u grad, ostaci polukružne kule na rubu zapadnog dijela zidina III faze gradnje i ostaci kule s ulazom uz crkvicu Sv. Ciprijana kao dio II faze zidova.

KANALIZACIJSKI SUSTAV MOTOVUNA

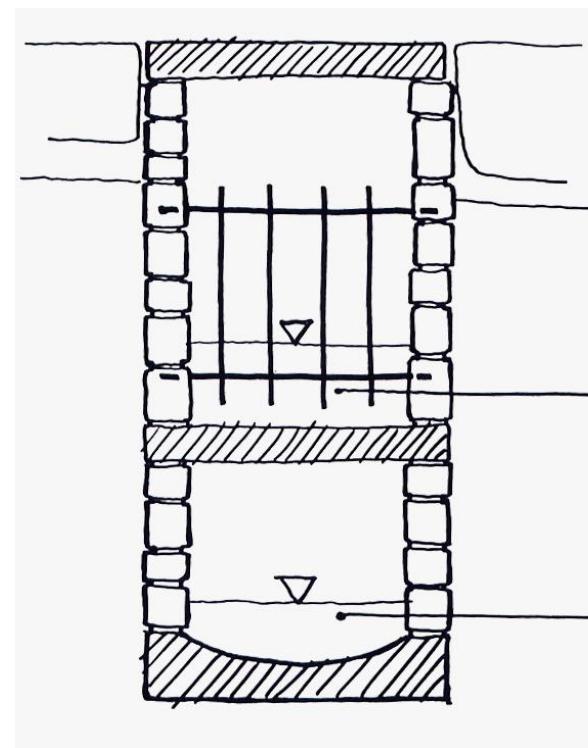
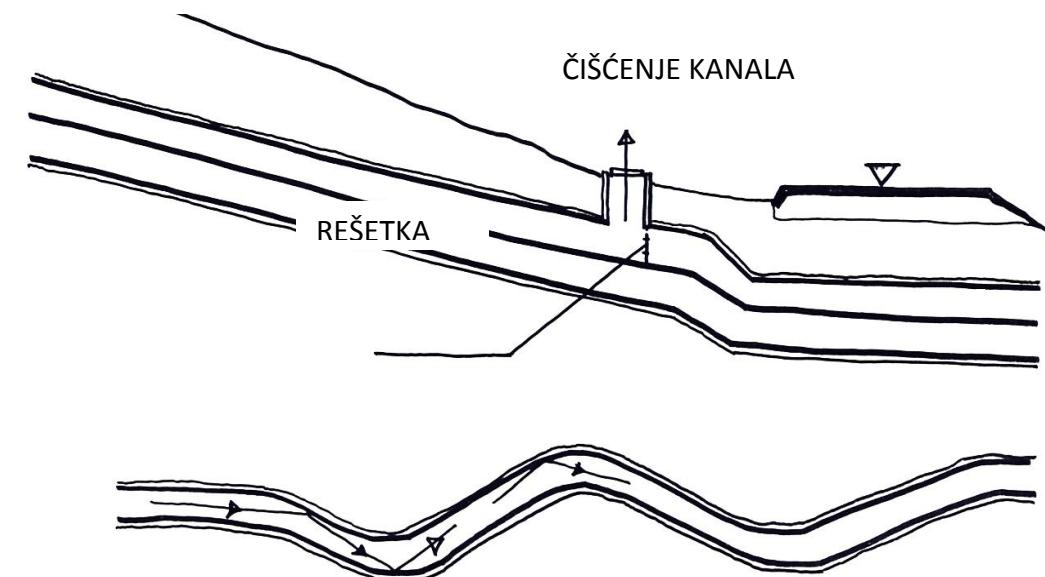
Podzemna infrastruktura Motovuna dijeli se u dvije grupe, prva, starija, koja se prema nalazima može datirati u srednji vijek je sustav zidanih kanala fekalne i oborinske kanalizacije, te druga, nastala u drugoj polovici 20. st. radi uvođenja javne vodovodne mreže i telefonije. U vrijeme prve rekonstrukcije palače Polesini (1968/69.) i prenamjene u hotel, izgrađen je novi kanalizacijski sustav, na koji je bio spojen i starački dom.

Radi stalnog povećanja broja korisnika (stalnih stanara i ljetnih gostiju) dolazi do preopterećenja povjesnog kanalizacijskog sustava, koji više ne može zadovoljiti potrebe. Osim toga, novi tehnološki zahtjevi su takovi, da je obavezno osigurati uređaje za biološko pročiščavanje otpadnih voda. Planiranim zahvatom u kanalizacijski sustav Motovuna osigurali bi se higijensko-tehnički uvjeti i zadovoljile potrebe svih korisnika.

Spomenička cjelina Motovuna registrirana je Rješenjem Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Rijeka, pod registarskim brojem 36, od 09. lipnja 1962. godine (izmjena registracije u toku).

Prilikom provođenja većih zahvata u infrastrukturi, koji će temeljito promijeniti stanje unutar trupa, pa i površinske obrade svih povijesnih ulica, potrebno je voditi računa o vrednovanju povijesne kanalizacije, kao obnove partera.

NIVO ULICE

KANAL ZA OBORINSKU VODU

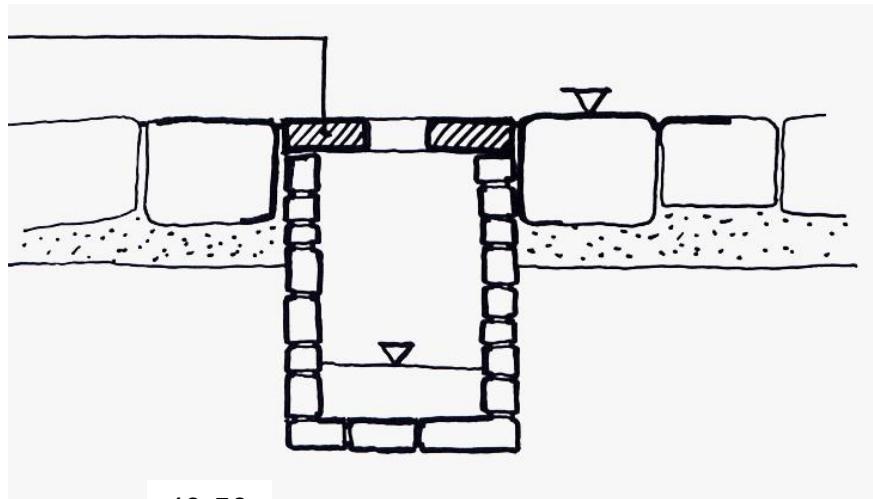
KANAL ZA FEKALNE VODE

Prikaz povijesne kanalizacije

Povijesna svođena kanalizacija Motovuna je jedinstveno rješenje kanalizacijske mreže na istarskom području. Grad je sagrađen na brežuljku, laporaste podloge, sa vrhom na koti +277 m n.v. dok je najniža kuća povijesnog naselja na koti +193 m, a sve ulice i objekti su bili priključeni na kanalizacijski sustav. Ujedno, zbog laporaste podloge koja pogoduje očuvanju vode u međuslojevima, gotovo svaka kuća, pa čak i ona na vrhu, imala je u najnižoj etaži izvor i uređeni bunar udubljen u bočnoj stijeni. Voda je bila korištena za piće, što danas više nije moguće, radi zagađenja. Sistem unutarnje kanalizacije bio je toliko razvijen, da je vrlo često preljev viška vode iz izvora služio za ispiranje zahoda.

Uzdužni profil povijesnog kanala u trupu strmije ulice izведен je kaskadno, kako bi se smanjila brzina protoka, a dodatno, radi smanjivanja šumova iz kanala, u tlocrnom smislu su također izvedene krivudavo.

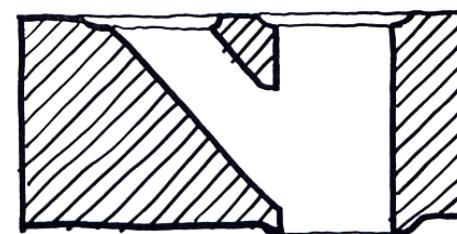
PRIMJER DVOSTRUKOG KANALA

Primjer unutar renesansnih vrata – kamene obrađene ploče koje pokrivaju oborinski kanal

Ponegdje se mogu naći direktni priključci kućne kanalizacijske vertikale na kanal. Sve glavne vertikale povjesne kanalizacije su izrađene od kamenih blokova, pa tako i račve.

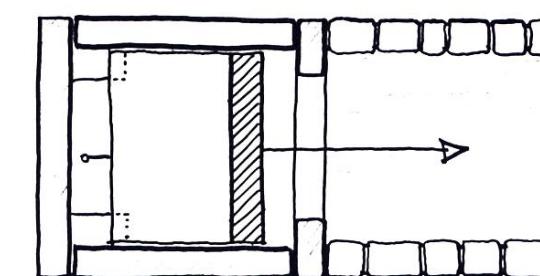
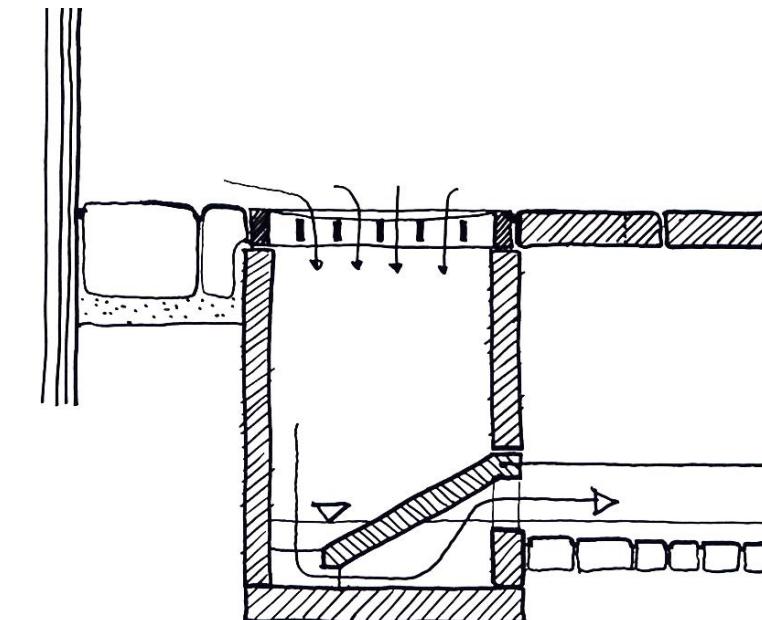
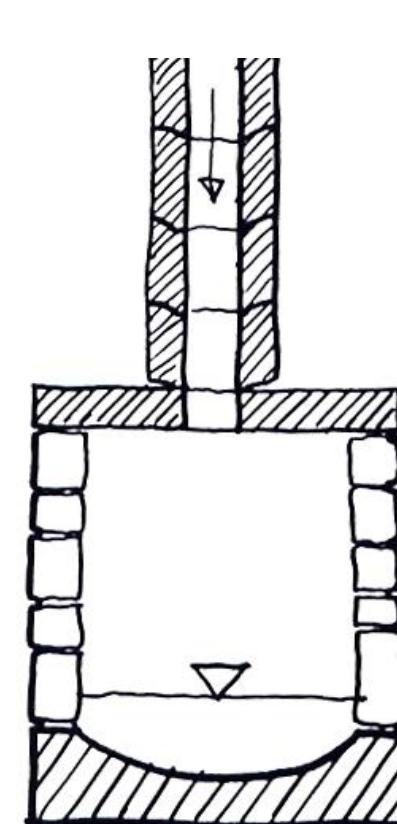
Na nekim mjestima otkriveni su kanali sa dvostrukim dnom, a radi odvajanja fekalne kanalizacije od kišnice. Gornji dio kanala je na dostupnim mjestima pregrađen rešetkom radi lakšeg čišćenja otpada nakon kišnih dana.

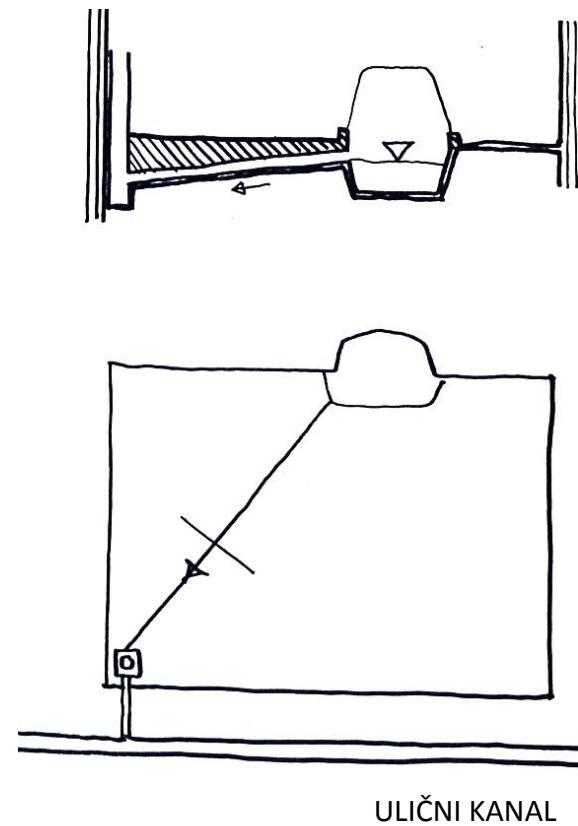
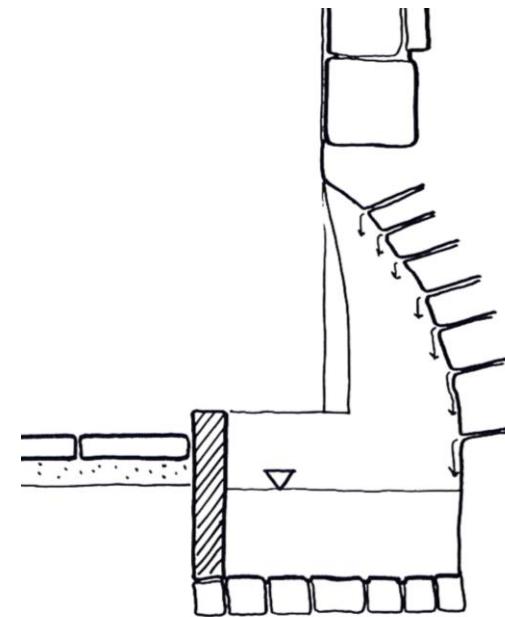
JEDNOSTRUKI KANAL

je vrlo čest, posebno u ulicama koje imaju na drugi način rješenu odvodnju površinskih voda. Takav kanal je ponekad sa zidanim dnom, ali vrlo često na sloju laporu ili sa dnom od obrađenog kamena (uklesan kanal).

ULIČNI KAMENI SIFONI

Na pozicijama šahtova za odvodnju površinskih voda, stoje kameni sifoni, izrađeni po principima suvremenih sifona, koji služe za sprečavanje prodora neugodnih mirisa.

Tipična niša u stražnjem zidu

Kamena ploča стоји на подлоšcima, učvršćenim u uglovima šahta i u potpunosti zadovoljava principe sifona.

Često se može naći mjesto odvoda, gdje je šaht vrlo plitak, pa je vrlo jednostavno podići kamen sifona i očistiti dno od nakupljenog taloga.

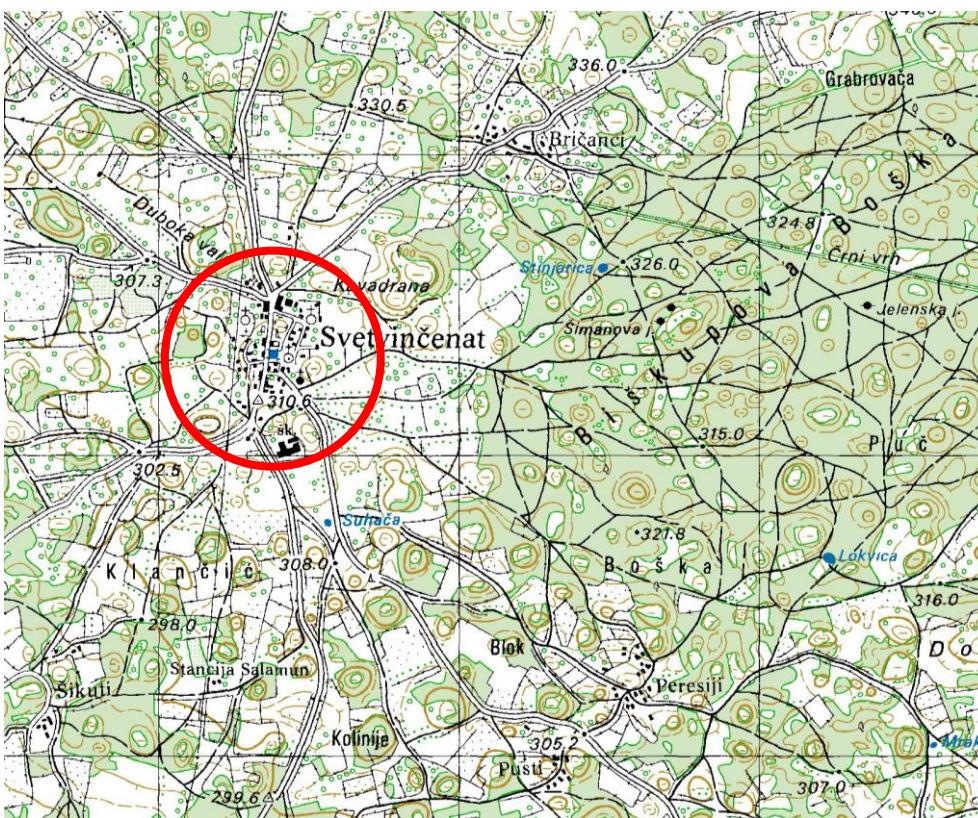
Geološka podloga Motovuna je lapor, koji među slojevima zadržava vodu i ispušta je na svakom prorezanom dijelu terena. To je pogodovalo situaciji da je svaka kuća imala izvor "žive" vode u najnižoj etaži. Danas je sačuvano samo nekoliko takovih izvora, ali voda više nije za piće.

Primjer obrade partera

Kamena rešetka na oborinskom kanalu

Povijesna jezgra Svetvinčenta zaštićen je spomenik kulture, upisana u Registar kulturnih dobara RH, na listu zaštićenih kulturnih dobara pod brojem: RRI-296

2.4 SVETVINČENAT

UVOD

Svetvinčenat, Savičenta malo je mjesto smješteno u središnjoj Istri, na pola puta između Pazina i Pule, tamo gdje sjeverniji, brdovitiji teren prelazi u ravnicu južne Istre.

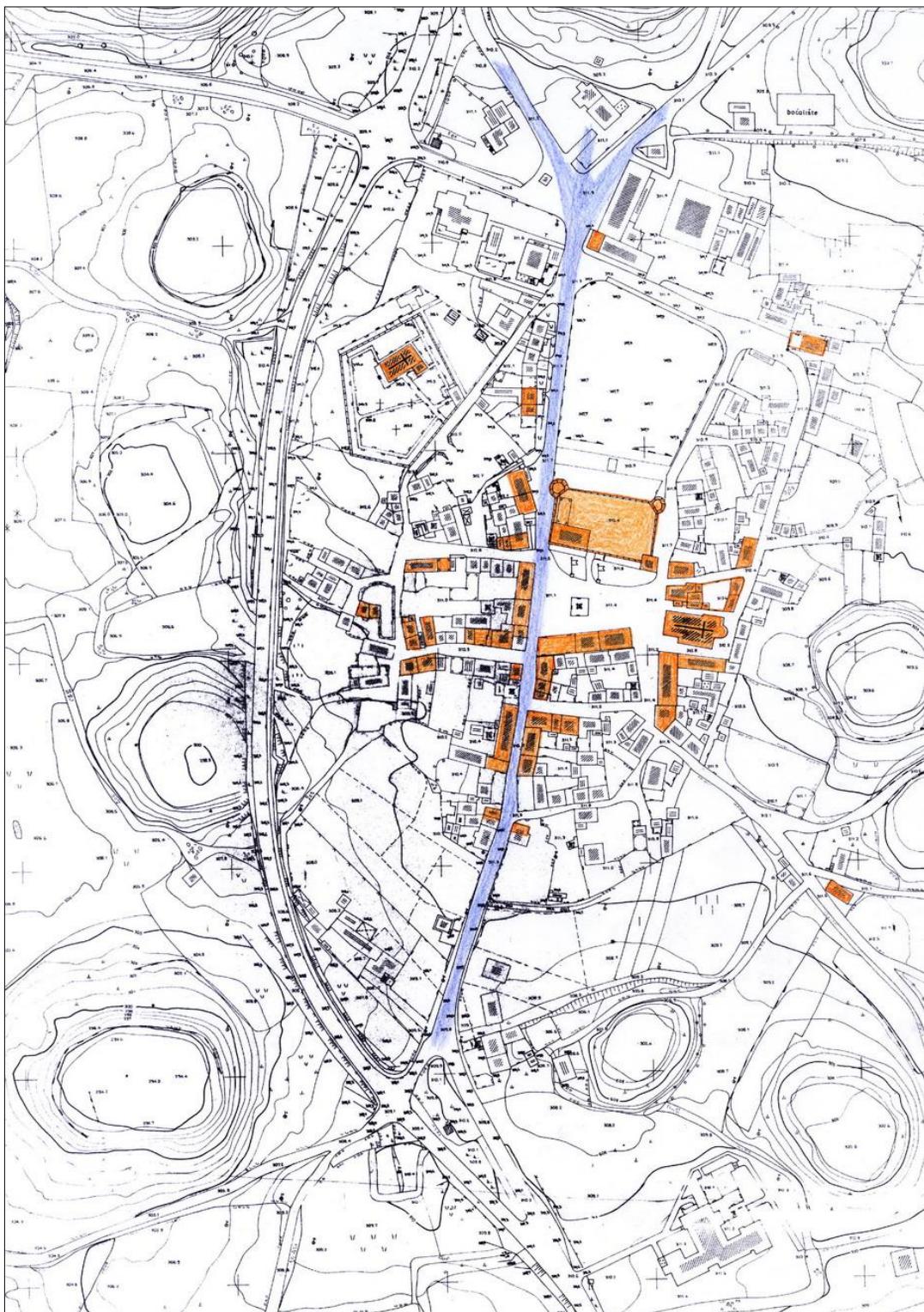
Mjesto je dobilo ime po crkvi posvećenoj Sv. Vincentu, koja je sagrađena na raskrižju putova Stari Goričan (Barban) - Vodnjan i Dvigrad (uz crkvu Sv. Marije „Snježne“) - Motovun (uz crkvu Sv. Katarine Aleksandrijske i crkvicu Sv. Marije „od tri kunfina“), a vjerojatno i s južnim i sjevernim dijelovima središnje Istre.

Stanje kulturne baštine jedne prostorne cjeline, kao što je Svetvinčenat, dijeli sudbinu stupnja razvoja šireg prostora. Drugim riječima, nije moguće kulturnu baštinu shvaćati isključivo kao kulturnu vrijednost mimo mogućnosti i svijesti sredine u kojoj se nalazi. To istovremeno znači da i tokovi aktivne zaštite spomeničkog blaga ne mogu ići mimo tih odrednica, bez uvažavanja temeljnih prostornih odnosa i stupnja razvoja sredine u užem i širem smislu. Stoga je tretman spomenika neposredno vezan uz kompleksan pojam prostornog razvoja. Za planiranje prostora u širem smislu, naselja imaju najrelevantnije značenje. Bez obzira na njihovu starost i kulturnopovijesnu vrijednost, uvijek se radi o živom fenomenu koji sudjeluje u mreži naselja i koji dobiva određene funkcije u hijerarhijskom sustavu rasporeda centralnih funkcija. Ovdje je opisan prostornim razvoj Svetvinčenta kroz povijest.

Rijetka su naselja u Istri čiji nastanak ne vežemo za topografiju i kontrolu okolnog terena sa važne strateške točke. Ovo je jednostavno izgrađeno na sjecištu važnih srednjovjekovnih putova.

Svetvinčenat je sve do renesansne transformacije mjesta u XV i XVI st. imao karakter ruralnog naselja. U srednjovjekovnim dokumentima spominje se kao „*villa S. Vincent*“, što ukazuje da nije imao obilježja utvrđenog grada, a tek se kasnije za njega počinju upotrebljavati nazivi *castello* ili *rocca*. Kaštel u središtu naselja bio je simbol vojne moći upravitelja posjeda i važno strateško uporište u obrani venecijanskih posjeda u Istri, ali i jedno od važnih sjedišta venecijanske aristokracije.

Na području političkog utjecaja Mletačke republike **renesansa** je vezana isključivo na matični grad, Veneciju. Stalna ratna opasnost uvjetuje oblikovanje i funkcije s povelikom dozom fortifikacijskog karaktera. U Istri ima malo primjera renesansnog graditeljstva, što samo potvrđuje teške prilike, apokaliptičnu atmosferu, te kratka razdoblja između ratova i gladi. Tako se, među rijetkim primjerima graditeljstva XV i XVI st. u Istri, pojavljuje *svetvinčentski ansambl* renesansnog ambijenta, kao jedinstveni primjer.

Situacija naselja oko 1550. godine

ANTIKA I SREDNJI VIJEK

Sigurno je da Svetvinčenat, ukoliko je i postojao prije srednjeg vijeka, nije bio ni na jednom od antičkih putova kroz Istru. Granica između porečkog i pulskog agera bila je postavljena linijom od uvale Veštar, južno od Limskog kanala, preko kule Valle, uz crkvicu sv. Marije od tri kunfina i Barbana, do uvale Krnica na istočnoj obali Istre.

Centralna je Istra bila značajno selište doseljenih Slavena. Prema brojnim nalazima od Dvigrada do Barbana možemo zaključiti da je i područje oko Starog Gočana, naselja u blizini Svetvinčenta, bilo nastanjeno brojnim Slavenima.

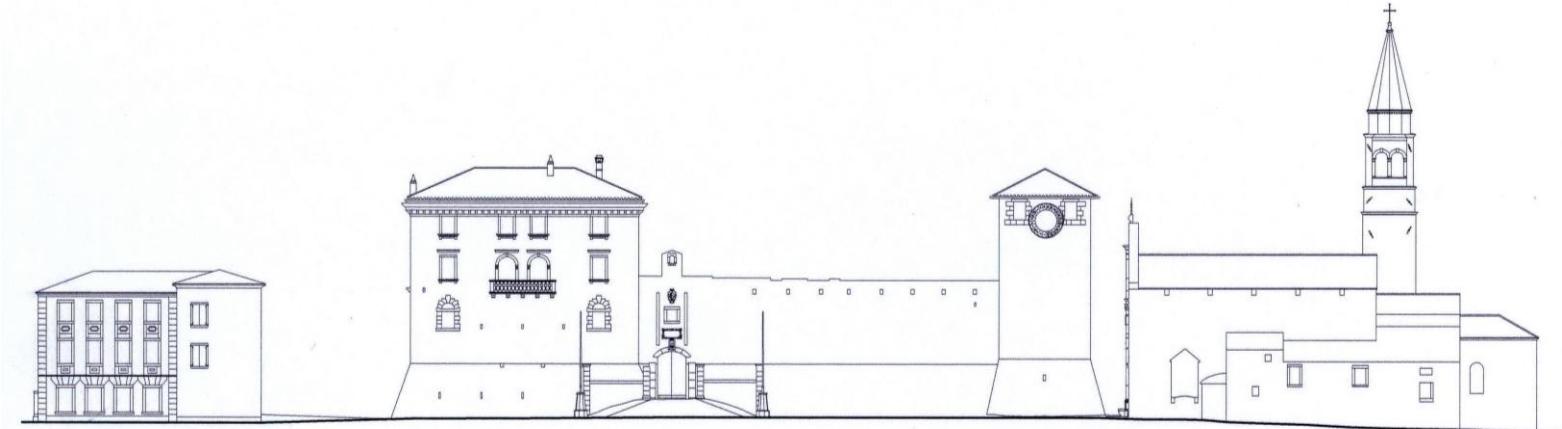
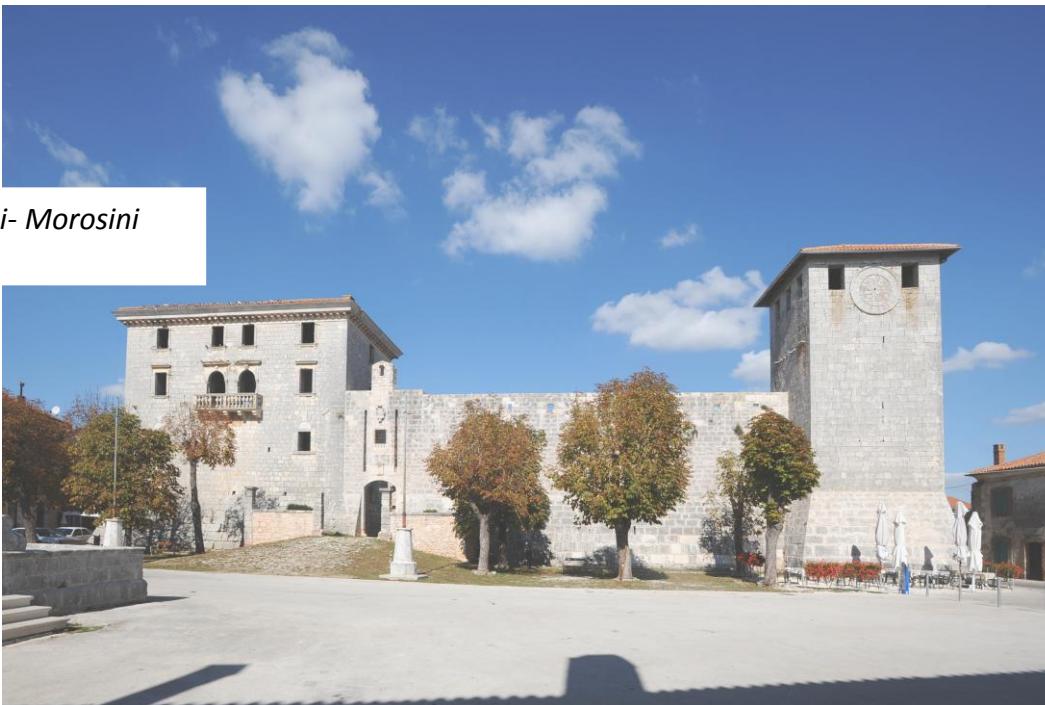
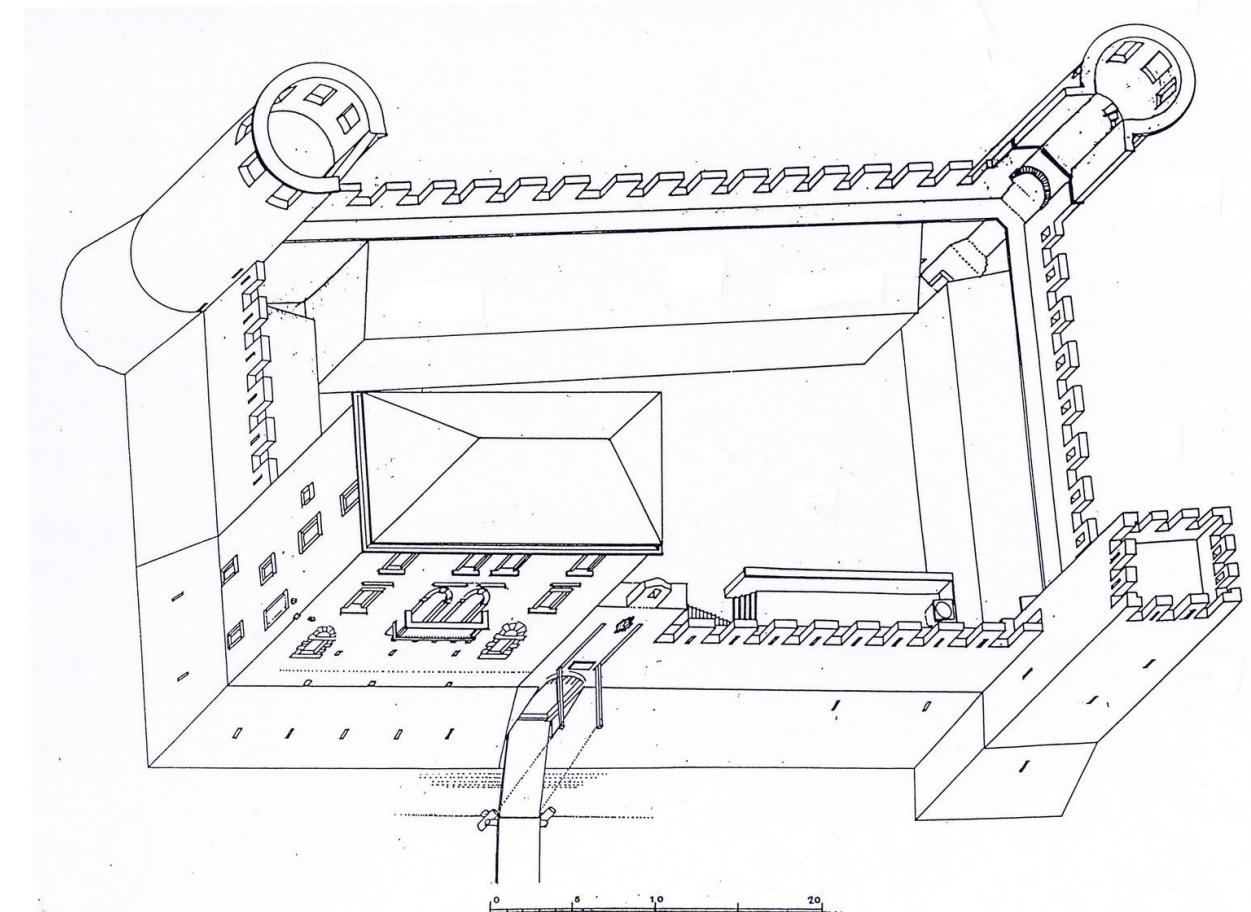
Svetvinčenat se prvi puta spominje u pisanom obliku oko **965. godine**, a u vezi posjeda koje dobiva porečka crkva (P. Kandler). Župa Svetvinčenat je jedna od najstarijih u provinciji Istri. Pouzdana informacija o Svetvinčentu je darovnica pape Aleksandra III iz godine 1178. Ovim dokumentom crkva sv. Vinčenta i sve njene kapele pripadaju porečkom biskupu. Pretpostavka je da je tada već formirano naselje oko crkve.

U Istarskom razvodu, desetog dana razvođenja, spominje se definiranje južne granice svetvinčetskog teritorija (15. V 1325.), a granica prema Dvigradu i Žminju jedanaestog dana razvođenja. Takav način utvrđivanja granica bila je uobičajena praksa, o čemu govori podatak da je 1025. godine definirana granica između teritorija Vodnjana, Gurana, Svetvinčenta, Gočana i Barbana.

Krajem XII st. nastaje Pazinska grofovija (ili knežija) kao samostalni feud posjeda Duinskih i Goričkih knezova, koji se zbog odvajanja sukobljavaju s akvilejskim patrijarhom. Sredinom XIII st. vode se žestoke borbe između akvilejskog patrijarha (tadašnjeg vlasnika velikog dijela Istre) i gradova na zapadnoj obali, koji žele samostalnost.

Kao posjed porečke crkve, Svetvinčenat je od godine 1178. davan u feud, investituru, u zamjenu za neka podavanja porečkom biskupu. Kao nositelj feudalnog prava, od 1211. godine javlja se loza Castropola (porijeklom iz Trevisa) koja je vjerojatno po nalogu patrijarha došla u Pulu, gdje dobivaju naziv Sergijevcii.

Godine 1252. u nagodbi Svetvinčenta i Dvigrada, kao zastupnik Svetvinčenta je sudjelovao Galvano di Pola, Castropola. 1264. godine kod Svetvinčenta je izvršena nagodba između Castropolja i Goričkih grofova u vezi uprave Motovunom. U Puli se istovremeno s obitelji Castropoli pojavljuju i Morosini, mletačka plemička obitelj. Njihova veza početkom XIV st. je u kasnijim vremenima znatno uticala na sudbinu Svetvinčenta. Godine 1384. porečki biskup Giorgio Ghilberti dodjeljuje feudalnu investituru nad svetvinčenskim posjedom Leonardu i Giacому Morosini. Nakon rata, kada akvilejski patrijarh gubi gotovo sve posjede, a Mlečani ih zauzimaju, Morosinijima se i dalje priznaje pravo feudalne investiture nad Svetvinčentom. U drugoj polovici XV st. Morosini ulazu u Svetvinčenat, 1466. se dograđuje sakristija na crkvi sv. Vinčenat, a 1485. je sagrađen kaštel (unutar bedema je smještena samostalna građevina današnje palače).

*Sjeverno pročelje renesansnog trga**Stanje kaštela oko godine 1589. Od 1560. pripada obitelji Grimani*

Zemljopisna karta iz
1620. godine

RENESENСNA

Uspoređujući sa sličnim situacijama u Istri, nastanak Svetvinčenta je bio planiran određenom namjenom, tip seoskog naselja s obilježjem zakupničkog stanovanja. Već krajem XV st. kaštel je preuređen u renesansnu građevinu. Pietro Morosini je očito imao viziju urbanističkog rješenja mjesta.

Organizacija naselja je trebala biti vrlo jednostavna, dvije ulice položene u smjeru sjever-jug, južno od kaštela formiran trg, a oko trga potrebne građevine (crkva, župni dvor, loža i stambene kuće). Postojeći putovi su bili prilagođeni novoplaniranoj urbanoj shemi.

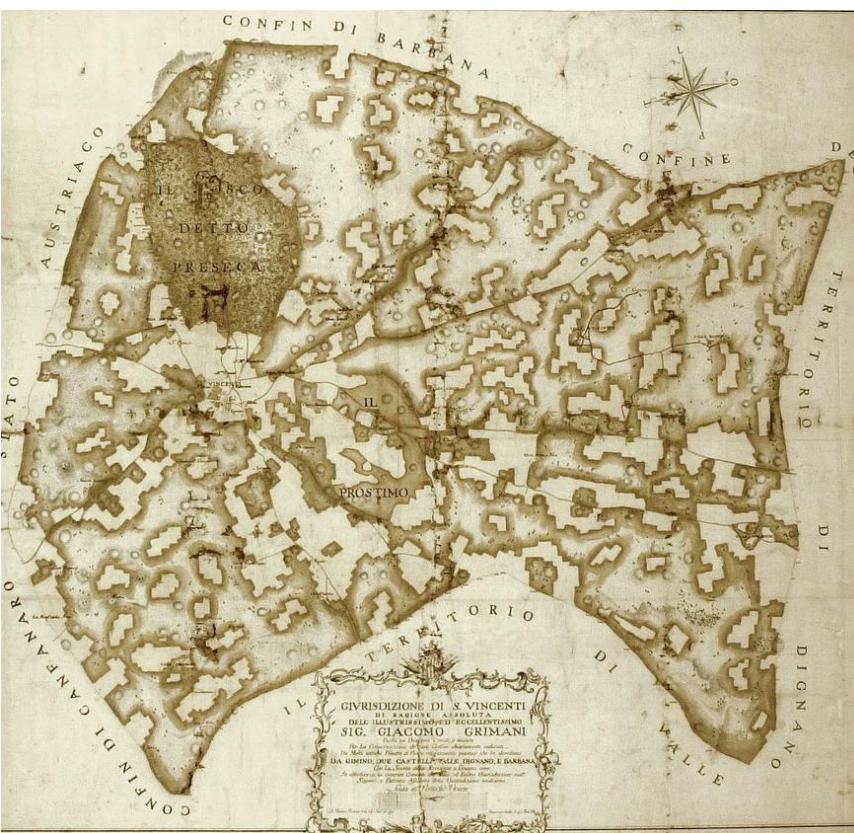
Stambene kuće u Svetvinčentu razlikuju se od blokova zbijenih kuća koji obilježavaju neka renesansna planirana naselja na istočnoj jadranskoj obali. U Svetvinčentu se radi o grupacijama kuća, negdje pravilno organiziranim, ali uglavnom nepravilnog oblika koje kao sastavni dio okućnice imaju gospodarsko dvorište, ograđeno zidom. Taj tip kuća ima više ruralni nego urbani karakter, a sigurno je da se taj tip iz Svetvinčenta proširio kao model i po selima pripadajućeg zemljišnog posjeda.

Kuće smještene istočno i zapadno od kaštela, građene su nakon 16. st. i ne poštuju zadani renesansni urbani raster.

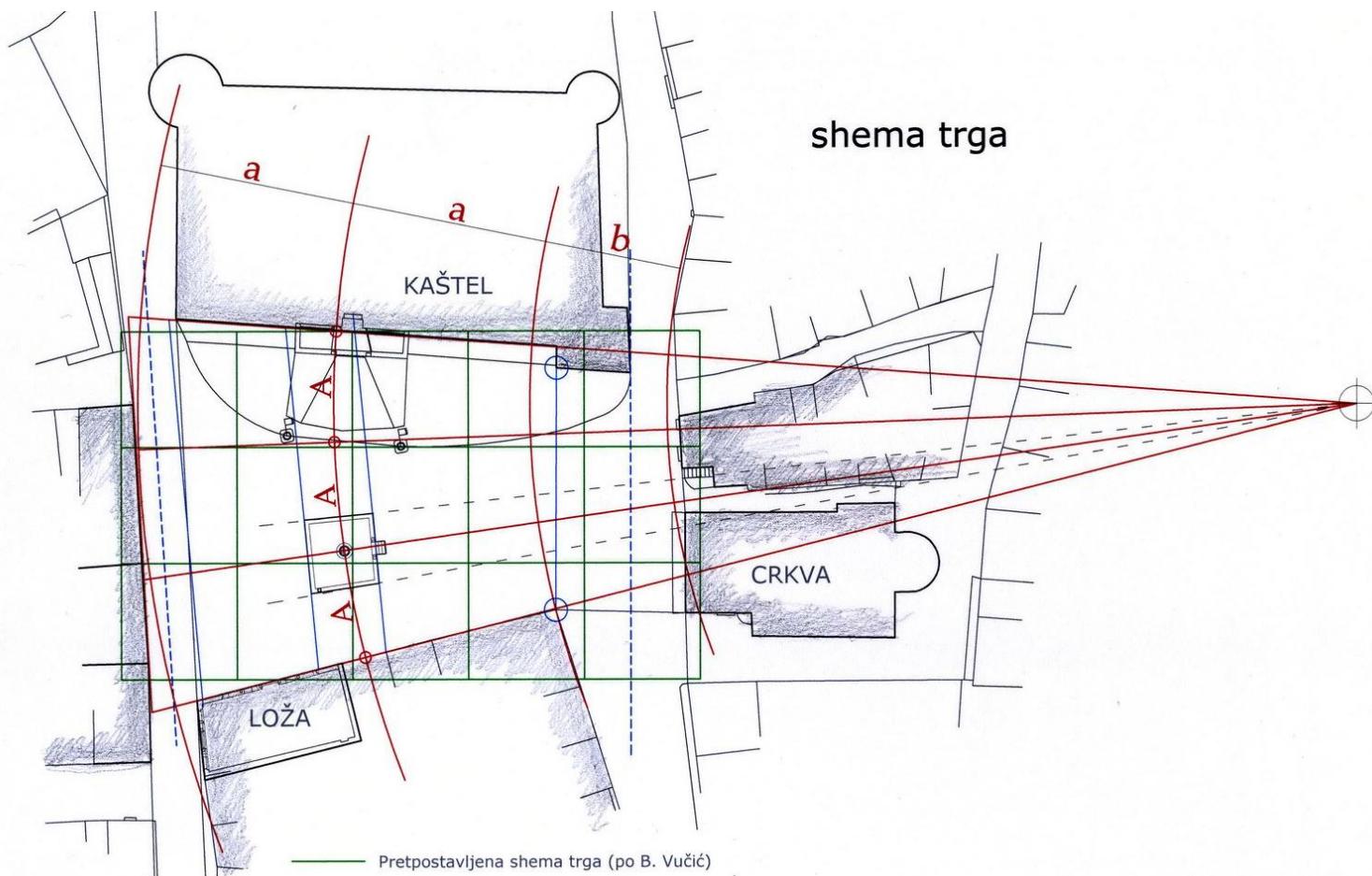
Najatraktivniji prostorni doživljaj u Svetvinčentu je glavni trg. Ima oblik trapeza, s dužim stranicama u smjeru istok-zapad. Sjevernu stranu zatvara kaštel, dok je nasuprot niz renesansnih, stambenih jednokatnica s ložom na zapadnom kraju. Na njužoj, istočnoj strani je župna crkva i slobodnostojeća jednokatnica (stilski slična nizu na južnoj strani). Prema zapadu je noviji niz zgrada iz XIX i XX st. (stara škola i župni dvor), a nema podataka, niti ostataka koji bi upućivali na raniju situaciju. Nasred trga se nalazi cisterna, pomaknuta iz geometrijskog središta trga, ali omogućava idealne vizure na vanjski plašt. Ispred kaštela, uz rubove prilazne rampe, nalaze se dva nosača zastava, na čijim podnožjima su uklesani mali grbovi Venecije.

O značaju svetvinčentskog trga govore Tommasini (oko 1650. god) i Petronio (1681. god). Glavni trg predstavlja društveno i trgovacko središte Svetvinčenta. To je centar zbivanja. Položaj mu je takav da skoro sve ulice naselja dolaze do uglova trga. Pravila organizacije trga vezana su za tradiciju srednjovjekovnih gradskih središta, a podrazumijevaju se crkveni i svjetovni sadržaji.

Trapezoidni oblik trga ukazuje na nastojanja renesansnih majstora o stvaranju urbane scenografije. Sužavanje trga na istočnoj strani možda je bilo namjerno, sa ciljem optičke korekcije. Prilazeći sa sjevero-zapadne strane, uz id kaštela, doživljavamo pročelje lože, a nastavljajući kretanje, imamo cijeloviti pregled trga i njegove scenografije. Upečatljiva je vizura prema istočnoj strani trga s dominantnim pročeljem crkve. Perspektivni princip projektiranja istočne strane nije slučajnost. Uskladene su i visine pročelja i slijemena okolnih građevina (krunište kaštela, vjenac

Prikaz Svetvinčentskog
feuda Giacoma-Grimanija
iz 1700. godine

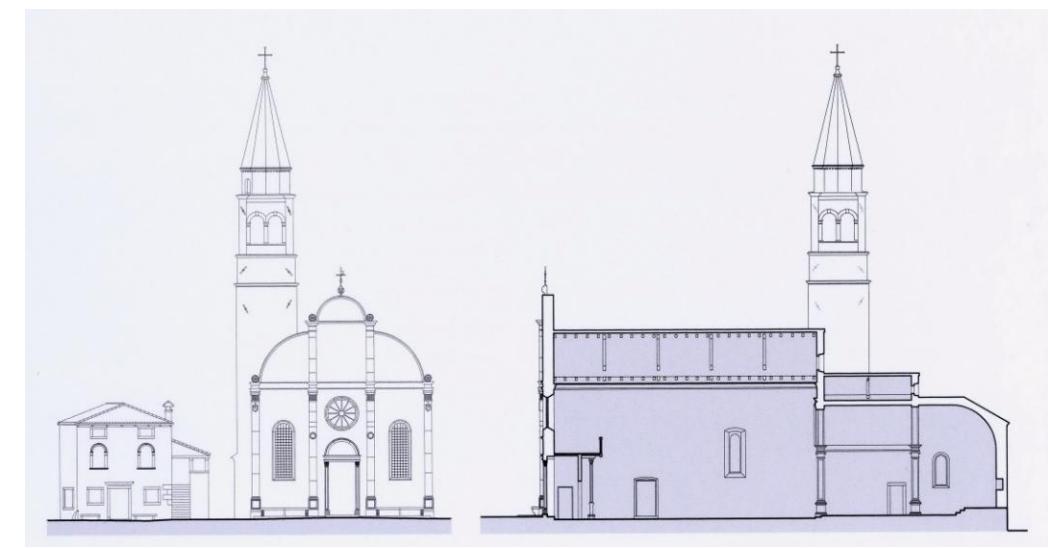
crkve i sljeme stambene zgrade). Trg je kvalitetno odmijeren prostor okružen renesansnim pročeljima

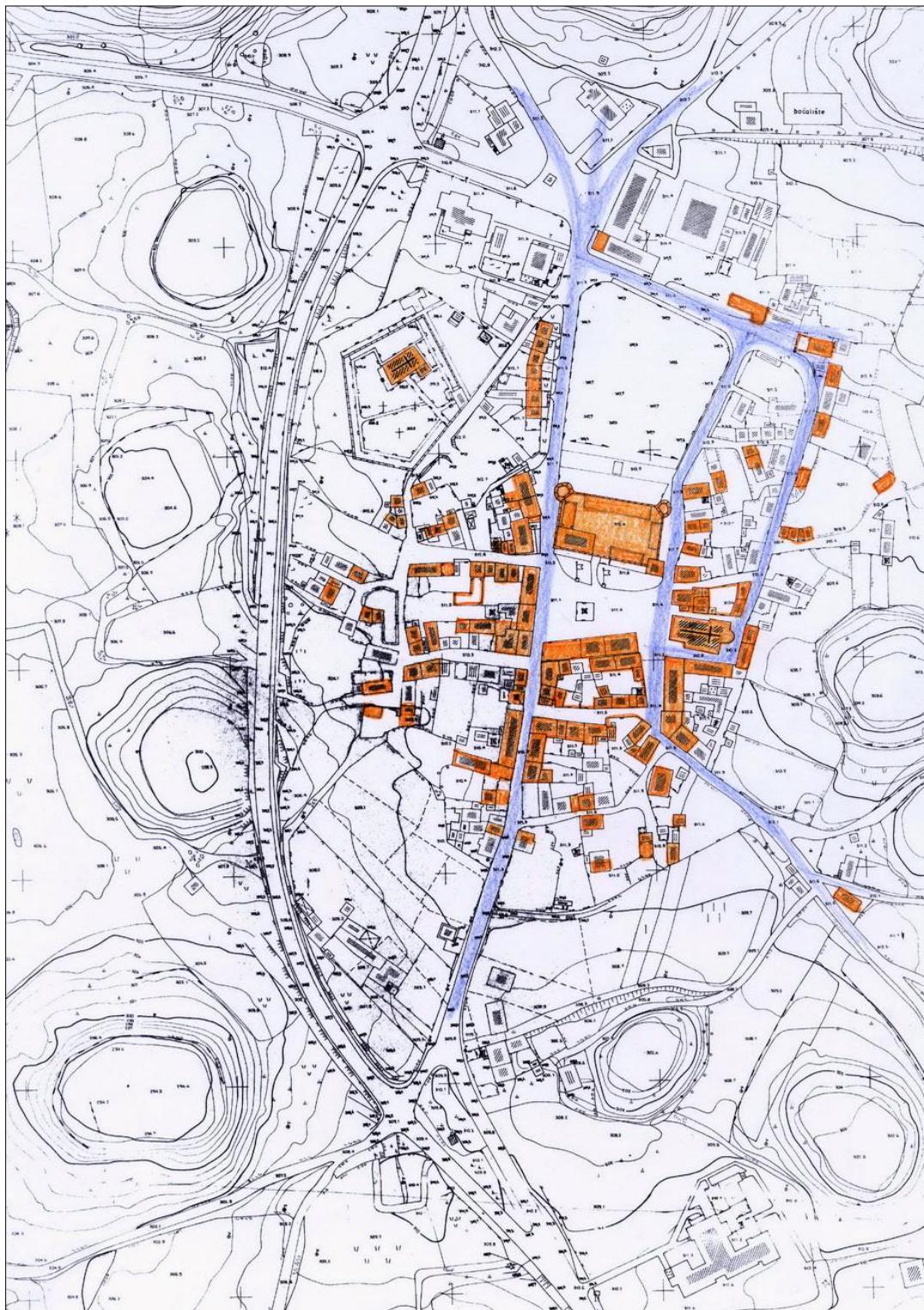
Proporcije trga su možda posljedica uklapanja trga u urbanu shemu mjesta. Prema B. Vučiću (1994. godine) istočna strana trga, podijeljena na tri dijela ima na jednoj trećini dužine stranice postavljen ulaz crkve, a na drugoj trećini postavljen je ulaz u kuću. Dužina trga podijeljena je na pet jednakih dijelova. Primijenjen je pravokutnik stranica 3 : 5 kao osnovna shema trga. Položaj cisterne u odnosu na širinu trga između lože i kaštela je u omjeru 1 : 2. Prvac osovine ulaza u crkvu se s pravcem u osovinu ulaza u kaštel sijeće na položaju grla cisterne u omjeru 3 : 2.

Ukoliko pristupimo izradi prostorne sheme s osnovnom postavkom da se u produžetku, duže stranice trapeza sijeku, dobivamo još prirodne proporcije i možda jasnije razloge za prioritetne vizure.

Građevinski pravci obodnih zgrada na trgu nikako se ne poklapaju s položajem pravokutnika, ali je pitanje perspektive bilo prioritetno. Južno pročelje trga prati prvac lože, koja ima zadani položaj zbog vizure na nju od strane sjevernog prilaza. Istočno pročelje trga sastoji se od razdvojenih pročelja, gdje crkveno ima otklon radi prilagodbe vizuri sa trga. Zapadno pročelje pripada nizu koji je u današnjem obliku nastao tokom 19. i 20. st., a nema dokaza o ranijoj fazi.

Svi elementi koji čine trg u Svetvinčentu, kao i okolna „scenografija“ pokazuju da nisu nastali slučajno, bez djelovanja znalca. Estetska obilježja crkve, lože, niza kuća, vodospreme s grlom na platou, daleko su iznad mogućnosti jedne obične seoske, istarske sredine, u razdoblju kada je preživljavanje kroz ratne sukobe ili zarazne bolesti, bilo najvažnije. Ukratko, **renesansni trg** predstavlja jedinstven sklop, čime je renesansna faza razvoja naselja postala najdominantnija.

Situacija naselja oko 1782. godine

RAZDOBLJE OD XVI–XIX STOLJEĆA

Marin i Almoro Grimani, venecijanski patriciji iz obitelji koja je dala nekoliko duždeva, u posjed Svetvinčenta su došli ženidbom 1560. godine. Uskočki rat na tlu Istre počinje 1608. i Svetvinčenat je među prvima osjetio nedaće rata. Kaštel je tada ispunio svoju funkciju položaja na granici mletačkog posjeda. Kao snažna utvrda, Svetvinčenat je sjedište mletačke vojske, a povremeno i generalnog providura. Grimani su nesmetano nastavili svoje gospodarenje. U njihovo ime je djelovao kapetan, koji je imao vojnu i sudbenu vlast na posjedu.

Nakon rata su zavladale epidemije, desetkovano je stanovništvo, pa su Grimani doveli na posjed doseljenike, uglavnom iz Dalmacije i Trevisa. Izrada katastika oko 1700. godine pokazuje brigu za posjed, uređivanje granica, te njihovu moguću reorganizaciju.

Izgradnja tokom 17. i 18. st. uklopila se u postojeći urbanu matricu. Popunjavani su gradski blokovi, u skladu s općim arhitektonskim oblikovanjem stambenih građevina, ponekad izvan zadane građevinske linije ulica. Formirani su dijelovi naselja sjeverno od trga, istočno i južno od župne crkve, te potez sjeverno od kaštela uz zapadnu stranu glavne ulice.

SVETVINČENAT OD XIX STOLJEĆA DO DANAS

Istra ulazi u XIX st. kao zaostala provincija, periferno područje, uz zadržavanje feudalnih struktura. Napoleon je 1797. srušio Mletačku republiku, a Austrija je pripojila istarski poluotok, spajajući teritorij Pazinske knežije s mletačkim dijelom Istre. Već 1805. godine Austrija je morala, nekad mletački dio Istre ustupiti Francuskoj.

Usprkos svim tim promjenama, obitelj Grimani je zadržala svoj status feudalnog gospodara Svetvinčenta.

Dekretom iz 1800. Svetvinčenat je pripao okrugu Rovinj. Godine 1807. Svetvinčenat je uz Labin, jedino mjesto koje ima redoviti sajam - tržnicu.

1819-1820. godinu izrađen je katastar zemljišta u austrijskoj pokrajini Istri. Zakonom iz 1881. propisano je obavezno vođenje gruntnih knjiga. Gruntovne knjige Svetvinčenta potječu iz tog vremena, ali se ponegdje spominju i ranije promjene vlasništva.

Utvrđen je prometni sustav 1846. te je sagrađeno nekoliko novih prometnica. Godine 1876. u blizini Svetvinčenta sagrađena je željeznička pruga.

Feudalni sustav u Istri je bio neujednačena karaktera, ali su ipak postojali privatni veleposjedi. Feudalizam je formalno bio ukinut 1848. godine. Tada, veliki dijelovi privatnih parcela u vlasništvu Grimanijevih, prelazi u ruke prijašnjih zakupaca i kolona, što je vidljivo i iz kasnijih katastarskih planova. Obitelj Grimani se dobровoljno

odriče formalne vlasti nad posjedom u Svetvinčentu, a 1840. prodaju kaštel porečkom biskupu, pa tako i stvarno nestaju iz Svetvinčenta.

Tokom 19. st. popunjavaju se dijelovi gradskog rastera na krajnjem sjevernom rubu. U 20. st., uz neke izmjene građevinskog fonda u samoj staroj jezgri (zgrade uz zapadnu stranu trga), naselje se nastavlja širiti prema sjeveru izgradnjom vatrogasnog doma, zdravstvene stanice i zadružnog doma, te na krajnjem jugu izgradnjom nove škole i vrtića.

1910. je u Svetvinčentu bilo 632 stanovnika. Sagrađene su i preuređene neke kuće, a austrijska vlada je preko Centralne Komisije za očuvanje spomenika i njegovog povjerenika za Istru, Antona Gnirsa, brinula o obnovi crkava, fresaka, te obnovu kaštela.

Nakon I svj. rata, a poslije pariške konferencije i sporazuma 1920. Istra je pripala Kraljevini Italiji. Prema izvještajima iz 1929. o državnom trošku se popravlja Hrvatski dom, loža, župna crkva i toranj s zvonima, obnavljaju se freske u sv. Katarini i crkvi na groblju. Također popravljaju pojilišta (Sucacia i Mucilla), uređuju i ograđuju javni park, popravljaju stočnu tržnicu, te vojarnu. Nakon 1933. godine obavljen je popravak župnog ureda, popravljene cisterne na trgu i pokraj sv. Antuna, uređeno groblje, uređeni općinski uredi u kaštelu, izgrađena školska zgrada, uređeni pristupni putovi, središnji trg, popravljane crkve sv. Katarine i sv. Roka itd.

Nakon II svj. rata Svetvinčenat ne doživljava značajan razvoj. Mjesto je ostalo bez velikog dijela stanovništva, radi iseljavanja. Kaštel je devastiran.

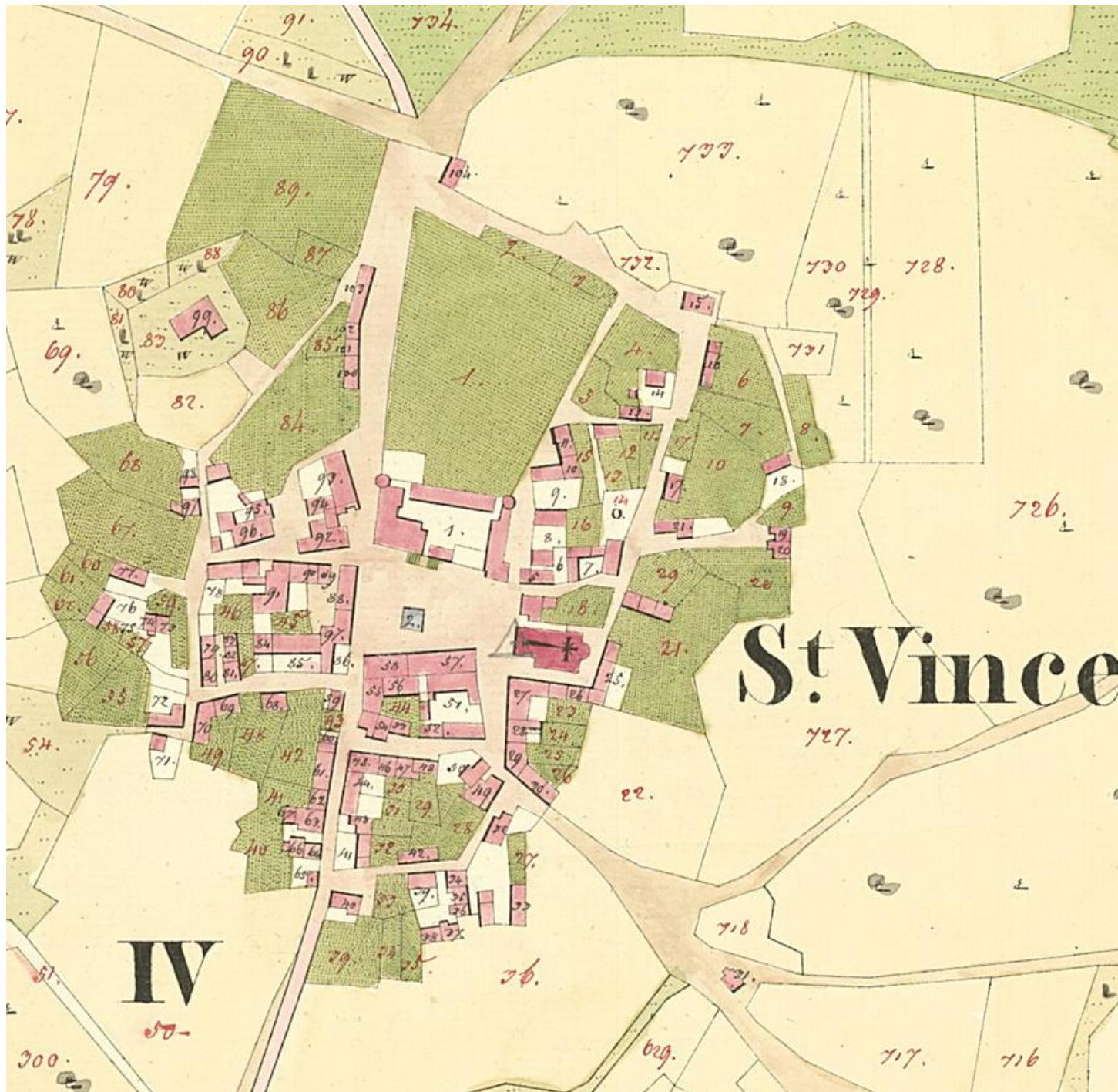
Za naselje se rješava vodovodna infrastruktura tek 1975. godine. U posljednjem desetljeću javlja se veći interes za obnovu mjesta, uređuju se stambene kuće, ali i javni prostori. Novoformirana općinska uprava organizira bolje funkcioniranje svih službi potrebnih stanovništvu. Radi se na obnovi kaštela, crkava, groblja, prometnica, te kompletne infrastrukture.

Započelo je i širenje stambenog dijela naselja prema jugu, do mesta gdje glavna gradska ulica izlazi na novu zaobilaznicu, što mijenja karakter ulaza u naselja. Širenje naselja može se uočiti i na istok prema crkvi Sv. Katarine.

Današnje granice naselja Svetvinčenat definirane su PPU općine donesenim 2005. godine, a površina koju ono zauzima je gotovo 8 ha. Planirani broj stanovnika za godinu 2010. je tristotinjak (300).

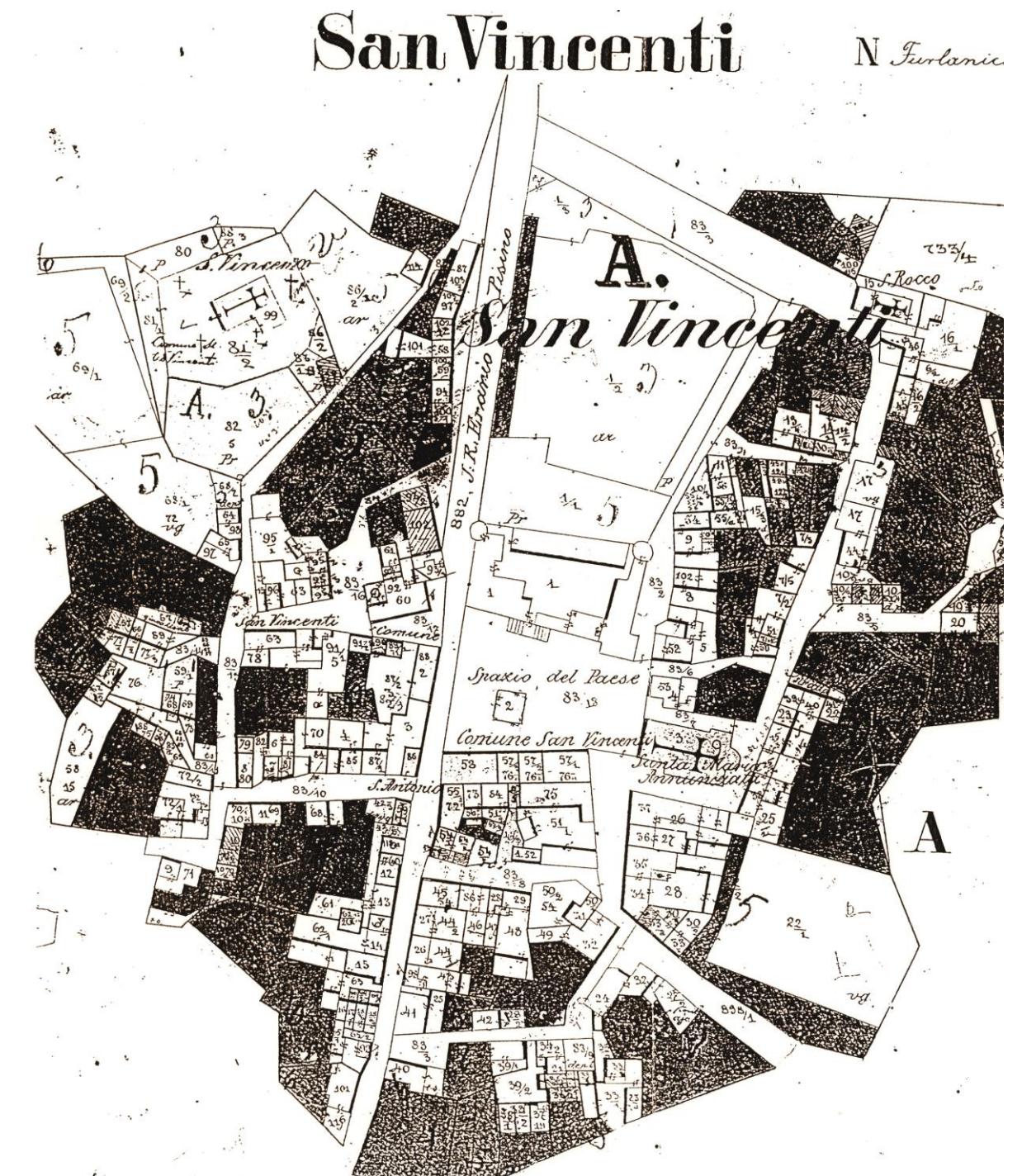
Planirana je izrada UPU naselja Svetvinčenat, kojim bi bila definirana moguća nova izgradnja, ali posebno utvrđen sustav obnove graditeljske baštine. Važno mjesto u revitalizaciji naselja ima izgradnja infrastrukturne mreže, što je djelomično u toku. Vrijedan cilj je i očuvanje slike zatvorenog naselja, posebno na zapadnoj strani kod zaobilaznice.

Plansko korištenje prostora, njegova zaštita i unapređenje pejzaža preduvjet su za očuvanje prirodnih prednosti koje ovo okruženje ima.

1820. godina situacija naselja katastarski plan

1878. godina situacija naselja, dopunjeno katastarski plan

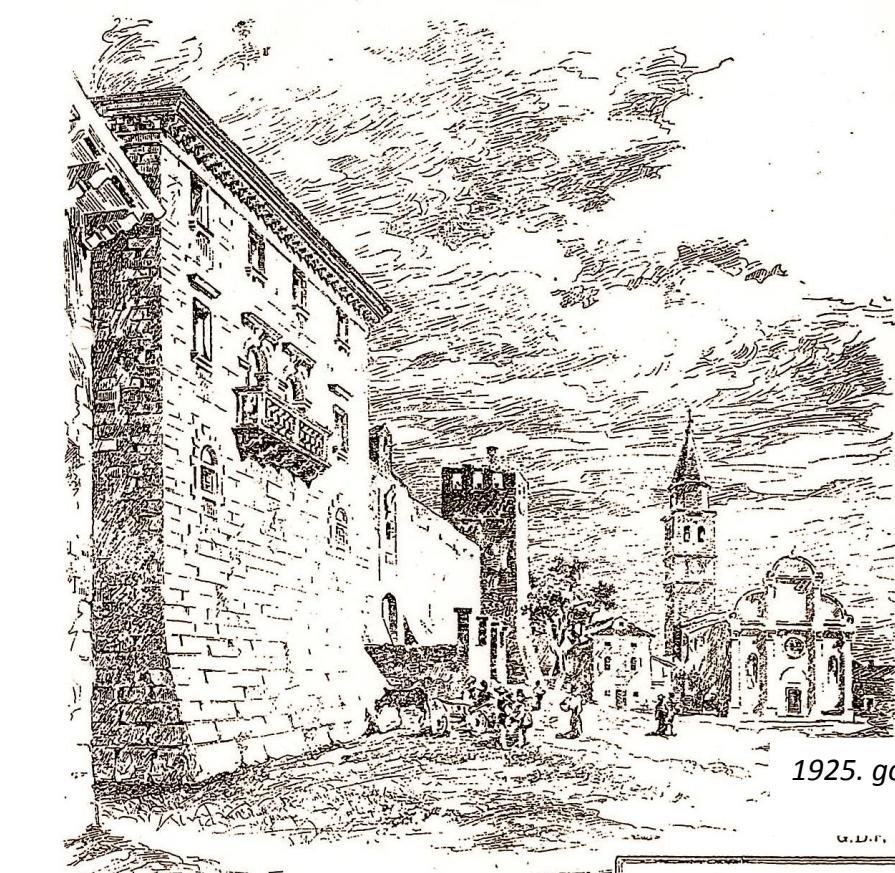
Prikaz trga u Svetvinčentu – grafika iz 1842. godine

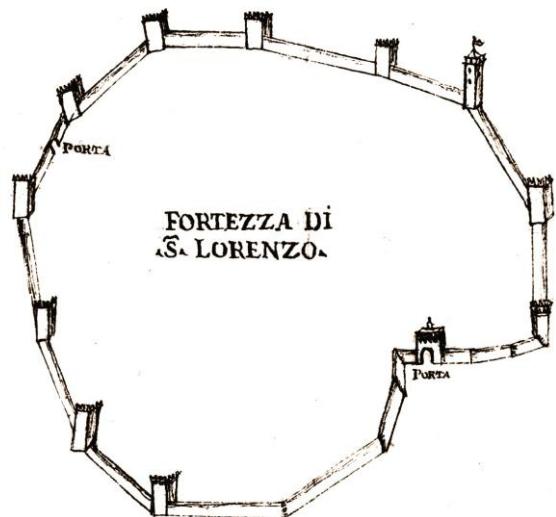
Prikaz trga u Svetvinčentu – 1906. godina

1903. godina

1925. godina

Katastar, 1820. god.

2.5 SV. LOVREČ

UVOD

Sv.Lovreč se smjestio na uzvisini sa koje puca predivan pogled na pitoma polja, vinograde, maslinike i more u daljini. Ime je dobio po crkvi Sv.Lovre iz 6. stoljeća. Grad okružen nježnim i idiličnim vizurama, blage klime, nastao još u prapovijesti. Poznat i kao grad sa 9 kula, opasan gradskim zidinama, sa impozantnim trgom, nekad je bio središte mletačke vojne uprave, dok se danas razvija kao atraktivno turističko mjesto. Po zapisanim izvorima na ovom prostoru je nekada postojalo više od 35 crkava, od kojih je samo nekoliko ostalo sačuvano, dok se na mnogim poljima mogu pronaći njihove zaboravljene ruševine, kao trag i sjećanje na davno prohujala vremena.

POVIJESNI RAZVOJ

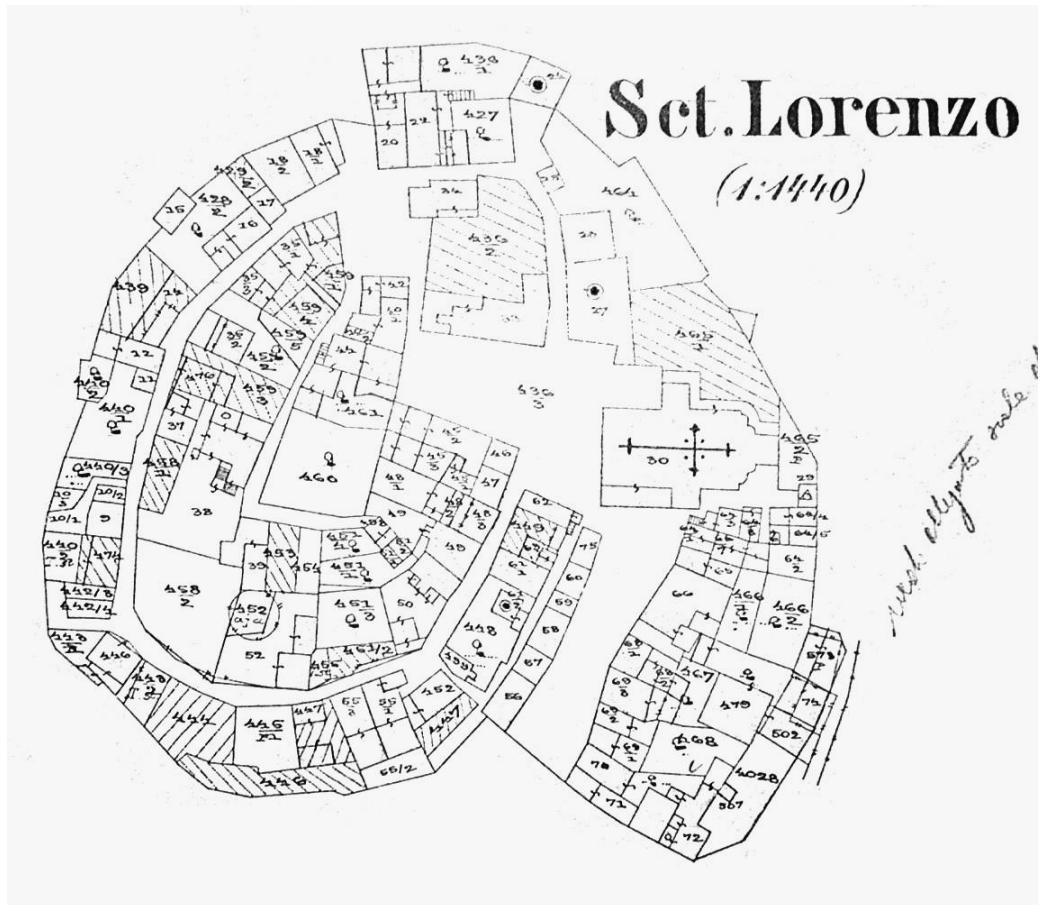
PRAPOVIJST I ANTIKA

Arheološka nalazišta i toponimi ukazuju na postojanje kulture gradina iz kasnog brončanog i željeznog doba. Ostaci jedne takve gradine vidljivi su i u donjem sloju srednjevjekovnih zidina Sv. Lovreča.

Nakon poraza Epulona, posljednjeg kralja Histra 177. godine prije Krista, i pacifikacije Istre raseljenjem Histra i potpunim uništenjem ilirske kulture, Rim u Istri osniva municipije Trst i Pulu a potom i Poreč koji će polovinom 1. stoljeća poslije Krista u vrijeme Tiberija (Kalogule) biti uzdignut u rang kolonije (Colonia Iulia Parentium), urbano sjedište s vojno-administrativnom moći. Porečki ager proteže se od Mirne na sjeveru do Limskog kanala na jugu dok u unutrašnjost seže do Drage, produžetka Limskog kanala na kopnu. Sveti Lovreč se našao u onom dijelu agera gdje će moći odigrati značajnu prometnu funkciju posebno prema južnoj Istri – Dvigradu i Nezakciju.

SREDNJI VIJEK

Istra će biti pošteđena velikih barbarskih razaranja zbog udaljenosti od glavnih prometnica. Tek će Justinianova osvajanja u prvoj polovini 6. stoljeća i vizija stvaranja velikog carstva pogoditi i Istru koja će definitivno priznati vlast Bizanta 539. i u čijem će posjedu, uz kratak period prevlasti Langobarda, ostati sve do Karla Velikog i njegovog moćnog Franačkog carstva. Još Bizant nije ni učvrstio svoju vlast kad dolazi do provale Langobarda, Avara i Slavena u Istru. Prodorima se ispočetka Bizant uspješno suprotstavlja, no ne za dugo: povjesni proces slavenizacije, odnosno kroatizacije Istre nije se mogao zaustaviti.

Pogled sa istočne strane naselja

Vrlo kratko unutar franačke države Istra zadržava karakter zasebne provincije no ubrzo postaje dio, najprije furlanske a potom Bavarske vojvodine, da bi negdje oko 1040. postala posebnim upravnim područjem, markom. Naredno stoljeće Istra živi svoj život uz sve veći utjecaj akvilejskog patrijarha kojem će se konačno 1209. predati.

Sveti Lovreč se prvi put spominje na jednoj karti iz 1030. godine kao "castrum sancti Laurentii". Iz jedne druge isprave iz 1040. saznajemo da iz Sv. Lovreča vodi put do Dvigrada (Due Castelli) te Kaliseda, današnje Gradine, i Vrsara. Međutim, prvi pisani dokument o Svetom Lovreču datiran je 24. studenog 1186 i govori o borbi Poreča i Svetog Lovreča za kaštel Kalisedo, posjed pulskog feudalca Giroldia. Godine 1186. Sv. Lovreč je već organiziran kao općina (komuna). Bila je to prva organizirana ruralna općina u Istri a četvrta istarska općina uopće, poslije Trsta (1139.), Pule (1145.) i Kopra (1182.). U ovoj fazi još nema izabranih gradskih vijeća pa odluke donosi opća skupština žitelja a gradom upravlja podeštat u zajedništvu s gastaldom koji upravlja gradom u ime markgrofa, odnosno akvilejskog patrijarha.

Već u 12. stoljeću Sv. Lovreč je gradić s vlastitom samoupravom koja ga dijeli od široke organizacije malih naselja u široj okolini. No, zbog nedostatka podrobnijih povijesnih izvora, ne znamo tko je i za kojeg feudalca gradio grad, odnosno tko je bio gospodar grada a time i administrativni upravitelj prostranog teritorija. Ne možemo sa sigurnošću tvrditi, ali sve upućuje na činjenicu da je Sv. Lovreč u dugom vremenu prije nego se formirao kao samostalna općina bio nastanjen gospodarima seoskih alodija koji su bili oslobođeni plaćanja feudalnih nameta i bilo kakve podčinjenosti lokalnoj gospodbi. Oskudni povijesni izvori govore da je Sv. Lovreč, među prvim istarskim komunama izabrao svog podeštata već 1256. g. kojeg je iste godine potvrdio patrijarh. Tko je to bio, međutim, ne znamo. Nedugo zatim, 1261. godine izabran je prvi lovrečki podeštat čije ime znamo. Bio je to padovanski plemenitaš Senisio de Bernardis, patrijarhov rođak koji je ujedno obavljao funkciju patrijarhovog namjesnika u Istri.

U 7. stoljeću započeto naseljavanje hrvatskih plemena nastaviti će se tijekom sljedećih stoljeća vrlo intenzivno što će izazvati pritužbe istarskih feudalaca pred vojvodom Ivanom na Rižanskoj skupštini 804. godine. Zbog povećanog broja žitelja uslijed novih naseljavanja Hrvata, i neutvrđenih granica među posjedima došlo je do ranije navedenog spora oko feuda Kalisedo, odnosno Gradine. Presuda u tom sporu išla je u korist vlasnika feuda, pulskog posjednika Giroldija, kojemu će Sv. Lovreč plaćati najam kako bi na zemlji feuda Kalisedo Lovrečani mogli slobodno napasati svoju stoku. Situaciju na ovom području zakomplikirat će činjenica da će na prostoru između feuda Kalisedo (Gradine) i Sv. Lovreča benediktinac sv. Romualdo oko 1002. osnovati benediktinski samostan kamaldoljana i uz ranije sagrađenu crkvicu koja postoji i danas, sagraditi veću crkvu Sv. Mihovila Arhanđela nad Limom. Samostan će postati prvo školsko središte na Lovrečini a samostansko imanje će benediktinci vrlo brzo pretvoriti u respektabilni posjed na koji će vrlo brzo polagati pravo porečki ali i tršćanski biskupi.

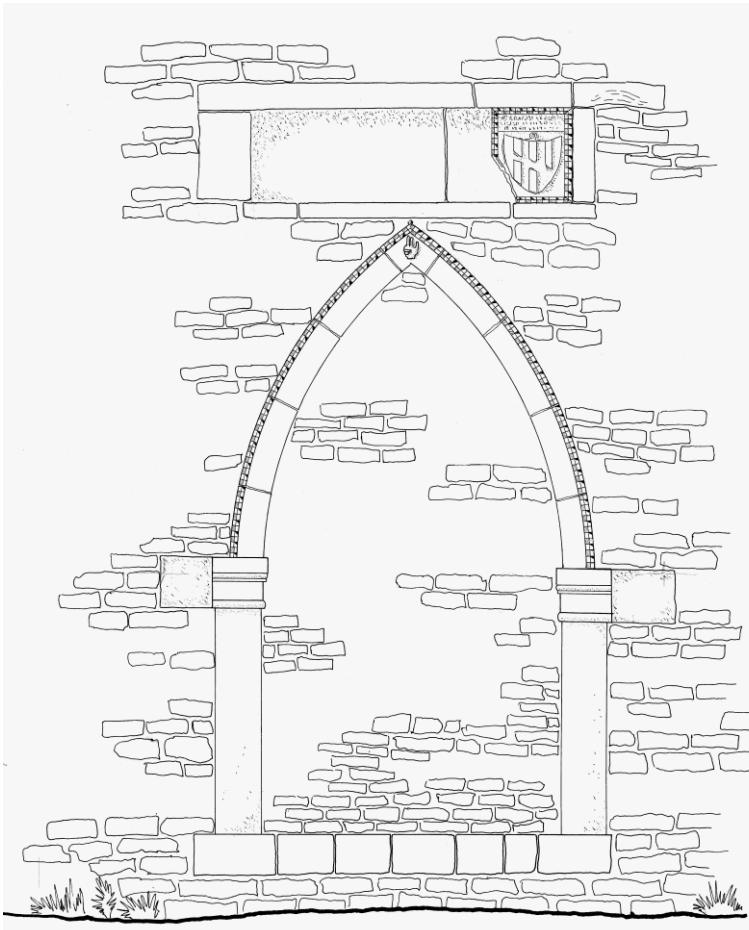
Opločenje ulaznog dijela u grad

Velikim Patrijarhovim posjedima u Istri snažno se suprotstavljaju porečki biskupi, čiji je posjed sv. Maura vrlo značajan. Nastupa period snažnog trvenja akvilejskog patrijarha i porečkog biskupa. Tu će borbu lukavo iskoristiti Venecija, koja nastoji istarske gradove privući u svoje okrilje. U sukobu su se umiješali i gorički grofovi koji nastoje proširiti svoj posjed na račun istarskih gradova. U strahu da ne dođe pod vlast patrijarha Poreč se 1267. predaje Veneciji. Nakon Poreča 1269. isto čini Umag, 1270. Novigrad a 1271. i **Sveti Lovreč**. U sljedećih nekoliko desetljeća Venecija će zauzeti veći dio Istre koja će ostati podijeljena na habsburški i mletački dio, stanje koje će ostati do 1797., odnosno do propasti Serenissime. Ova podjela odijelila je primorske gradove od njihovog prirodnog zaleđa i time umrtvila gospodarsku aktivnost u oba dijela što će imati katastrofalne posljedice koje se osjećaju i danas.

Utvrđen gradić, kaštel Sv. Lovreč dobrovoljno se stavlja pod zaštitu Venecije čije Veliko vijeće 25. studenoga 1271. prihvata zaštitu nad Sv. Lovrečom pod istim uvjetima kao i nad ostalim istarskim gradovima: u sljedeće dvije godine Gradom će upravljati od dužda izabrani podeštat s godišnjom plaćom od 200 lira i plaćenim stanom. Nakon ovog perioda izbor podeštata vršit će se na način kao i u ostalim istarskim gradovima s godišnjom plaćom od 300 lira i stanom.

Venecija će se postupno domoći i ostalih istarskih gradova i poslije niza ratova i sukoba s Akvilejom i Koprom učvrstiti svoj položaj u Istri. Kako bi cijeli prostor nadgledala i vojno povezala, posebno široki teritorij izvan jurisdikcije pojedinih gradova čiji statuti preciziraju ovlasti pojedinih komuna, stvara posebnu instituciju, tzv. pazenatik („societas Paysanatici terrarum“, od mletačke riječi pais, paiz - zemlja, kraj, predjel), mletačko izvengradsko područje. Na čelu pazenatika je kapetan (Capitaneus) postavljen od mletačkog senata na godinu dana. Zadaci kapetana pazenatika, čije su naloge podeštati dužni izvršavati, isključivo su vojni koji će se s vremenom proširiti. Kapetan je dužan povremeno obilaziti vojne postrojbe raspoređene na prostoru Istre, ali se, ne smije miješati u unutrašnje poslove pojedinih komuna.

Sam pazenatik funkcioniра na način da Venecija osigurava plaću kapetana te troškove uzdržavanja - prvi kapetan pazenatika, izabran za godinu 1301./1302., bio je Marino Badoer koji je sjedište smjestio u Poreč a vojni garnizon u Sveti Lovreč. Zbog nespojivosti da kapetan pazenatika djeluje iz grada sa strogo utvrđenim Statutom, Poreč je ostao sjedište kapetana pazenatika tek do 1304. kad će biti preseljen u Sv. Lovreč gdje će ostati sve do premeštanja pazenatika u Rašpor kod Buzeta 1394. godine. Naime, uviđajući da je skoro nemoguće efikasno vojno kontrolirati cijeli izvengradski teritorij mletačke Istre iz jednog mjesta, Venecija 1359. osniva i drugo sjedište pazenatika i smješta ga u Grožnjan. Godine 1394. Venecija je došla u posjed utvrde Rašpor kod Buzeta u koji smješta objedinjeni sutlovrečki i grožnjanski pazenatik. U Lovreču će i dalje ostati dio pazenatika i kapetan ali s ovlastima znatno manjim od nekadašnjih. Definitivno će se pazenatik preseliti u Buzet, 1511. godine i

*Nekad prolaz u prizemlju zvonika,
danas zazidan*

tamo ostati sve do pada Venecije 1797. godine. Prvi kapetan pazenatika sa sjedištem u Lovreču bio je Pietro Zen. Ovlasti kapetana se brzo šire: od 1304. kapetan pazenatika je i redovni sudac u mogućim parnicama među istarskim komunama, postavši tako najviši vojni, politički i juridički autoritet. Već 1309. Senat i dužd objedinjuju funkcije kapetana pazenatika i podeštata u jednu, s plaćom koju će osiguravati Senat, uključujući i troškove za normalno funkcioniranje ovih institucija.

Bez obzira što je Sv. Lovreč političko i vojno središte, četrnaesto stoljeće, vrijeme lovrečkog pazentaika, nije vrijeme prosperiteta i blagostanja Sv. Lovreča, kako bi se očekivalo. Premda samo funkcioniranje kapetanata plaća Senat, većinu ostalih troškova oko izdržavanja vojske i utvrđivanje grada ide na teret samog grada. Budući je Lovreč sjedište vojne vlasti izravno podčinjen mletačkom Senatu s kojim komunicira, trebalo je najprije sam Grad dobro učvrstiti.

Stoga počevši od 1342. u vrijeme kapetana-podeštata Giovannia Contarinija grade se vrlo **čvrste zidine** proširujući postojeće gradske bedeme prema istoku, unutar kojih će ostati bazilika sv. Martina, sačuvane dobrim dijelom do današnjih dana. Premda nema sačuvanih pismenih dokumenata o financiranju gradnje, nije teško zaključiti da je gradnju, u skladu s propisima, financirao sam grad. K tome Lovreč je početkom 14. stoljeća uvučen u borbu s Vrsarom oko granica teritorija. Sukob je došao do razine mletačkog Senata. U parnici je u ime Senata presudio porečki biskup Bonifikacije definitivno utvrdiši granice teritorija prema Vrsaru. Četrdesetih godina 14. stoljeća izbio je novi sukob s Vrsaranima ovaj puta zbog granice s teritorijem Kaliseda, odnosno posjeda feuda Giroldi koje su Lovrečani uz najam obrađivali, napasali stoku i sjekli šumu. Porečki se biskup, ovaj puta gospodar Vrsara obratio izravno duždu. Presudu je u ime dužda izrekao generalni kapetan cijelog pazenatika i podeštat Sv. Lovreča Marco Corner na način da je priznao Lovrečanima pravo vlasništva ali i Vrsaranima dozvolio da mogu svoju stoku nesmetano napasati na istom posjedu. Ove su granice između vrsarskih i lovrečkih posjeda uglavnom ostale do danas.

Lovrečani nisu, međutim, tako dobro prošli u sukobu oko teritorija samostana Sv. Mihovila na Limu. Samostan je tijekom 13. stoljeća jedno vrijeme ostao skoro bez redovnika. Posjede su počeli koristiti Lovrečani. Samostan, međutim, preuzimaju benediktinci Sv. Mihovila iz Murana u venecijanskoj laguni. U sporu s ovima Lovreč je osuđen (1394.); i opet je presudio kapetan i podeštat Sv. Lovreča Tommasino Giustinian) na napuštanje teritorija ovog samostana i povratak svih oduzetih dobara a u korist benediktinskog samostana Sv. Mihovila iz Murana, ostavljajući Lovrečanima jedino mogućnost ispaše stoke budući da su pašnjaci smatrani zajedničkim dobrom. Uz sve ovo Lovreč će imati i problema oko granice teritorija i s Porečem te Tinjanom i Dvigradom. O ovom posljednjem svjedoči najstariji pravni dokument na ovim prostorima–Istarski razvod.

Ako svim problemima s kojima su se susretali Lovrečani dodamo brojne nerodne godine, sušu, glad, bolesti, posebno malariju i kugu koja se u nekoliko navrata pojavila tijekom četrnaestog stoljeća, te nekoliko potresa koji su zadesili Istru u to vrijeme, lako ćemo shvatiti svu težinu življena. Senat, ali i crkvene vlasti nastoje

ublažiti neke probleme. Tako kako bi se otklonile posljedice suša grade se javne cisterne, porečki biskup dozvoljava sjeću šume u posjedu samostana i crkve Svetog Mihovila na Limu, ali ne za dobrobit stanovništva već za popravak crkve koja je bila u ruševnom stanju i sl.

RAZDOBLJE OD XV–XIX STOLJEĆA

Stanje se donekle popravlja početkom XV stoljeća, neke su godine rodnije pa lovrečko Gradsко vijeće donosi a Senat potvrđuje odluku, o zbrani uvozu vina na teritorij Sv. Lovreča (ova je odluka ostala zapisana i u Statutu Grada iz 16. stoljeća).

Teški uvjeti života, stalna novačenja zbog čestih ratova i bolesti, već navedene malarija i kuga rezultirali su velikom depopulacijom Lovreštine pa će i ovdje procesi useljavanja novog stanovništva iz Dalmacije, Morlakije, odnosno Mletačke vojne krajine organizirane nakon turskog zaposjedanja Bosne, te Crne Gore, Albanije, Grčke, Krete i čak Cipra teći na isti način i istom dinamikom kao i u priobalnim područjima Istre. Situacija je na Lovreštini dodatno komplikirana zbog neposrednog susjedstva Pazinske knežije u koje će Austrija vršiti useljavanja svojih nepočudnih građana, posebno uskoka nakon Madridskog mira i zbog stalne prisutnosti prebjega. Nastat će tako cijeli niz novih naselja u okolini Sv. Lovreča, koja danas okružuju sam Grad.

Tragova postojanja Hrvata na ovim prostorima ima mnogo i mnogi datiraju još iz VII st., posebno se to odnosi na brojne grobove. Početkom XVI stoljeća imamo prve pisane tragove o hrvatskom etniku na prostoru Sv. Lovreča: prognana su dva Hrvata zbog jednog ubojstva dok je treći прогнан zbog ubojstva svoga sluge. Zadnji podatak govori da su pojedinci među doseljenicima toliko ojačali da su imali svoje sluge: rašporski je kapetan 1540. g. osudio Antona Karlića s cijelim njegovim društvom na izgon s prostora pazenatika zbog razbojništva na prostoru Lovreštine. Bit će to prvo spominjanje jednog hrvatskog prezimena. Hrvatska plemena naseljavaju i teritorij sjeverno od Lovreča pa će grad postupno proširiti svoj teritorij na područje Baderne šireći ga istovremeno i na prostor istočno prema području Seline (Villanova) osnovane 1558. od morlačkih obitelji pristiglih iz Dalmacije.

Sam se Lovreč razvija kao i svi slični gradovi: unutar gradskih zidina zadržavaju se tradicionalne upravne funkcije grada, uključujući i fontik, konjušnice, vojnu posadu pazenatika, dok se u neposrednoj blizini gradskih zidina na udaljenosti od 100-njak metara grade nastambe s trgom, brojnim trgovinama, manjom crkvom. Budući su lovrečke gradske zidine elipsastog tlocrta, okolne zgrade okružuju grad u vidu prstena. Međusobno ih dijele putovi koji idu u raznim pravcima. Takav je oblik Lovreč sačuvao do danas.

Društvene i socijalne prilike, zdravstveno i imovinsko stanje grada i njegovog suburbija, stalni demografski pritisci rezultirat će teškoćama u upravljanju gradom posebno zbog činjenice da je sloj ljudi koji bi mogli upravljati svakim danom postajao

sve tanji. U cilju poboljšanja stanja Lovrečani su se odlučili na jednu mjeru neviđenu u dotadašnjoj povijesti: 20 prosinca 1556. u bazilici Sv. Martina sastalo se gradsko vijeće, predstavnici nobila i pučana te predstavnici lovrečkog suburbija i pripadajućih sela, ukupno 116 osoba. Izabrali su novo vijeće od 10 članova: 3 iz redova nobila, 3 iz redova gradskih pučana i okolnih sela te 4 predstavnika Baderne i njezinog područja. Riječ je o svojevrsnoj općoj skupštini svih slojeva stanovništva i demokratskom izboru koji bi i danas u mnogo slučajeva mogao biti uzorom.

Sv. Lovreč će na ovaj način osigurati priličnu autonomiju koja će se, međutim, stalno sukobljavati s birokracijom mletačkih vlasti. Osamnaesto stoljeće donosi izvjestan prosperitet i lovrečki podeštat, poslije labinskog, bit će najbolje plaćeni podeštat u mletačkoj Istri. Prema **Statutu**, pored podeštata i sudaca Lovreč je imao javne službenike plaćene od Grada: advokate, kirurga, kancelara, podešatovog konjušara, nuncije, javnog trubača, mjernika zaduženog za ispravnost utega i mjera, procjenjivača, poljara, kovača i sakristana. Posebnu je ulogu imao fontikar, voditelj fontika, skladišta žita.

U pet stoljeća mletačke dominacije u Istri oblici davanja ostali su više-manje nepromijenjeni. Davanja su bila velika i veoma različita: u mesu, vinu, žitu, ulju, ribi, soli i dr. U lovrečkom statutu nalazimo i odredbu prema kojoj se plaća Veneciji i za životinje koje se izvoze izvan teritorija Lovreča, za eksport ulja morem itd. Prema kraju XVIII stoljeća stanje se pogoršava što će imati odraz u smanjenju broja stanovnika pa tako i smanjenju proizvodnje. Prema službenoj mletačkoj procjeni broja stanovnika za razdoblje 1771-75., dakle pred sam kraj Serenissime, Sv. Lovreč ima ukupno 947 osoba.

Usporedo sa slabljenjem feudalizma dolazi do sekularizacije feuda, pa će takva sudsina zadesiti i feude na Lovreštini. Godine 1740. Samostan sv. Mihovila u Muranu prepušta imanja samostana Sv. Mihovila na Limu, koji je u međuvremenu napušten, Kapetanatu i podeštu Koparskom. Godine 1778. imanje će doći u posjed grofova Coletti iz Trevisa u Italiji. Nije, međutim, utvrđeno kad je Kalisedo, odnosno gradinski feud došao u posjed rovinjske obitelji Califfi, no dobar dio ovog imanja polovinom 18. stoljeća je sekulariziran. Godine 1778. sekulariziran je vrsarski posjed porečkih biskupa u korist Sv. Lovreča odlukom Senata, pa će Vrsar plaćati Lovreču da može uživati biskupske posjede sve do prvih godina XIX stoljeća kad će Vrsar postati općina.

Venecija je neslavno propala u listopadu 1797. a Istra se našla u okviru Austrije, čija će vlast trajati vrlo kratko i biti zamijenjena francuskom, da bi vrlo brzo i ova bila zamijenjena ponovo austrijskom. Istra je drugačije organizirana nego u vrijeme Mletaka i pazenatik kao sustav je ukinut čime Sv. Lovreč u potpunosti gubi svoje nekadašnje značenje. Unatoč činjenici da svi demografski i gospodarski podaci govore u korist Sv. Lovreča, Vrsar je, premda do tada u kaštelu tek ladanjski prostor porečkih biskupa a na obali neznatno ribarsko mjesto i zbog plitkoće i brojnih otoka zgodna luka za izvoz švercane robe, postao općina a Lovreč sveden tek na poreznu općinu u okviru vrsarske. Da će do izražaja doći nekadašnji konflikti između Vrsara i Lovreča,

Stara razglednica s prikazom trga ispred župne crkve

S. Lorenzo del Pasenatico
Piazza dell' antico Palazzo

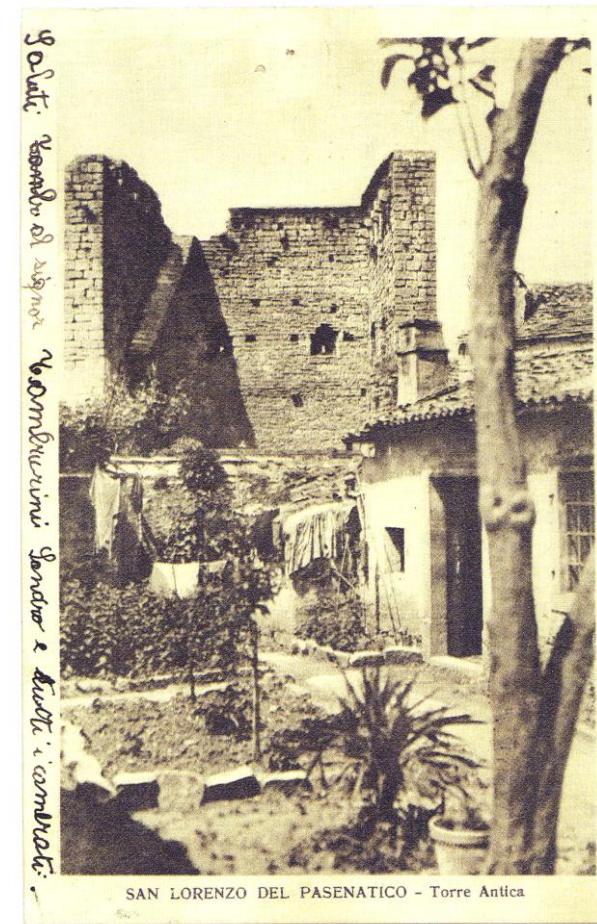
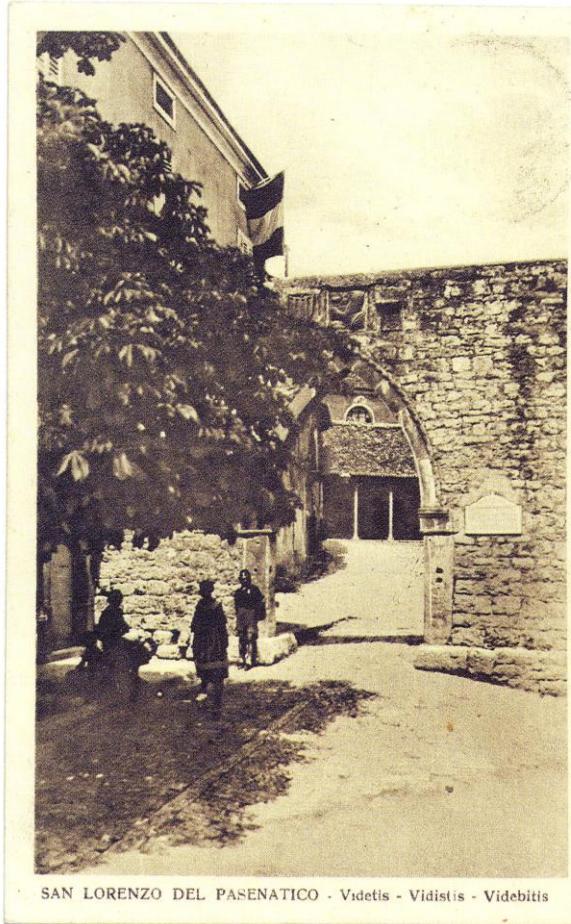
posebno oko pitanja granica, ne treba posebno isticati. Od Lovreča je otgnut teritorij Baderne (pripojen Poreč), Gradine i čak područje Kloštra, odnosno nekadašnjeg feuda Sv. Mihovila (pripojeno Vrsaru). Lovreč doživljava potpunu dekadencu i malo je nedostajalo da doživi sudbinu Dvigrada iz XVII stoljeća.

Pod utjecajem djelovanja narodnih prvaka, najprije biskupa dr. Dobrile a potom Luginje i Spinčića i u ovim najzapadnjim krajevima Istre počinje uporna borba za hrvatski jezik i hrvatsku opstojnost koja će se najprije očitovati u čitaoničkom pokretu. Premda znatno kasnije od prvič čitaonica u Kastvu (1866.), Puli (1869.) i Vrbniku (1871.) hrvatska čitaonica bit će otvorena 28. rujna 1898. godine. Značenje čitaonice je iznimno veliko – bit će to najzapadnija točka djelovanja čitalačkog pokreta hrvatskog narodnog preporoda u Istri, u prostoru okruženom gradićima, posebno Vrsarom i Porečom, sa skoro isključivo talijanskim stanovništvom. Ono je bilo moguće u Sv. Lovreču jer većih nacionalnih napetosti nije bilo budući je talijansko stanovništvo bilo u manjini čak i unutar gradskih zidina, a suburbij i selo je ionako bilo naseljeno pretežno hrvatskim etnikom.

RAZDOBLJE OD XX ST. DO DANAS

Nakon Prvog svjetskog rata i talijanske okupacije Istre Sv. Lovreč dijeli sudbinu cijele Istre: fašizacija je potpuna, hrvatska škola zatvorena, hrvatski jezik zabranjen. U cilju potpune talijanizacije područja fašistička vlast, uz školu u Lovreču, otvara i školu u Gradini, gradeći 30-ih godina novu školsku zgradu a u mjestima gdje nema 60 djece školskih obveznika tzv. seoske škole otvara organizacija ireditistička organizacija ONAIR: u Krunčićima, Selini, Voštenima i Orbanima. Još tijekom 1943. razvija se snažan partizanski pokret koji će rezultirati odlaskom u srpanju 1943. prve grupe od 67 boraca s brežuljka Rušnjak u blizini sela Rahovci u Gorski Kotar gdje će se priključiti partizanskom pokretu. Pokret je jak pa će već tijekom 1944 unatoč neprijateljskoj prisutnosti djelovati partizanske škole u Rahovcima, Selini i Zgrablići. Lovreč je zajedno s okolicom oslobođen u travnju 1945. godine. Već u jesen 1945 otvoren je niz škola: u Lovreču mješovita hrvatsko-talijanska sa 132 hrvatska učenika i 31 talijanski sa dvije hrvatske (Ana Jagarinac i Marija Milevoj) i 1 talijanskom učiteljicom (Maria Zonta), u ostalim mjestima škola je isključivo hrvatska, u Baderni (Baderna je vraćena u sastav Lovreča. Danas, međutim, upravno pripada Gradu Poreču ali čini lovrečko školsko područje!), Krunčićima, Orbanima, Selini, Voštenima i Zgrablićima. U svim je školama bilo ukupno čak 586 polaznika od kojih tek 31 Talijan.

Talijanska je škola ostala aktivna do 1958. kada će prestati djelovati zbog nedostatka učenika. Današnja škola, koja nosi ime narodnog tribuna i vođe partizanskog ustanka u Istri Joakima Rakovca, djeluje u novoj školskoj zgradbi sagrađenoj 1963./64. godine dok je zgrada iz početka 20. st. pretvorena u ugostiteljski objekt. U poslijeratnom razdoblju u eri opće industrijalizacije i ovdje se pokušava s pogonom za sušenje

duhana. No nisu postignuti veći rezultati. Premda u samom Sv. Lovreču nema mogućnosti zaposlenja, jer nalazišta boksita su ili iscrpljena ili nedostatna za rentabilnu eksploataciju a labinski su rudnici zatvoreni, ipak u Općini skoro da i nema nezaposlenih. U posljednjih 30-ak godina otvoren je niz nalazišta kvalitetnog građevinskog kamena u kojem će dio stanovništva naći zaposlenje. Razvijeni turizam na cijelom potezu porečko-vrsarske rivijere uključujući i Limski kanal čija sjeverna obala pripada Lovreču, te poljoprivreda namijenjena prvenstveno opskrbni visoko razvijenog turizma, čini solidne osnove gospodarske egzistencije današnjeg stanovništva.

Protekla vremena ostavila su velikih tragova u izgledu teritorija pa bismo cijeli grad i dobar dio njegovog područja mogli nazvati spomenikom kulture. Iz XI stoljeća datiraju ostaci kompleksa Sv. Mihovila nad Limom. Riječ je o jednobrodnoj romaničkoj bazilici s polukružnom apsidom, prvim objektom u romaničkom stilu koji su u Istru donijeli benediktinci. Unutrašnjost crkve oslikana je vrijednim freskama, najstarijim u Istri, međutim, cijeli je kompleks u raspadajućem stanju. U samom gradu, uz u potpunosti očuvan nekadašnji tlocrt i mjestimično izvrsno očuvane gradske bedeme, posebno glavna ulazna vrata, tri su objekta koja izazivaju pozornost. To je crkva sv. Lovre na mjesnom groblju, bazilika Sv. Martina sa zvonikom – fortifikacijskim objektom i prekrasnom ložom, te crkvica Sv. Blaža.

2.6 BUZET

UVOD

Buzet je smješten na osamljenom brežuljku, nadmorske visine 153 m. Zbog izvanrednog strategijskog položaja imao je značajnu ulogu tokom gotovo 4000 godina svoje povijesti. Većina naselja središnje Istre zbijena su na vrhovima brežuljka. Na terasama brijega obrađivani su vrtovi, a prapovijesne kolibe su u početku imale nasip kao zaštitu u vidu tvrđave. Utvrde su zadržale istu funkciju i u rimskom razdoblju. Vjerojatno je naselje na mjestu današnjeg Buzeta slijedilo isti kontinuitet, iako to nije utvrđeno arheološkim nalazima. Gradnja prapovijesnog nasipa kasnije je korištena dijelom za izgradnju bedema i kula. Brojni izvori žive vode zasigurno su u davna vremena privukli stanovništvo na trajno naseljavanje.

POVIJESNI RAZVOJ

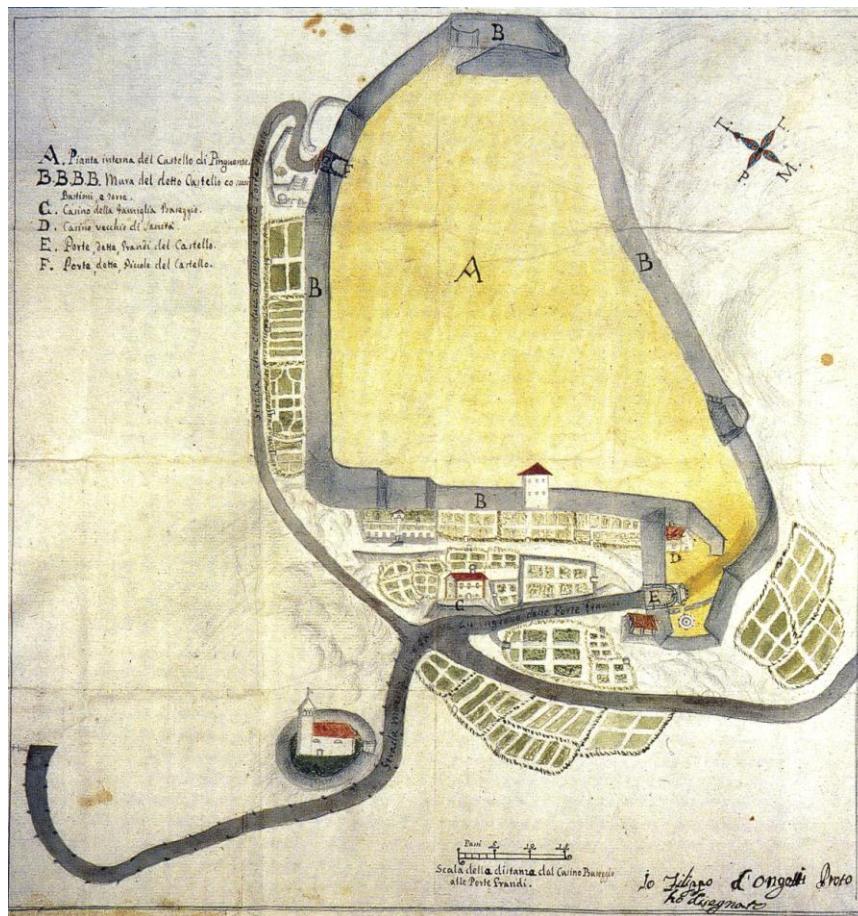
PRAPOVIJEST

Buzet ima tipičnu formu akropolskog naselja. Kružni oblik grada proizašao je iz oblika prapovijesnog kašteljera, no osim tlocrta grada te smjera prometnica i bedema, nema drugih dokaza prapovijesnog urbanizma. Položaj starih vrata u Buzetu odgovara pretpovijesnoj shemi ulaza, postavljenih bočno a ne frontalno. Na području Buzeta epigrafski je utvrđen keltski sloj izmješan s Histrima, te je oppidum keltskog tipa bio moguć na akropoli Buzeta. U doba rimske dominacije ovo je naselje, nastanjeno miješanim ilirsko-keltskim stanovništvom, postepeno romanizirano, te rimska urbanizacija nije mogla ostaviti dubokog traga kao što je slučaj s municipijima ili kolonijama. U takvim se naseljima osjećao refleks rimskih utjecaja na gornji sloj stanovništva, što je dokazano nalazima kamenih spomenika na Fontani. To dokazuje da je naselje postepeno spušteno u dolinu, a na brijegu je najvjerojatnije ostavljeno mjesto kulta, odnosno kapitolij.

ANTIČKO RAZDOBLJE

U doba rimske dominacije ovo je naselje, nastanjeno miješanim stanovništvom, postepeno romanizirano, te rimska urbanizacija nije mogla ostaviti dubokog traga kao što je slučaj s municipijima ili kolonijama. U takvim se naseljima osjećao refleks rimskih utjecaja na gornji sloj stanovništva, što je dokazano nalazima kamenih spomenika na Fontani. To dokazuje da je naselje postepeno spušteno u dolinu, a na brijegu je najvjerojatnije ostavljeno mjesto kulta, odnosno kapitolij.

Na Fontani u Buzetu godine 1866. otkriveni su antički spomenici od osobitog značaja. Pored četverokutnog spomenika, koji je na bočnim stranama ukrašen reljefnim prikazima ženskih osoba s klasom, odnosno cvijećem u ruci (Cerera i

Projektna karta nove sanitарne strаže Filipa Dongettija iz 1789. godine

Dijana), otkriven je veći dio sitnih arheoloških predmeta koji su pripadali grobnom inventaru sa antičkog groblja na Fontani. Stotinu godina nakon prvog nalaza, otkriveni su novi nalazi izrazite arheološke vrijednosti. U presjeku iskopa fiksirana su četiri rimska paljevinska groba. Vesna Jurkić datira nekropolu, na temelju svjetiljke sa žigom LIC, na početak III st.n.e. U II st. se spominje Pquentum i njegovi stanovnici Pquentini. To naselje arheolozi smještaju na mjesto današnjeg Buzeta.

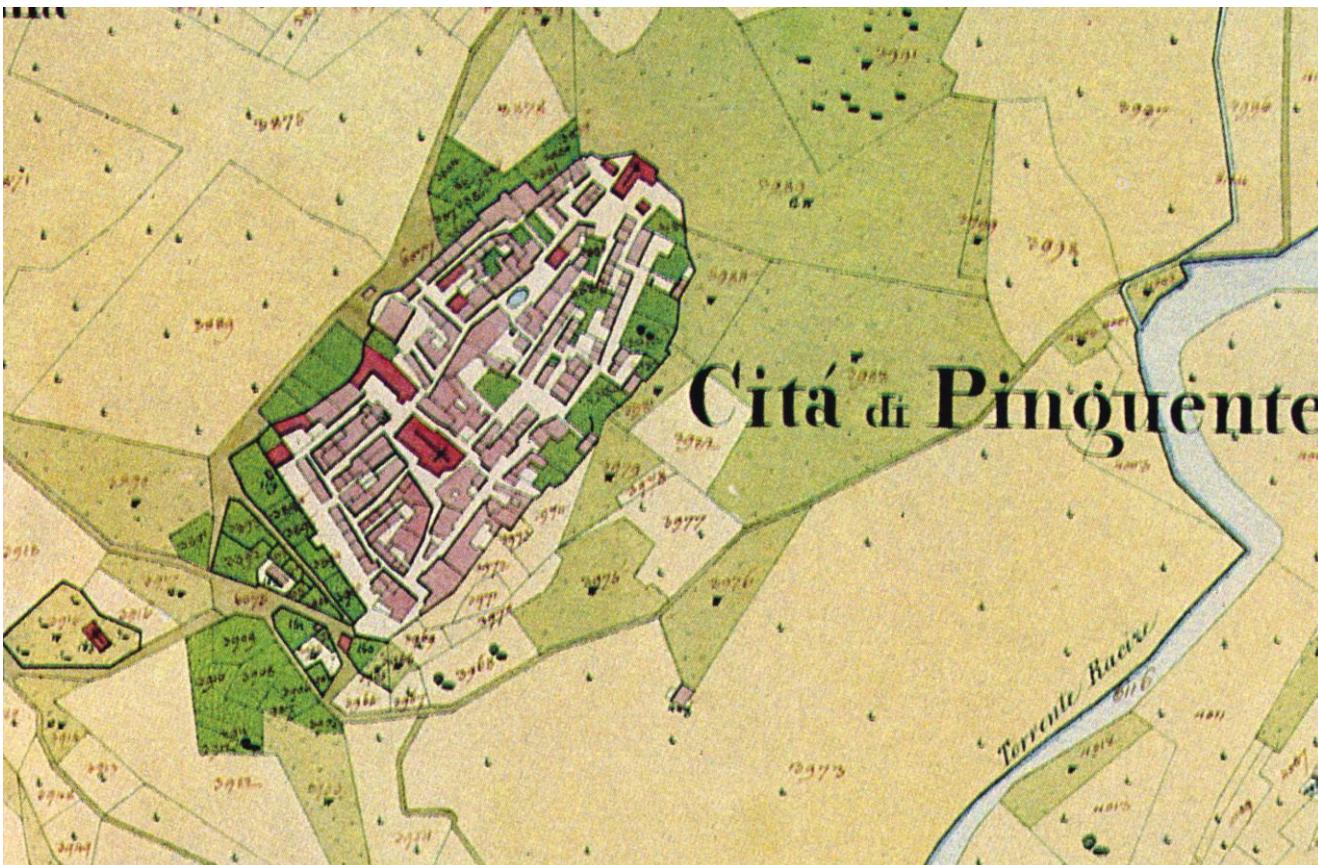
O antičkoj Buzeštini i gradu Pinquentumu, te o njegovim stanovnicima, govori u svom djelu „Geografija“ Klaudije Ptolomej. Taj podatak potvrđuje rimski natpis posvećen božici zdravlja SALUTI AVGVSTAE otkriven nedaleko od Buzeta. Stanovništvo ilirskog porijekla, u tom dijelu Istre prožeto orientalno-rimskim doseljenicima, veteranimi, ekonomski je gravitiralo prema srednjoj Italiji i srednjoeuropskom prostoru.

Grobni nalazi s nekropole na Fontani, kvalitetne izrade i značajno estetsko-funkcionalne forme, ukazuju na visok socijalni i gospodarski položaj stanovnika ovog antičkog naselja, koje je dominiralo sjevernim kontinentalnim dijelom Istre.

Velik broj kamenih spomenika nađen je Fontani u Buzetu. Natpsi, zavjetni žrtvenici i brončane ploče ukazuju na etničko porijeklo dedikanata i pokojnika. Ti nalazi datiraju iz I i II st.n.e. Usprkos romanizacije, stanovnici Buzeštine su zadržali svoja ilirska i ilirsko-keltska imena, što potvrđuje etničku asimilaciju autohtonog stanovništva. Mnogi antčki spomenici uzidani su kao spolije u grobljanskim crkvicama i seoskim zgradama. Na grobljanskoj crkvici u Buzetu uzidano je više antičkih spomenika visoke umjetničke i zanatske vrijednosti. Istoči se spolija s motivom akantusa slična odlomku uzidanom u crkvici u Čiritežu, u čiji je zid ugrađen i nadgrobni spomenik s likom ženske osobe obučene i očešljane u stilu Livije.

Najvrijedniji spomenici su u lapidariju Zavičajnog muzeja Buzeta, a potječu iz Fontane, Sočerge, Dobrove i Velog Mluna. Ti su spomenici dokaz prodora i rasprostranjenosti rimske civilizacije i kulture, kao i urbanizacije Buzeštine. Također, neki kameni spomenici iz Buzeštine su pohranjeni u Arheološkom muzeju u Puli.

Obalni gradovi Istre su živim trgovačkim vezama a akvilejskim emporijem bili brzo latinizirani. Iz tih primorskih gradova romanizirani stanovnici su se postepeno kolonizirali i organizirali agrarne posjede na visoravni Krasa, u podnožju Učke na zemljишtu Buzeta, Roča, preko Boljuna do Labina. Tako je isto išlo u pravcu Liburnijskog limesa romanizacija od Trsta prema Notranjskoj, dotičući sa sjeverne strane buzetsko područje.

Katastar iz 1820. godine

Pogled na Buzet sa jugoistočne strane

SREDNJI VIJEK

Teško je rekonstruirati događaje koji su se desili u Istri od propasti zapadnog rimskog carstva do naseljavanja Slavena. Odvojak rimske ceste Tergeste-Tarsatica, koji je prema sjevernoj Istri vodio od Kastva preko Učke ka Sv. Kvirinu, nedvojbeno je otvarao ovu zonu povratnim utjecajima, odnosno prodoru Avaro-Slavenskih snaga u doba seobe. Tada su rimska kastela na području Buzeštine poprimila značajnu pri-limesku stratešku funkciju, podvrgnutu vojno-politički istom gospodaru kao i Praetentura, ravenatskom magistru militum.

Tako je Piquentum uz Rotium i druge castrume postao bizantinsko-rimski garnizon, što je bitno djelovalo na njegovu daljnju sudbinu GRADA-UTVRDE. Avari su nakon pobjeda nad knezom Lupom, 664. godine zanemarili pravac Učka-Roč, zaobišli su Učku i cestom Tarsatica-Tergeste krenuli u pravcu Furlanije. Najvjerojatnije je tada ovaj bizantski lanac utvrda preuzeo veliki dio uloge Liburnijskog limesa. Tako se može protumačiti prvo doseljavanje Slavena u istru iz pravca Trsta prema Buzetu, gdje nije postojala vojnički organizirana pregrada.

Ranosrednjovjekovna arheologija u Istri dugo je živjela u sjeni prehistozijske i klasične arheologije. Jedini izuzetak čine nalazi na buzetskom području, koji su privukli pažnju prijatelja prošlosti kao i stručnjaka arheologije već koncem 19. st. Nalazišta iz ranog srednjeg vijeka otkrivena su pod Buzetom i njegovoj široj okolici. Istočno od Buzeta, desno od ceste za Roč, otkrivena su stara grobišta na lokalitetu Brezac, na Mejici, na Penićima i kod Velog Mluna. Grobišta pod Buzetom su svakako najistraženija ranosrednjovjekovna grobišta u Istri (Branko Marušić).

Već je Karlo Veliki dao biskupima i opatima baronate s teritorijalnim beneficijama. Ti su istarski prelati subinfeudirali dio svojih posjeda, koji su bili investirani drugim licima s obavezom da im pruže vojnu obranu posjeda. Tako su od 1028. godine, kada je car Konrad I dao Kras, od Raše do Rijeke akvilejskim patrijarsima, pod puljskog biskupa prešli Kastav, Veprinac, Mošćenice i Rijeka. Ova investitura ima značaja za daljnji razvoj sjeverozapadne Istre. Područje Buzeta s kaštelima Hum i Draguć je u posjedu akvilejskih patrijarha već od 1102. godine, što se neosporno odrazilo na kulturni razvoj ovog kraja. Borba za posjede u Istri, stvaranje Pazinske Knežije, sukobi na granicama Buzeštine, prevlast Venecije koja sve više širi svoj teritorij, doveli su do prelaska Buzeta u ruke Venecije 1421. godine.

Na području Buzeštine sačuvano je nekoliko značajnih kulturno povijesnih spomenika, koji datiraju u razdoblje od 12. do 15. st. To su kultne građevine u kojima su sačuvane zidne fresko slikarije od osobitog značenja za povijest srednjovjekovnog slikarstva u Istri (Hum, Draguć, Roč, Sovinjak, Štrped).

OD 15–18. STOLJEĆA

RAŠPORSKI KAPETANAT bio je feud goričkih grofova. Rašpor, feudalni burg, stajao je u sjevernoj Istri, usred Ćićarije, taj kraj dokumenti nazivaju Rašporskim krasom. Otkad je Venecija stala graditi svoj dominij na sjeverozapadnom dijelu Istre, Rašpor je predstavljao stalnu opasnost za njenu stećevinu. U 15. st. je vrijednost Rašpora za Veneciju postajala sve veća u strateškom pogledu i nije se umanjila ni kada je 1421. Buzet došao pod Veneciju. U 15. st. je Rašpor u ratovima bio oštećen, ali je odmah i obnovljen za vršenje svoje funkcije. Na početku 16. st. u toku ratova s Cambraiskom ligom tvrđava je nekoliko puta bila rušena i ponovo građena. Venecija je odlučila da ju potpuno napusti, te je godine 1511. prenijeto sjedište rašporskog kapetanata u Buzet. Zadržavši naziv RAŠPORSKOG KAPETANA taj je funkcionar i dalje ostao zapovjednik istarskog pazenatika, ali je od tada dalje i PODESTAT GRADA BUZETA. Sve do propasti Mletačke republike rašporski kapetan je jedan od najvažnijih magistrata njene uprave u Istri.

Prisutnost kapetana, za Buzet je nedvojbeno predstavljala trenutak procvata utvrde, što potvrđuju mnogi izvještaji koje su kapetani redovno podnosili venecijanskom Senatu prilikom prestanka njihove službe.

Polovicom 17. st. Buzet je prema pisanju biskupa Tomasinia bio dobro snabdjevena utvrda, jedna od najznačajnijih u Istri, u kojoj je oružarnica bila „u najboljem redu“. Značaj utvrde nametao je potrebu izgradnje bedema i bastiona, sigurno snabdijevanje vodom za ljudstvo i konje, ostave za žito, te rezidencijalnog sjedišta kapetana.

Odmah nakon preseljenja kapetana iz Rašpora u Buzet, drugi po redu kapetan, senator Nikola Zorzi dao je uređiti do Malih vrata vodospremu, čiji se natpis sačuvao na potpornom zidu, a glasi: „Senator Nikola Zorzi, pretor ove žedne utvrde, sin viteza Antuna, po drugi put je (ovu vodospremu), ranije oštećenu i zapuštenu, obnovio i namijenio javnoj dobroti godine 1517-1522.“ Na fragmentu grla uzidanom u sklop cisterne nasuprot Malim vratima je lav sv. Marka, vjerojatno istovremen s ovim natpisom.

Humanizacija života u 16. st. osjetljivo se zapaža u strukturi grada, a gradski život tijekom 17. i 18. st. ilustriraju palačice, građanske kuće i komunalni objekti iz vremena kada je prestala uloge tvrđave. Te visoke ambijentalne vrijednosti koje su nastajale u minulim stoljećima primijetit ćemo na oblikovanju ulica i trgova s oronulim zdanjima, na kojima se ističu leksički znakovi vremena, te u posjeti muzejskim zbirkama i sakralnim spomenicima.

Svoj urbanistički identitet Buzet je dobio u vremenu preseljenja rašporskog kapetana u Buzet 1511. do druge polovice 17. st. Na tu shemu, koja se logično odnosi prema zakonima obrane, u 18. st. se unose novi barokni detalji, ali većih urbanističkih intervencija nije moglo biti.

Mala vrata

16. stoljeće ostavilo je tragove renesansne urbanizacije, premda nisu nastale korijenite prostorne promjene u rasteru grada, naslijedene od srednjeg vijeka. Humanizacija života mijenja i utječe na dojam cjeline, unatoč malobrojnih spomenika s karakteristikama renesansnog stila. Prioritetna briga rašporskih kapetana bila je obnova i modernizacija fortifikacija, te opskrba vodom i hranom. Tokom renesanskog razdoblja se humanizira i stambena arhitektura, no ipak je čitava izgradnja bila podvrgnuta vojno-obrambenom režimu. Kuće nisu smjele prelaziti visinu bedema. Buzet je tada bio gradić jednokatnica, a jedino je preslica crkve sv. Jurja nadvisivala bastion.

Polovicom 16. st podignuta su monumentalna Velika vrata (1547. godine) za vrijeme kapetana Gianmarije Contarinija. Nešto iza toga, došlo je do obnove Malih vrata, godine 1592. za vrijeme kapetana Carla Salomona (1590-1592.) Ovih nekoliko podataka svjedoči koliki su bili napori Republike oko obnove utvrda, monumentalizacije ulaznih vrata u grad, te o uređenju i uljepšavanju javnih objekata.

Uskočki rat je u Istri nonio ogromne štete. Slom gospodarstva rašporskog kapetanata dostigao je razmjere kataklizme. Posljedice rata dugo su se negativno odražavale na gospodarski razvoj čitave Istre.

Novo doba nastupilo je u gradogradnji nakon uskočkih ratova, ali se u arhitekturi prelaznog razdoblja nastavlja kasnorenässansni stil. Gradi se nova palača podestata, u manirističkom stilu. Za nju se smatra da je to prva palača u Buzetu koja je okrenuta otvorenom pejzažu. Dokaz tog prelaznog vremena retardiranog manirizma raskošnijih objekata, koji se grade u prvoj trećini 17. st. je monumentalni portal s grofovskim ambлем u zaglavnom kamenu građen u tehnići „bugnato gentile“.

Sredinom 17. st. Buzet ima oko 800 stanovnika, koji su uglavnom slabog imovinskog stanja, a najviše se bave poljoprivredom, te manji dio zanatstvom ili trgovinom. Od domaćih uglednih obitelji najčešće se spominju Verzi, Germanis, Gravisi, Forlanich, Flego i dr. Mletačko plemstvo daje glavni poticaj kulturnome životu u gradu.

Tokom 18. st. Buzet polako dobija izgled baroknoga grada, iako su barokna rješenja i urbanistički zahvati započeti ranije. Prekidaju se tokovi ranijih ulica, iznova oblikuju trgovi i zaokružuju novi blokovi. Kuće su većih formata, rastu u visinu, a započinje i gradnja izvan zidina grada. Gradnja nove župne crkve i velike cisterne izmjenit će karakter oba važna gradska punkta. Arhitektonска rješenja razvijaju se pod neposrednim utjecajem Venecije, prihvatajući umjetnička iskustva barokne klasicističke struje.

Vela vrata*Portal palače Bembo*

*Barokna kuća s edikulom i grbom
obitelji Furlanić, 1760. godina*

Vela Šterna

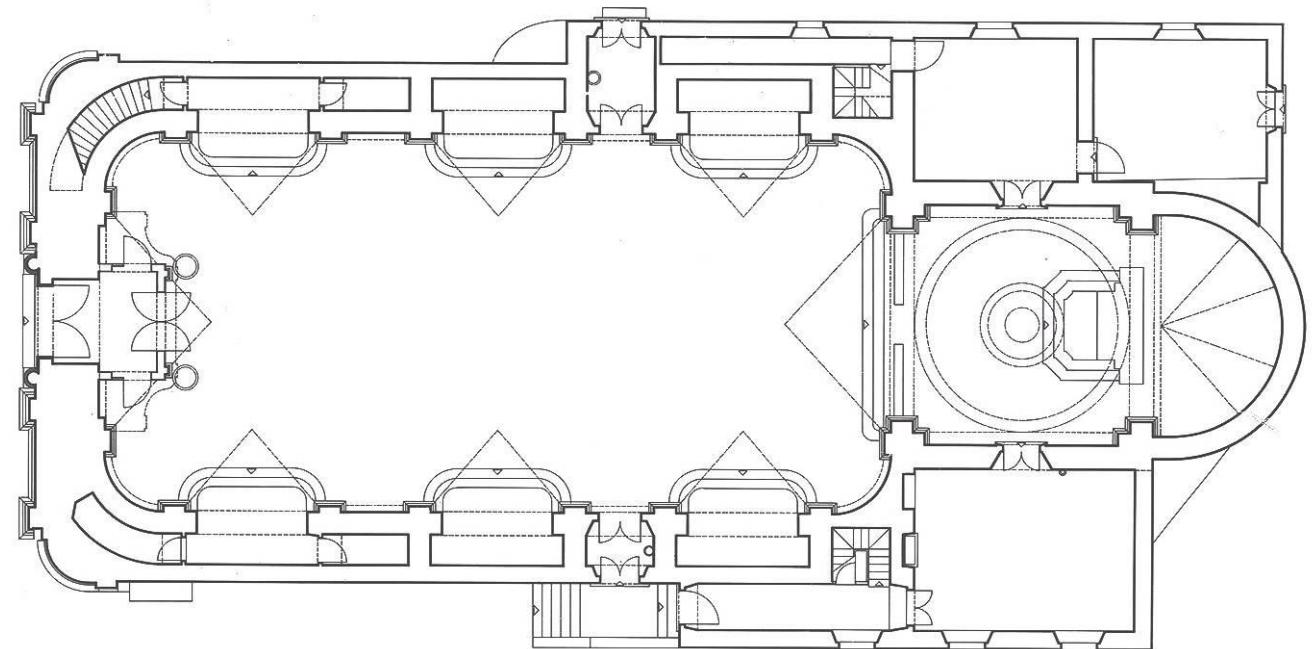

Barokne palače i reprezentativne stambene kuće su u 18. st. većinom dvokatnice, izduženog pravokutnog tlocrta i kubičnog volumena. Položajem i dimenzijama definiraju čitavo okruženje, formirajući ispred pročelja trgove ili zatvarajući blokove. Često su smještene uglovno, pa povezuju urbanističke cjeline i otvaraju nove vizure. Prostorna rješenja unutrašnjosti uglavnom ponavljaju u prizemlju istovjetnu shemu reprezentativnog predvorja sa stubištem, uz koje je ponekad radionica, trgovina ili konoba. Na katovima se nižu međusobno povezane prostorije, okrenute prema ulici, sa salonom u sredini. Likovna rješenja pročelja pokazuju čvrstu afirmaciju baroknih oblika. Koncipirana su horizontalno i simetrično, s istaknutom zonom „piano nobile“ i naglašenom portalnom osi. Često se javljaju balkoni ili prozorski parapeti s balustradom. Prozori su pravokutni, s jednostavnim kamenim okvirima, nadstrešnicama u obliku profiliranog vijenca ili oblim klupčicama koje često podržavaju volutaste konzole. Portali su većinom polukružno zaključeni, s jednostavnim klasičnim okvirom ili ukrašeni rustikom. Česti su i dekorativni kvadri klesani na način „brušenog dijamanta“, dok se na zaglavnim kamenovima pojavljuju klesane portretne glave – protomi. Ovom dekorativnom arhitektonskom plastikom, skromnom i jednostavnom, postignuta je razigranost zidnog plašta i ostvaren slikoviti likovni efekt cjeline.

Kuće skromnog puka i dalje se grade na tradicionalan način, zadržavajući skromne dimenzije i rustični način obrade. Prostor je raščlanjen vertikalno, s po jednom prostorijom na svakom katu. pročelja su jednostavna i bez izraženih stilskih karakteristika, a krajem 18. st. često se gradi vanjsko stubište s baladurom.

Do najveće promjene u izgledu grada došlo je izgradnjom nove župne crkve. Na trgu je ranije stajala mnogo manja, vjerojatno gotička crkva, te je trg bio veći i proporcionalno dimenzioniran u odnosu na okruženje. Nova barokna crkva zauzela je gotovo čitav prostor trga i zagušila ga svojim predimensioniranim oblicima. Gradnja crkve započela je 1730., veći dio dovršen je 1769. godine, a posvećena je 1784. U 18. st. adaptira se i drugi sakralni objekat – kapela sv. Jurja, smještena na sjevernom bedemu. Tada je povиšena, na pročelju dobiva dekorativni zabat i prilazno stubište, a u unutrašnjosti bogatu baroknu i rokoko dekoraciju.

Težnja za raskošnijim uređenjem grada potvrđena je gradnjom Velike cisterne, kojoj je izmijenjen izgled, čime je dobivena komunalnog središta. Zatvoreni prostor trga s cisternom, na koji se slijevaju ulice, djeluje prisno i zaštićeno, čemu je cisterna svojim raskošnim oblicima dodala svečanost i monumentalnost, objedinjujući sve kvalitete trga u jedinstvenu i zaokruženu cjelinu.

Detalj pročelja*Tlocrt župne crkve Bl. Dj. Marije*

Gradnja započeta 1730., završena 1784., a pročelje obloženo mramorom 1930. godine.

OD 19–20. STOLJEĆA

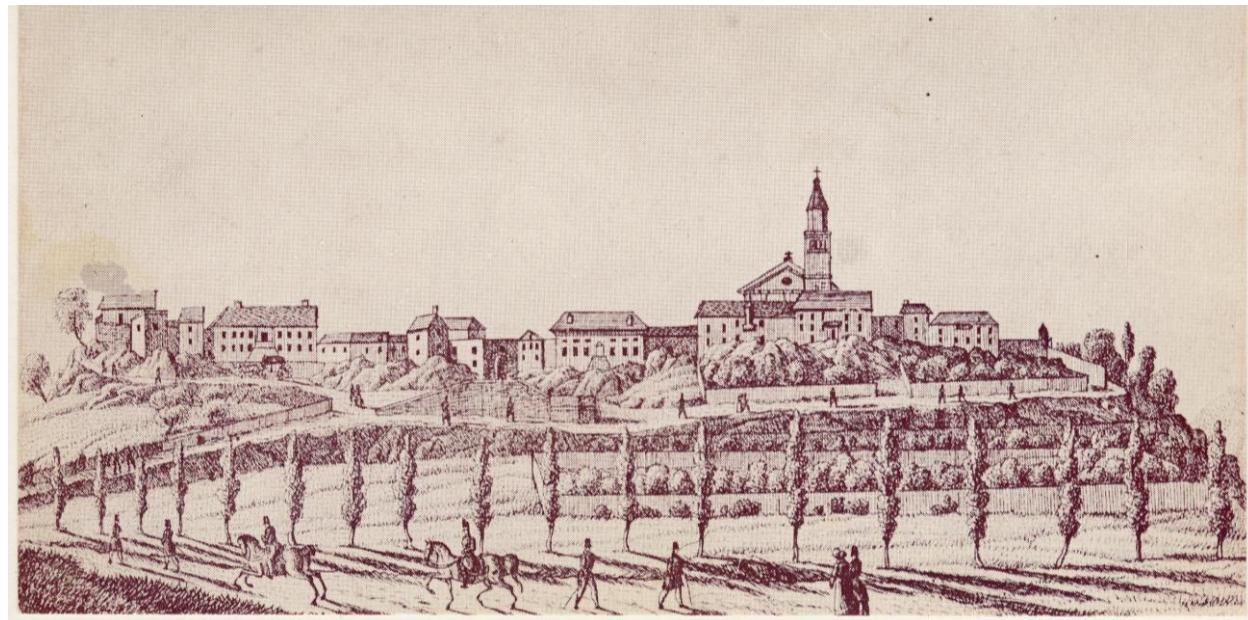
Nakon pada Mletačke Republike i napoleonskih ratova, te poboljšanjem gospodarske situacije, započinje nova faza graditeljskih aktivnosti.

Kada je gradska utvrda izgubila obrambeni značaj, već krajem 18. st. bilo je dopušteno graditi kuće izvan bedema. Uz prilaznu cestu podignuto je nekoliko baroknih kuća, a sačuvane su četiri.

Na jugozapadnom dijelu grada (blokovi C, D, J i K) nastaju velike promjene, jer su tu smještene najvažnije javne ustanove. Kada su austrijanci zaposjeli Buzet pregrađuju se na zapadnom bedemu starije barokne kuće i grade novi objekti. Tada dobiva današnju širinu i glavna ulica, danas Ulica P. Flega.

Zgrada suda na trgu podignuta je u prvim desetljećima 19. st. Ta, ranoklasistička građevina zauzela je prostor duž čitave sjeverne strane trga. U nju je uklopljeno prizemlje jedne starije barokne zgrade. Zvonik župne crkve (ranije zborne) temeljito je pregrađen i povišen 1897. godine.

Veduta iz polovine 19. st.

Na Trgu J. Fabijančića je palača Verzi, koja je adaptirana oko 1850. a u prizemlje su ugrađena dva trgovačka prostora. tada je izmješteno stubište, čime je nekadašnja plemička kuća dobila deformirano predvorje. Također je „usitnjen“ barokni stambeni prostor. Prema dvorištu je dograđena veranda i premošten prolaz, čime se dobio dodatni stambeni prostor. Propadanje palače započelo je u drugoj polovici 20. st.

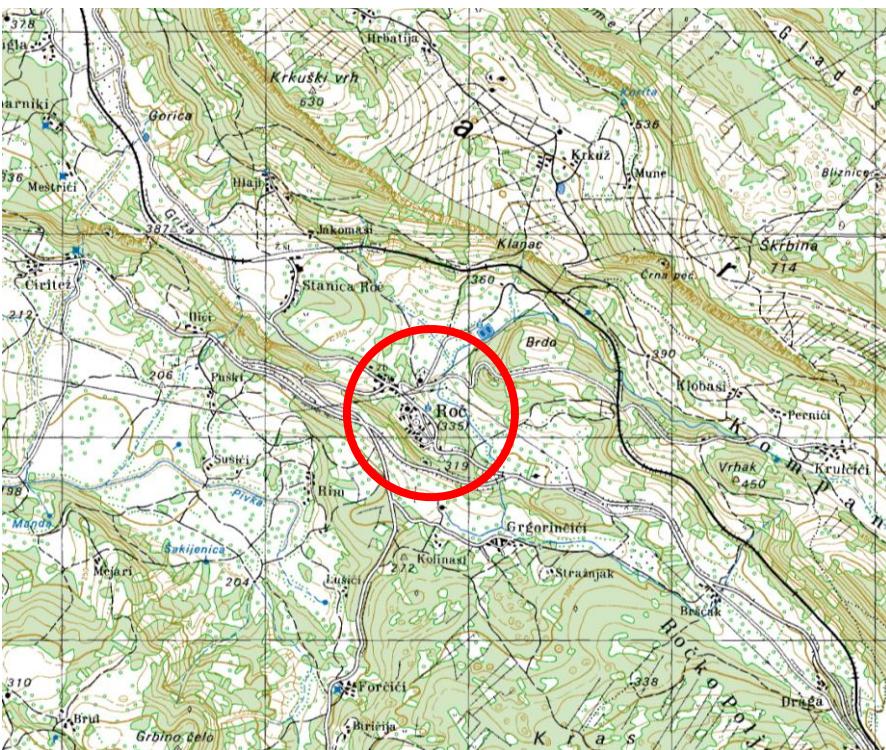
Na istom trgu dograđene su i izgrađene još neke kuće. S južne strane ulice J. Rakovac nastalo je zatvaranje bloka manjim jednokatnim obiteljskim kućama.

Bivša kapitolska rezidencija, na Trgu J. Fabijančića, u 19. st. je u dvorištu dobila dograđenu verandu na kamenim stupovima.

Uz šetalište Lopar (Šetalište V. Gortana) otvaraju se već krajem 18. st. trgovački i obrtnički prizemni prostori. Krajem 19. st. Lopar postaje šetalište i belveder grada. Do tada su gotovo svi objekti u prizemlju imali trgovine i obrtničke radionice. U 19. st. je do samih Velih vratiju, na koroni grada, na temeljima bedema i prepostavljene kule, podignuta dvokatnica, koja je zatvarala prostor prilaza u grad. Zbog nesaniranih potpornih zidova je napukla i srušena 80-tih godina 20. st. Prometnica je na tom mjestu podzidana vidnim betonom.

Uz istočni bedem su krajem 18. i početkom 19. st. građene kuće u gustom nizu, pročeljima orijentirane prema ulici, a začeljima podignute nad bedemom koji se koristi u strukturi zidova kuća. Zidane su po dubini čestice, koja je iskorištena sve do bedema, pa su kuće vrlo izduženog tlocrta i prostrane. Neke imaju balkone ili terase koji su prigrađeni u 19. st.

Šira zona naselja

2.7 ROČ

UVOD

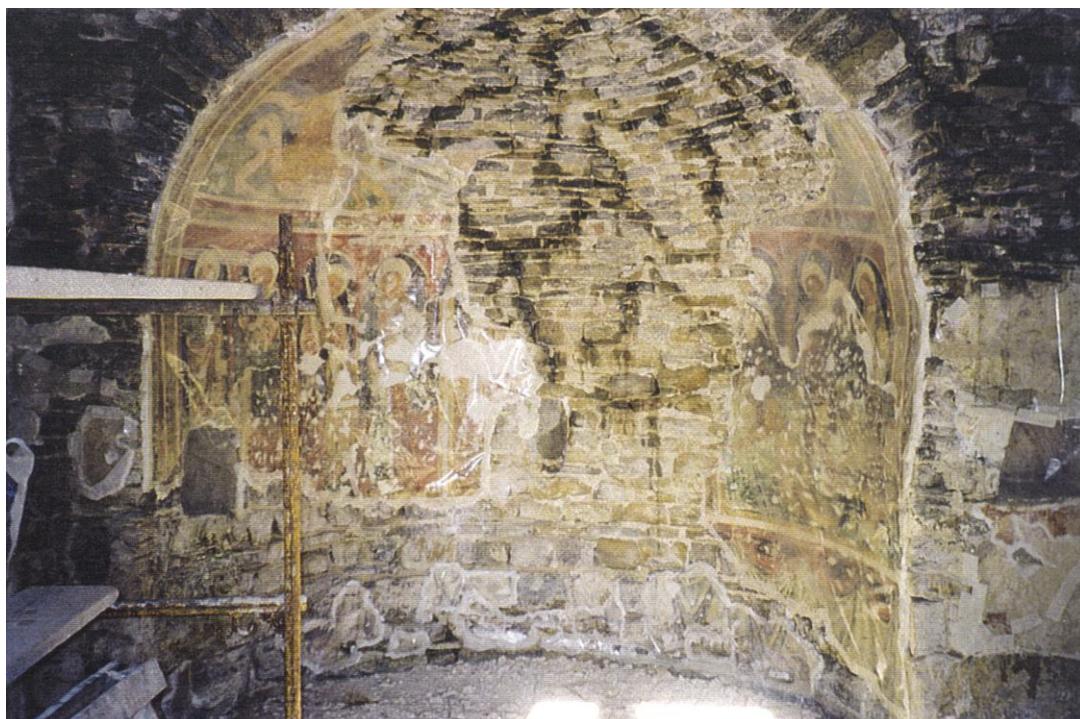
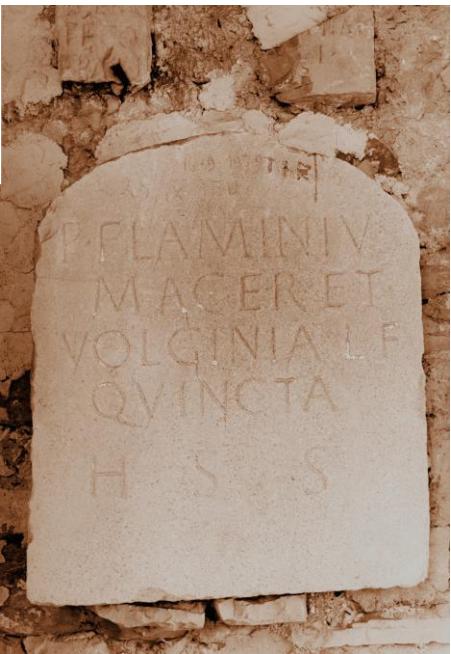
Brežuljak na kojem se nalazi gradić Roč je zapravo posljednji južni obronak Ćićarije, a prema plodnom polju, te je ujedno prirodna stražarnica za put koji se otvara prema centralnoj Istri. Taj položaj je određivao i prosperitet i stagnaciju komune, ovisno o konstelaciji na široj političkoj karti. Ročki brežuljak nije dovoljno arheološki istražen, ali prema konfiguraciji terena možemo prepostaviti prapovijesnu gradinu iz predrimskih vremena. Po tragovima, najraniju naseljenost tog područja nalazimo u rimske doba i to u dolini podno brežuljka, na mjestu današnjeg sela Rim. Danas je u prostoru glavnih gradskih vratiju Roča uređen mali lapidarij antičkih nalaza s tog lokaliteta.

POVIJESNI RAZVOJ

PRAPOVIJEST

Jedino arheološko istraživanje, obavljeno je u sklopu sanacije kapele Sv. Petra (stariji titular crkve Sv. Roka) obavljeno potkraj 1997. godine. Istražena je cijela podna površina ispod recentnog opločenja. Arheološke sonde, izvođene parcijalno od apsidalnog prostora uza zidove, do potpunog iskopa planuma, pokazale su dosta siromašan slojopis (vrijeme VI IX st.). Donji arheološki, prapovijesni sloj dokazao je da se i Roč ubraja u gradinska naselja. Od nalaza, koji su se uglavnom zavukli u pukotine stjenovite podlage, nalazili su se vrijedni oblici iz srednjeg i mlađeg neolitika jadranske zone, zatim iz srednjeg i kasnog brončanog doba. Tipično za istarsko željezno doba je jedan ulomak posude s utisnutim pseudovrpčastim ukrasom. Dokaz da je riječ o naselju, nalazimo u mnogobrojnim ulomcima prepečenog kućnog ljepljiva i dijelova ploča peći.

*dva ulomka iz
lapidarija**Sv. Rok tokom radova na slojevima žbuke*

ANTIČKO RAZDOBLJE

Rimska provincija Istra bila je gusto naseljena, te brojni gradovi, posebno oni u priobalju, pokazuju kontinuitet naseljavanja, tipičnog gradskog života i rimskog urbanizma. Isto tako, na području buzeštine pronađeno je mnogo rimskega fragmenta, rimskega nalazišta, grobova i građevina. U Roču je prije više stoljeća zabilježena zbirka rimskega natpisa i ulomaka rimskega spomenika.

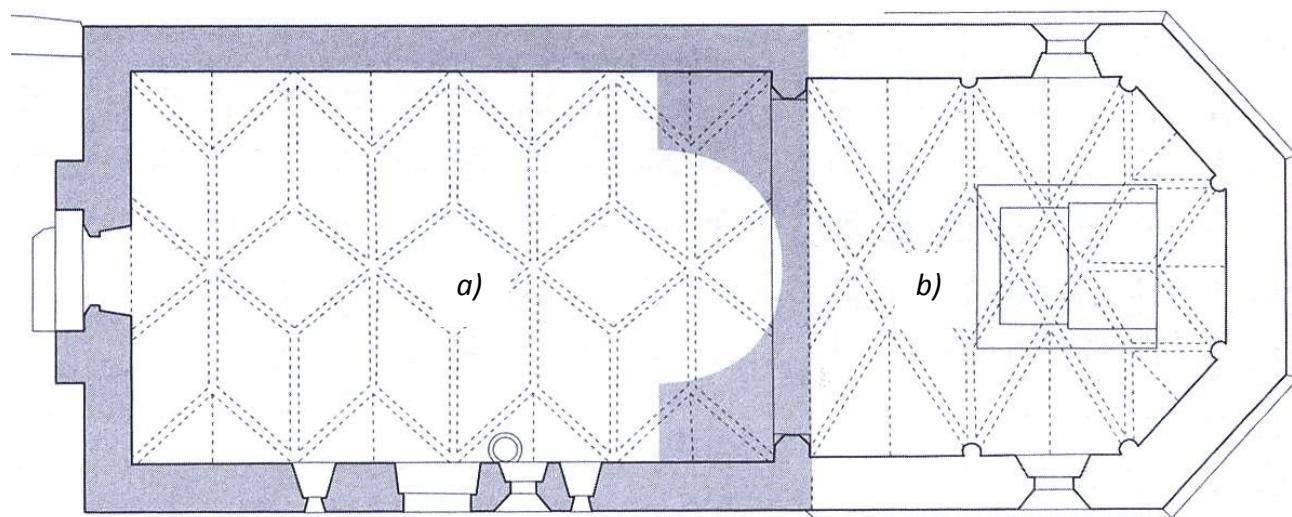
Polovinom XIX st. povjesničar C. de Franceschi obilazi Roč, te opisuje dvije pronađene grobne ploče s uglavnom čitkim natpisima. De Franceschi donosi crteže i transkripciju teksta (na jednoj od ploča nerimsko ime „Ilnestil“). Danas je u prostoru glavnih gradskih vratiju uređen mali lapidarij antičkih nalaza. Iz kasnoantičkog razdoblja postoji sjećanje na ploču s datacijom iz 547. godine s uklesanim imenom trščanskog biskupa Frugifera, ali je ploča, nekad uzidana u crkvici Sv. Maura (podno Roča) nestala. Pod crkvenom upravom Trsta, ročka će župa biti sve do kraja stolovanja tog biskupa (565. ili 568. godina).

Podno brežuljka na kojem se uzdiže Roč postojalo, uz današnju cestu prema Buzetu, je kasnoantičko naselje, koje uključuje reprezentativnu baziliku (bizantska bazilika Sv. Maura koju spominje C. de Franceschi 1852. nakon obilaska Roča, a godine 1982. arheolozi su otkopali temelje apside s karakteristikama gradnje iz razdoblja VI/VII st.). Moguće je da nalazi antičkih ulomaka natpisa i nadgrobnih spomenika ukazuju na antički kontinuitet ovog naselja.

SREDNJI VIJEK

Pojam srednjeg vijeka moramo promatrati lokalno, s obzirom na razmatran predmet i okolnosti. „Rastezljive“ granice srednjeg vijeka, tog međurazdoblja, s kojima se povjesničari poigravaju, protežu se kroz stoljeća, ovisno o kriterijima, ali i lokacijama. Početak srednjeg vijeka proteže se široko, od propasti Rimskog carstva (zapravo Milanskog edikta) pa do početka Islama, seobe naroda, razvoja feudalnog društva, utemeljenja dinastije Merovinga, dok je završetak srednjeg vijeka definiran razvojem vatrenog oružja, preko otkrića Amerike, do Francuske revolucije.

O naseljavanju Slavena u unutrašnjoj Istri prve pouzdane podatke doznajemo u vrijeme Karla Velikog, točnije iz Rižanskog placita. Slaveni preplavljaju kontinentalnu Istru i to ne baš mirnim putem. Da li su se Slaveni odmah naselili na položajima prapovijesnih gradina ili su stanovali u dolinama, pa su gradine koristili kao pribježišta u slučaju potrebe, ostaje u domeni nagađanja.

a) pretpostavljeni izgled tlocrta prvobitne crkve
b) dogradnja XV/XVI st.

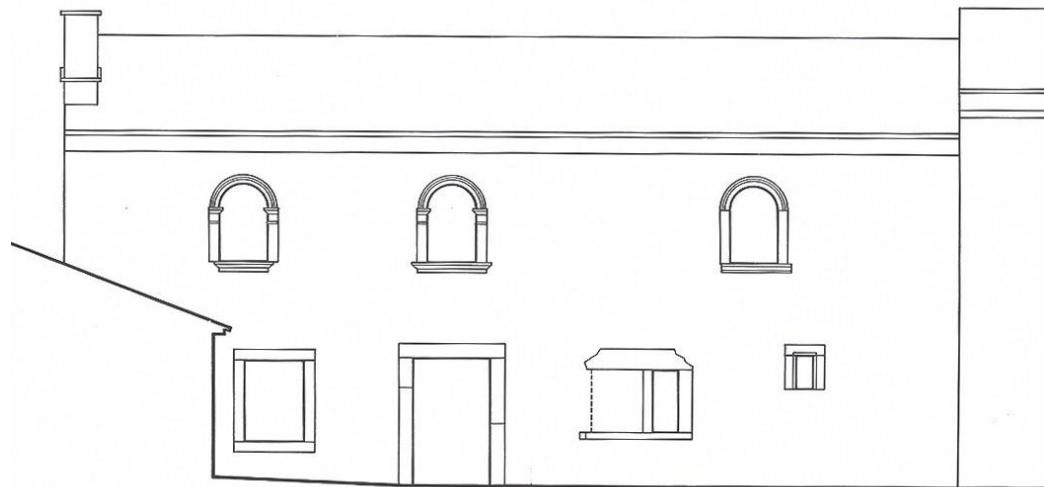
Nema izvora ni nalaza koji bi ilustrirali ulogu Roča u ranosrednjovjekovnim stoljećima, jer prvi spomen Roča u dokumentu, datiran je iz XI st. Prema ispravi, izdanoj u Goslaru 1064. godine njemački kralj Henrik IV poklanja markgrofu Ulrichu i njegovim potomcima 20 kraljevskih selišta u Istri, među kojima i Rus (Roč). Budući da nemamo niti jednog nalaza koji bi ukazivao na to vrijeme, možemo samo prepostaviti da je Roč u doba furlanske i istarske marke bio sjedište feudalnog posjeda. Formirajući se na hrptu brda, oko osi koja povezuje kaštel (njegova pozicija je mogla biti na sjevernoj strani današnjeg naselja) sakralne objekte (na sadašnjoj poziciji) i položaj Malih vratiju na jugu, imao je sličnu organizaciju kao Boljun i Draguć.

Sin Ulrichov poklanja 1102. godine svoje istarske posjede, za spas svoje duše, oglejskom patrijarhu, osim Roča, kojeg daruje vjernom vazalu Meginhardu. No, čini se da je već tokom XII st. Roč prešao u vlast patrijarha.

Izvjesno je da je Roč u to vrijeme već imao tri crkve, i to Sv. Petra (danasa Sv. Rok), Sv. Antuna Opata i Sv. Bartula.

Istraživanja provedena 1997/98. na crkvi **Sv. Roka** daju naslutiti da je današnja jednobrodna romanička crkvica četvrtastog tlocrta s dodatkom polukružne „učahurene“ apside, višekratno adaptirani objekat. Već 1947. godine je B. Fučić, pri otkrivanju fresaka u kapeli, prepoznao tri sloja žbuke, od kojih, prvi, opisuje kao romanički. Kasnije je uvlačenje konhe u zidnu plohu začelja, produžetak oslikanog prvog sloja žbuke, te masivnost pilona i njihov zgušnuti raspored. Prevelik raspon trijumfalnog luka govori, također, u prilog razmišljanju o većoj prijašnjoj predromaničkoj crkvi. Zone očuvanosti fresaka (apsida i čelo trijumfalnog luka) samo idu u prilog zaključku o postojanju drugačijeg izgleda crkve Sv. Roka do vizitacije, nakon koje su se, po odluci Tridentinskog koncila, neke crkve trebale obnoviti i obiteliti. Adaptacija s drvenim krovom i ravnim stropom, u svakom slučaju, slijediiza XVI st.

U crkvi **Sv. Antuna Opata**, koju su kasnije dogradnje bitno promijenile, otkriven je 80th godina sloj romaničkih fresaka. Na jednom naslikanom križu, upisan je u žbuku, izuzetno zanimljiv grafit, kojeg je Branko Fučić temeljito paleografskom analizom, datirao oko 1200. godine. Radi se o poznatom „ročkom glagoljskom abecedariju“. Tako, tu godinu možemo uzeti kao najkasniju moguću za gradnju prve faze Sv. Antuna.

Kuća sagrađena u XV st.s datacijom 1475. -glagoljicom

Za crkvu **Sv. Bartula** nemamo vidljivu najstariju fazu, jer su je dvije kasnije pregradnje temeljito izmijenile. Uz pretpostavku da je uvek bila važnija od Sv. Antuna (već i po tome što je građena na samom hrptu brežuljka) zaključujemo da je građena ranije ili najmanje istovremeno.

MOGUĆE etape građevinskog razvoja:

- prepostavljena romanička crkva;
- stanje nakon obnove svetišta XV st. upitna je istovremena gradnja zvonika, no on je svakako izведен brzo nakon svetišta;
- sakristija izvedena prije 1523. godine, a atrij tokom XVI st.;
- današnje stanje nakon nekoliko dogradnji tokom baroka i XIX st.

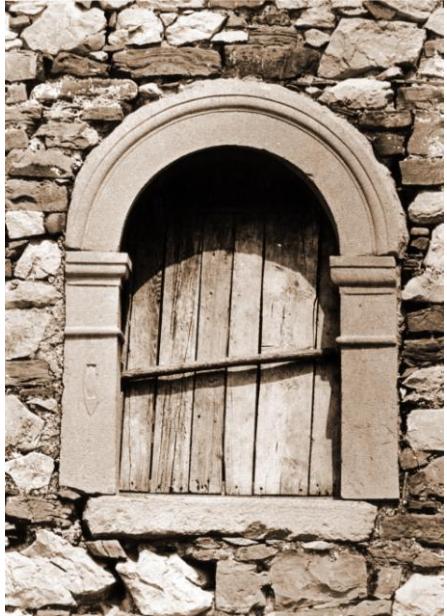
Kamena baza zvonika, svojim izgledom daje do znanja da je građen kao samostojeći, što ukazuje da je lađa Sv. Bartula u XV i XVI st. jednobrodna. Pitanje je, da li je ona, jednako kao lađa Sv. Antuna Opata, bila gabaritno izjednačena sa svetištem, ili je bila nešto šira, za što postoje argumenti. Trijufalni luk Sv. Bartula koji odvaja svetište od lađe pripada tipu luka koji odvaja svetište od lađe različitih gabarita. Uz to, postoje podaci iz 1523. godine kada bratovština naručuje obnovu crkvenog inventara i namještaja.

Značaj za život ročke komune imaju i podaci iz njegove kulturne povijesti. Za potrebe glagoljskog bogoslužja, naručen je i napisan 1391. godine čuveni **brevijar** Vida Omišljana, a u početnoj invokaciji pored Boga i Bogorodice zazivaju se Sv.Bartolomej i Sv. Antun (patroni dviju glavnih crkvi u Roču). Iz XIV st. je očuvan donji sloj fresaka u crkvici Sv. Petra, rad talijanskog majstora. Na freskama su vidljivi fragmenti mučeništva Sv. Pavla.

O narodnosti stanovništva nemamo puno podataka, ali grafit u Sv. Antunu svjedoči o postojanju, možda i dominantnog slavenskog elementa, te o vrlo ranom prođoru glagoljske pismenosti.

Jedna isprava iz 1371. godine pisana na pergameni, koja se čuva u župnom arhivu Roča, višestruko je važna za daljnju povijest Patrijarhove vlasti u Istri. Njega zastupa Markiz (u ovom slučaju Volrik de Reifenberg) koji ovdje presuđuje u sporu između stanovnika Roča i Buja, zbog navodno ukradene stoke. Volrik poziva u Buzet predstavnike svih istarskih komuna, koje su pod Akvilejom, te sam predsjeda suđenju. Tu su nabrojeni: Labin, Plomin, Dvigrad, Oprtalj, Hum, Roč i Buje.

Nešto više o tipologiji naselja pod vlašću Patrijarha, saznajemo iz dokumenta sastavljenog 1405. u Buzetu, kada su se sastali predstavnici komuna radi dogovora o zajedničkoj obrani (prisjetimo se, 1402. su gorički grofovi prodali Veneciji strateški važnu utvrdu Rašpor). Kao predstavnici tvrđave Roč (... communitatis castri Rocci ...) spominju se Sfetina Pechel i Michel Schiuriza. Ovaj dokument je ujedno i svjedočanstvo o autonomnosti i organiziranosti komuna.

Fotografije iz 1956. godine

Grb obitelji Fermeglia

O D 15 – 18. STOLJEĆA

U XV st. Roč je pouzdano već obzidan grad, opsega vrlo sličnog današnjem. Zidine vjerojatno u svoj prsten, osim kula, uključuju i ostatke kaštela. Od zidina iz tog vremena očuvan je manji fragment, poligonalna kula na sjevernoj strani.

Po zadobivanju rašporske tvrđave, Mlečani veoma brzo šire svoju vlast u kontinentalnoj Istri, te tokom 1412. godine vojnim i diplomatskim putem dobivaju **Roč**, Hum, Oprtalj i Buje. Stanovnici Roča su nekom uvredljivom izjavom izazvali rašporskog kapetana Jakoba de Rippa, koji im zbog toga ruši zidine, ali dopušta stanovništvu da ostane u nebranjenom naselju. Iz korespondencije dužda i rašporskog kapetana doznajemo da su poslanici iz Roča, osobno kod dužda, nastojali izmoliti dozvolu da ponovno izgrade zidine. Međutim, to će im biti odobreno tek kada dokažu lojalnost mletačkoj vlasti. O srušenim zidinama nema podrobijih podataka, tek opaska „... mura et fortalitis ...“ što znači standardni obrambeni ansambl zida s istaknutim kulama. Tek kada usporedimo očuvanu predvenecijansku kulu s kasnije sagrađenim zidinama, možemo zaključiti da su srušene zidine bile kvalitetnije građene od novih.

Kratko pismo venecijanskog dužda, upućeno 1421. svjedoči da su ga povjerenici izvijestili kako može odobriti Ročanima da se ponovno utvrde, što je zapravo i bilo nužno, radi istaknutog položaja Roča. Tako, Roč ponovno postaje **kaštel**, dobiva bedeme s istaknutim kulama i dvojim gradskim vratima. Tokom narednih stoljeća, taj se bedem, primjereno pješadijskoj obrani, samo nužno popravlja, što je i danas vidljivo u tragovima.

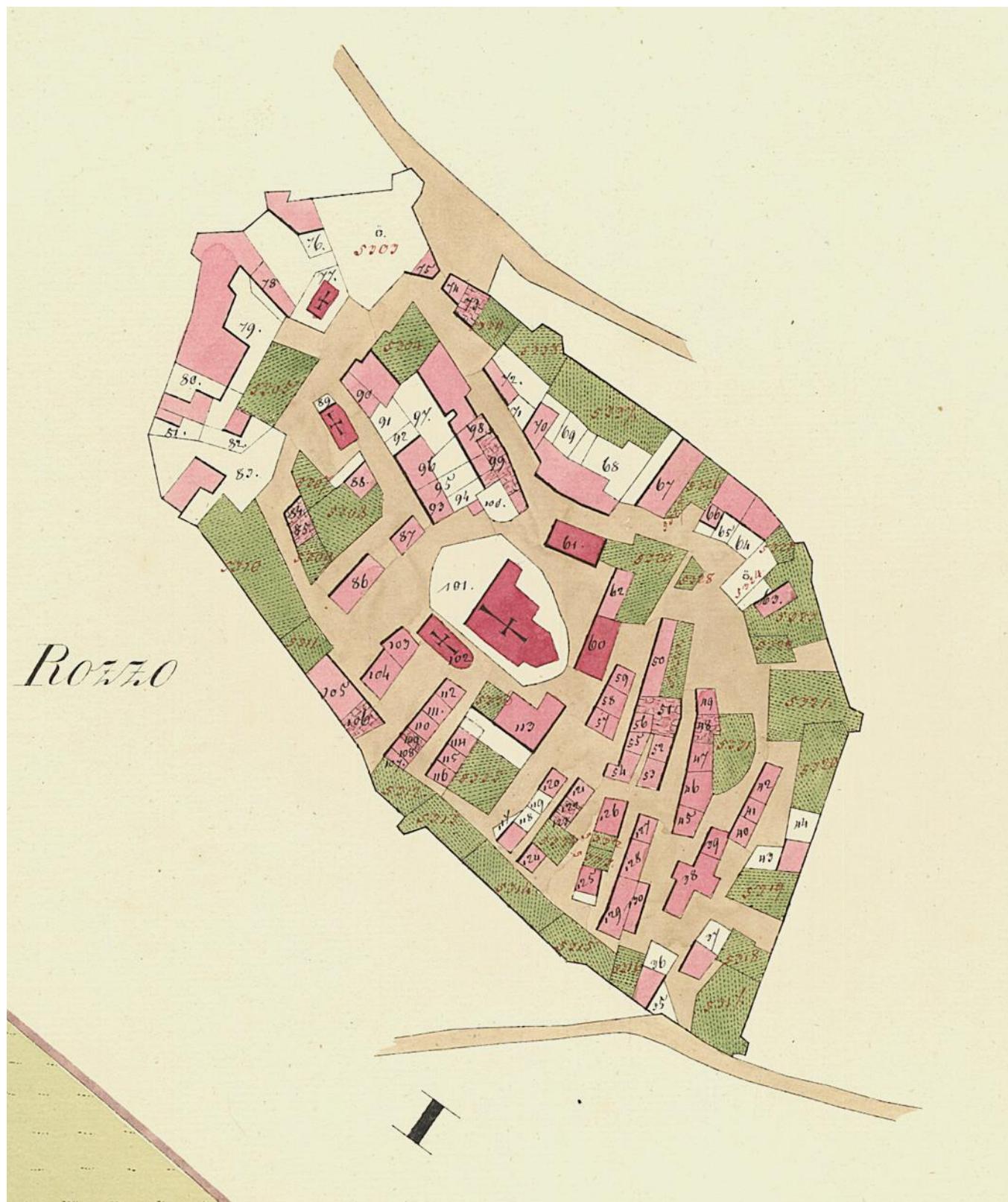
Za političku kartu ovog područja, važan je i dokument iz 1420., koji regulira granice između Roča, Semića i Lupoglava.

Od ozbiljnijih vojnih sukoba bilo je, u drugoj polovici XV st. uzneniravanje od strane Turaka, koji su se iskrcali kod Kopra i to 1472. i 1478. godine.

Iz dokumenata datiranih 1465. i 1491. doznajemo da su Ročani imali pravo birati sebi župnika, no to im je pravo bilo uskraćivano, pa je tako 1488. i 1491. ponavljan zahtjev tršćanskom biskupu da opozove iz Roča župnika koji im je nametnut, a i nije se pokazao vrijedan službe.

Gradić, koji je osim uloge pogranične tvrđave, bio i trgovište, stjecište obrtnika i sjedište bratovština, živio je aktivnim kulturnim životom. Razvijena je značajna škola glagoljske pismenosti, a za svoju uporabu kupuju kodekse od priznatih pisara (Vid Omišjanin, Bartol Krbavac) te iz svojih redova daju poznate glagoljaše Šimuna Grebla i Žakana Jurja.

XVI st. donosi na samom početku nove ratne sukobe. Venecija ratuje protiv Cambraiske lige, 1511. godine Frankopan i Rausner osvajaju i razaraju Rašpor, nakon čega se kapetan seli u Buzet. Venecija nakon mira sklopljenog 1523. dobiva Sovinjak, Draguć i Vrh. Habsburzi preuzimaju posjede Goričkih grofova 1374. godine, a Akvileja gubi svjetovnu vlast u Istri 1420. Nakon 1527. zavladat će Habsburzi i Hrvatsko-Ugarskom kraljevstvom, pa je Istra podijeljena između

1820. katastarska podloga za jezgru Roča

Venecije i Austrije. Granica, koja je bila poprište čestih sukoba, prolazi blizu Roča i dalje Huma, Draguća i Vrha. Dolaskom kapetana u Buzet, ovaj grad doživljava nagli procvat na svim područjima komunalnog života, no to je značilo istovremenu stagnaciju obližnjih tvrđava.

Čini se da je XVI st. bilo višestruko nesretno za Roč. Tako je zabilježeno da su ga 1511. pogodili potres, rat i kuga, da je poumiralo 484 ljudi. Opet se 1512. spominje epidemija, a 1527. velika glad. U jednoj bilješci Ivan Benčić izvještava da nova glad zavladala 1591. godine. Nevolje se nastavljaju i kulminiraju početkom XVII st. u oružanom sukobu – Uskočki rat. Tada je (M. Bertoša) na području Bužeštine izginulo gotovo pola stanovništva i preko 90% stoke, porušeno preko 60% kuća, a zemlja gotovo napuštena. U ekonomskom smislu, ovaj kraj se više neće oporavit

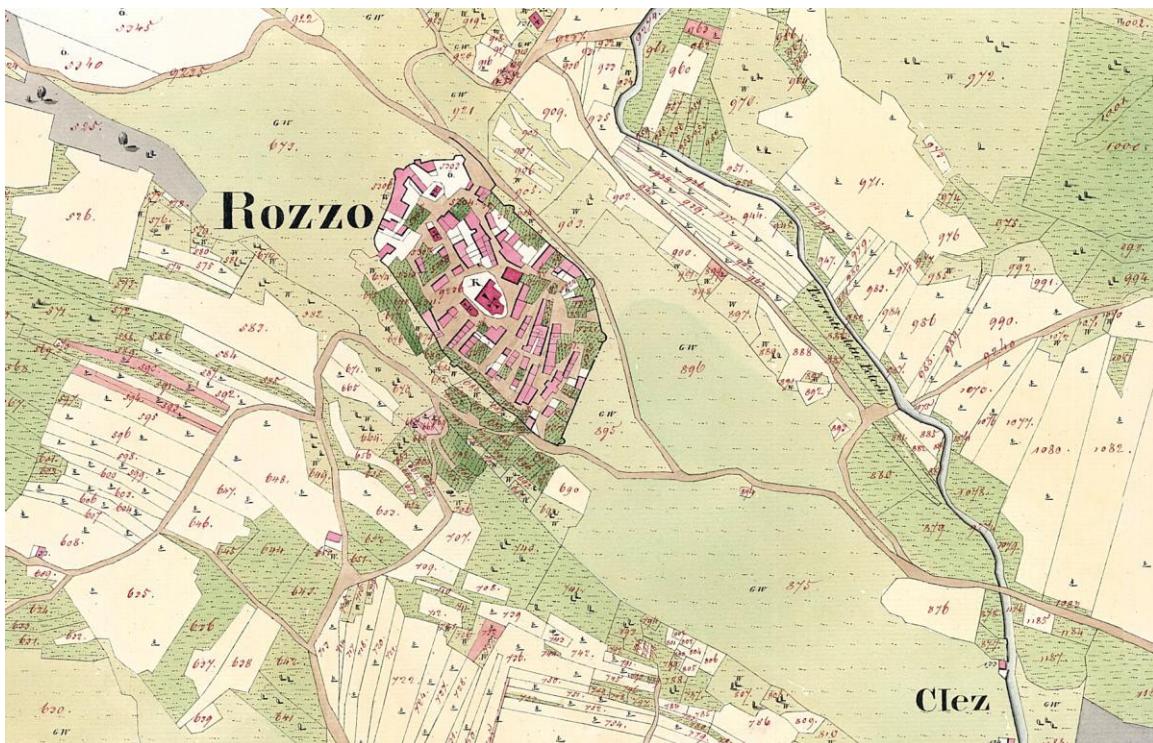
Ako govorimo o arhitekturi i graditeljskom razvoju, srednjevjekovna i renesansna **kuća u Roču** pripada jednostavnom, raširenom tipu istarske kuće, a ne nalazimo primjere raskošnih palača (postoji u predaji uspomena na palaču koja je izgorjela u požaru oko 1850., a nalazila se na sjeverozapadu naselja-moguća pretpostavka za objekat na k.č. 19 vidljiv na katastarskom planu iz 1820. godine). Kuće su jednokatne, kvadratnog tlocrta, vjerojatno temeljene na starijim bazama. U prizemlju su obično široki ulaz s malim prozorima, ali u većini primjera stanje je izmijenjeno kasnijim pregradnjama, no pretpostavka je da je u prizemlju prostor bio podijeljen na kuhinju i konobu, a na katu su bile sobe. Glavna fasada ima pravilno raspoređene prozore na katu, a na nekoliko objekta sa stilsim elementima. Kuće su bile raspoređene u jednostrukе i dvostrukе nizove, ali tako da svi objekti gledaju na ulicu. Strme drvene stepenice povezivale su etaže, a vanjska stubišta (baladuri) pojavljuju se tek u baroku i kasnije.

Polovinom XVII st. dobivamo jedan od najiscrpnijih izvještaja iz ročke prošlosti, a to je Tommasinijev opis iz „Komentara“ godine 1657. On piše da je Roč poslije Buzeta najvažnija tvrđava u području, ima visoke, starinske bedeme s 9 obrambenih kula (... 9 torrioni come bastioni ...) s ostacima artiljerije. Ima dvoja gradska vrata. S okolnog područja regrutira 100 branjaca. Zajedno s okolnim područjem ima oko 1400 stanovnika i veoma je gusto naseljen. Župna crkva ima kapelu Gospe od Ružarija, a u kaštelu su još crkve Sv. Antuna, Bl. Djevice (?), Sv. Petra i Sv. Sebastijana (?). U Roču živi plemenita obitelj Vigieri iz Bergama, koja ima raskošnu kuću. Pišući o gustoj naseljenosti kaštela (... pieno di popolo ...) Tommasini vjerojatni misli na sve veći broj dvokatnica, koje u XVII st. nadvisuju starije jednokatnice. Vjerojatno su u to doba već počeli graditi baladure, radi proširenja stambenog prostora. Zanimljiv primjer slojevitog rasta jedne grupe objekata je niz dvokatnih kuća pored župnog dvora. U tlocrtu su prepoznatljive osnovne parcele na kojima je građeno u prvoj fazi, da bi se objekti, rastući u visinu, spojili u jedinstvenu veleposjedničku palaču (obitelji Miculi,) s markantnim portalom.

Vizura Roča iz 1982. godine

Izgrađena je 1820. katastarska podloga za naselje i šire okruženje

Proces ruralizacije intenzivno zahvaća ne samo Roč, nego i mnoge kontinentalne, ranije razvijene komune, koje zamiru na političkoj karti. Tokom XVIII st., a posebno u XIX taj će proces potpuno izmjeniti urbanu strukturu mjesta. Iako izvedba gradske lože u XVIII st. svjedoči o razvijenom komunalnom životu, ipak je vidljivo da se naselje strukturalno mijenja. U to vrijeme organizira se pred župnom crkvom ograđeni trg, koji potpuno izolira i degradira crkvu Sv. Antuna Opata. Iz izvještaja Angela Giustinianina, od 30. XII 1729. godine, doznajemo da Roč ima **fontik**, koji se ponovno spominje 1759. godine.

Roč, koji je ranijih stoljeća bio živi centar čitave okoline (tvrdava, sajmište, kulturni centar, sjedište bratovština, stjecište obrtnika) zamire odjednom u svim svojim funkcijama, te dijeli sudbinu svih kontinentalnih istarskih općina, posebno nakon proglašenja slobodne plovidbe Jadranom 1717. godine. Nakon Napoleonovih osvajanja, Ilirske provincije i dolaska Austrije, čitava Istra postaje politički jedinstvena, pa Roč prestaje figurirati kao pogranično mjesto.

Čini se da je zadnji zahvat na utvrđama Roča, mala tvrđavica uz Vela vrata, prema strateškim karakteristikama artiljerijski bunker za aktivnu obranu, vjerojatno iz napoleonskih vremena. Gradnja ove široke, niske tvrđave, razbila je staru liniju bedema, točnije, vjerojatno je kao niski bastion izgrađena pred starim bedemom.

O D 19–20. STOLJEĆA

Godine 1875. je puštena u promet željeznička pruga Divača-Pula, a Roč dobiva željezničku stanicu. Izgradnjom stanice, malo van naselja i ceste prema stanici, date su nove smjernice za širenje naselja, koje je u međuvremenu izašlo izvan okvira zidina. Oko stanice se počinje formirati novo naselje. U Roču je godine 1849. otvorena škola i to hrvatskom i talijanskom jeziku. Te godine školu polazi 55 djece. Roč je tokom XIX st. općina i to pod kotarom Buzet. Premalo je bilo aktivnosti, da bi Roč izašao iz stagnacije, polovica kuća je zapuštena ili urušena. Osim župne crkve sa zvonikom, župnog stana, škole i gostionice u Roču nema pristale kuće (V. Klaić 1880.).

Pojedine zemljoradničke obitelji počinju se bogatiti kroz tgovinu i zakupe, kupuju kuće i čitave blokove u Roču, te grad dobiva novu sliku, poput ozidanog sela. Takva je struktura mjesta sačuvana do danas, a neki od potomaka prijašnjih obitelji žive u blokovima kuća, kao i preci. Najbogatije obitelji bile su Fermeglia, Ban, Breschiani, Miculi i Fabris. Fermeglia je vjerojatno talijanizirana forma prezimena Frmelića, čija je loza posjedovala i grb (sačuvan na dva mjesta: pred župnom crkvom i u zidu obiteljske kuće na k.č. 8) a pripadao im je čitav kvart od sjeverne, poligonalne kule do Sv. Petra, pa uz bedeme, skoro do škole. Prema mjesnoj tradiciji posjedovali su palaču koja je izgorjela oko 1850. godine.

Vela vrata 1953.

Južna kula bedema 1953.

Bresciani i Miculi dijelili su potez kuća uz bedeme od Velih vratiju prema jugoistoku. Prve kuće u nizu pripadale su obitelji Bresciani, na jednoj postoji uklesana datacija (1853) s inicijalima P.B.

Velika dvokatnica s manirističko-baroknim portalom, bila je središte velikog gospodarstva Miculi, obitelji, koja je po predanju, došla prije 3-4 stoljeća iz Furlanije. Istom su gospodarstvu pripadale i jedna kuća, tri velike staje i dva dvorišta. Veliki kolni ulaz u dvorište, s kamenim lukom, nosi na zaglavnom kamenu natpis „1813. G.M.F.F.“

Obitelj Ban posjedovala je insulu (ili njen veći dio) između crkve Sv. Petra i župne crkve. Još su, gotovo potpuno, sačuvana tri velika dvorišta, svako sa velikim stambenim objektom, kolnim ulazom i gospodarskim objektima. Ta tri dvorišta su nastala podijelom između troje braće, negdje krajem XIX st. Ispunjavaju čitav sjeverni dio kvarta, dok na južnoj strani ostaju dva niza i zatvorena uličica među njima. Izvorna struktura tog bloka bila je dva niza i ulični prolaz između. Ulica je vodila prema glavnom pročelju župne crkve i spada među najstarije komunikacije u Roču. U ovom kvartu je vidljiv najjači primjer ruralizacije. Mali srednjovjekovni stambeni objekti su postali staje i gospodarski objekti, katni prozori su prošireni u vrata sjenika, a prozori i vrata se šire i zazidavaju

prema potrebi. Inače, obitelj Ban se spominje već u XVI st. u Kvaderni.

Obitelji Fabris, o kojoj nema puno podataka, pripadali su objekti (uglavnom srušeni) između gradske lože i istočnog poteza bedema.

Koncem XIX st. i u prvoj polovini XX st. stanovništvo Roča brojčano varira između 164 i 212 stanovnika. Do I svj. rata općina je u rukama Hrvata, mjesto ima Narodni dom, hrvatsku biblioteku i čitaonicu, te hrvatsku i talijansku školu.

U II svj. rati je Roč bio bombardiran (rujan 1943.) i tom je prilikom stradao čitav blok istočno od gradske lože, a srušena je i jedna istaknuta dvokatnica nasuproz pročelja crkve na k.č. 87 (danas k.č. 2, bez oznake zgrade).

U poslijeratnom razdoblju intenzivnije se izgrađuje naselje uz cestu prema željezničkoj stanci, izgrađeno je više stambenih i obiteljskih kuća, te objekti društvenog i komunalnog značaja (pošta, trgovina, gostonica, mlin). Sama povjesna jezgra, čija je homogena struktura nepovratno uništena razbijanjem bedema na sjevernoj strani i većim razaranjima u najgušćem srednjovjekovnom tkivu, ponovno je oživio tek zadnjih desetljeća kroz privatne inicijative i značajno djelovanje škole. Sačuvane su 4 obrambene kule starijeg sustava i neke u tragovima, dobar dio bedema, te Vela i Mala vrata. Stanje je takovo da omogućuje kvalitetnu valorizaciju, obnovu i održavanje.

2.8 HUM

UVOD

U pograničnoj regiji Istre, na obronku iznad izvora Mirne smješten je Hum. Taj mali utvrđeni grad prvi put se spominje 1102. godine u darovnici kojoj istarski markgrof Ulrich II. daje akvilejskom patrijarhu u feud, uz niz kaštela i naselja na području limesa, i „castrum Cholm“. Od tog razdoblja pa sve do kraja 18. stoljeća Hum je imao funkciju pogranične utvrde, najprije u sklopu Akvilejske patrijaršije (1102-1412), a zatim u sastavu venecijanskog posjeda u Istri (1412-1797).

ANTIČKO RAZDOBLJE

U doba rimske dominacije formira se limes s utrvdama, a i granice kasnijih političkih formacija što su dijelile istarski poluotok prolazile su tim područjem.

SREDNJI VIJEK

Kaštel

Kaštel Hum podignut je vjerojatno u 11. stoljeću. Uz kaštel se već u razdoblju 11-12. stoljeća formira minijaturno podgrađe linearne strukture prilagođene konfiguraciji terena, također i samo opasano obrambenim zidovima, koji su definirali približno pravokutni tlocrtni obris grada. Tako zacrtana osnovna organizacija grada i njegov opseg određen linijom fortifikacija, nisu se bitno mijenjali u kasnijim razdobljima. U postojećoj arhitektonskoj strukturi Huma moguće je očitati građevni razvoj koji se očitovao u postupnoj izgradnji slobodnih površina unutar zidina, te u sve jasnijoj artikulaciji prostora, što je bio rezultat razvoja komunalnog života grada, a sve većem rustificiranju gradskog prostora.

Hum, prema tome, pripada grupi srednjovjekovnih naselja koja su se razvila kao mali centri uz kaštelle podignute na obrambenim pozicijama. Premda kaštel u Humu nije sačuvan, on je u tolikoj mjeri odredio građevini razvoj naselja, da je nekadašnja dvojnost kaštel-podgrađe i danas prisutno u urbanističkom sustavu grada: s jedne strane povišena zaravan na kojoj se nalazio kaštel, a danas je djelomično zaprema velika župna crkva sagrađena početkom 19. stoljeća, dok je s druge strane na skošenom terenu izduženog hrpta zbijena aglomeracija s longitudinalnim rasporedom izgradnje i komunikacija.

Tlocrt grada u visini prizemlja

Današnji objekti na spomenutoj zaravni u Humu – predimenzionirana župna crkva, župni dvor i krajnja zgrada u sjevernom nizu – potječu iz mnogo kasnijeg razdoblja (19. st.), ali da je to područje već u ranim počecima pripadalo gradu, dokazuju ostaci fortifikacija koje obrubljuju i zaravan: romaničko-gotički zid na njezinu zapadnom kraju, nadalje ranoromanički (sačuvan u donjem dijelu ulazne fasade zvonika -kule), koji se protezao po živoj stijeni na južnoj strani, te renesansni zid s ruševnom ugaonom polukružnom kulom na sjevernoj strani zaravni.

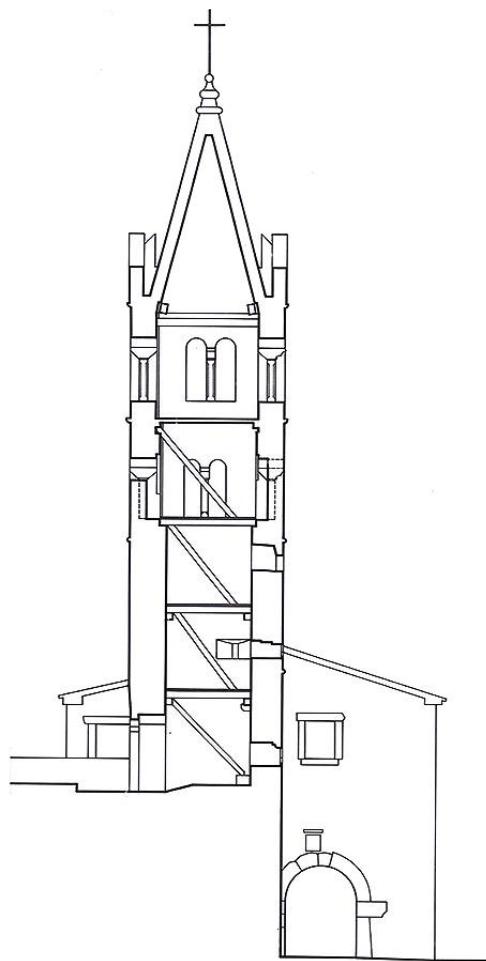
Navedenu lokaciju kaštela posebno potvrđuje i tlocrtno-prostorna organizacija naselja, očito nastala u određenom odnosu prema kaštelu smještenom na zapadnoj zaravni. Kaštel je, naime, dvjema uzdužnim paralelnim ulicama bio direktno povezan s bitnim punktovima u gradu – trgom uz južna, glavna gradska vrata, te nekadašnjim istočnim gradskim vratima. Također je iz tako usmjerenih ulica iz svake stambene kuće bio omogućen brz pristup kaštelu, što je bilo važno u slučaju opasnosti.

Podgrađe

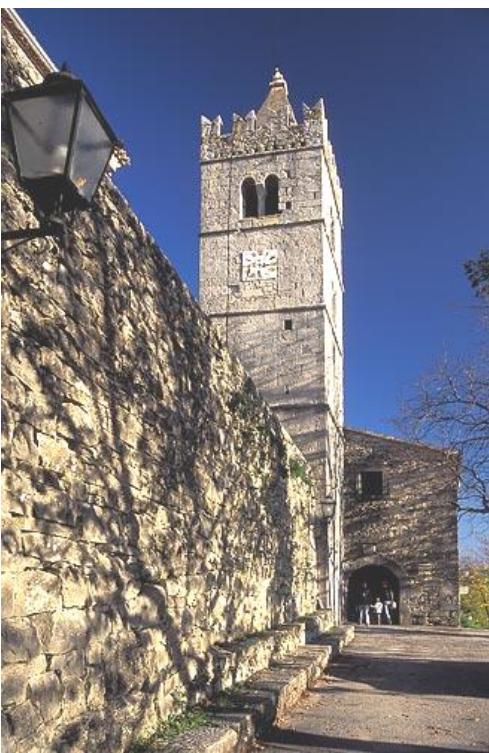
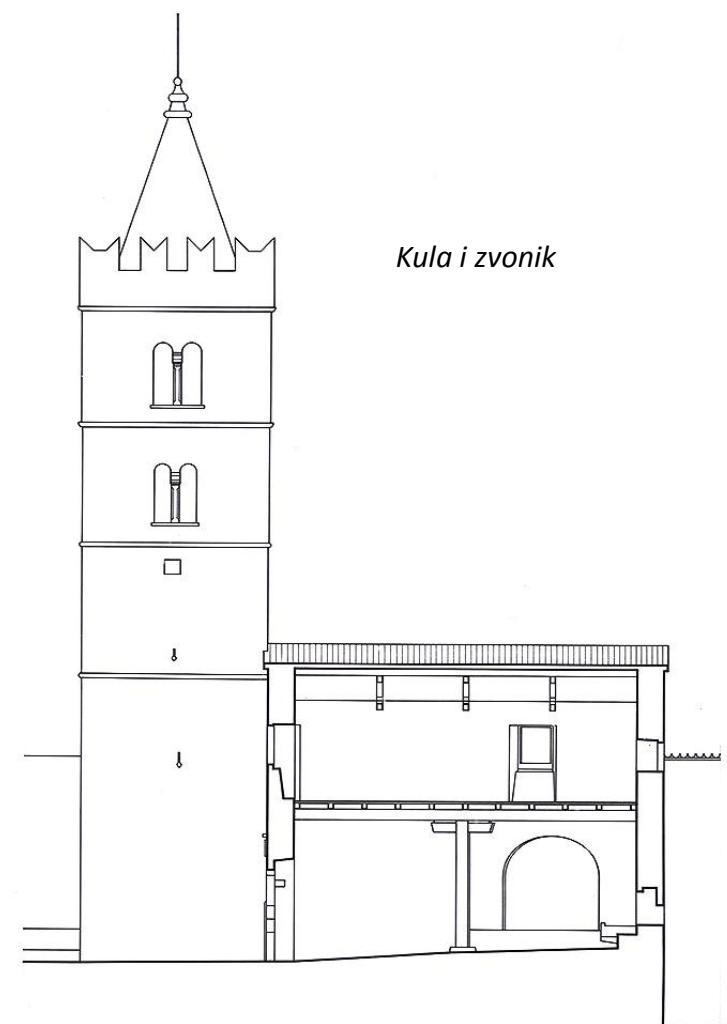
Podgrađe kaštela u Humu formirano je vjerojatno već u 11-12. stoljeću. Pripadalo je osebujnom tipu naselja podignutih uz pogranične kaštale, čiji su stanovnici bili kolonizirani, a u slučaju rata imali su obvezu obrane kaštela i limesa. Takva naselja nastaju u Istri već od razdoblja bizantske vladavine, kada su u pograničnim krajevima naseljavani Slaveni uz obvezu vojen službe (7. stoljeće). Nekropole tih graničnih trupa otkrivene su u Mejici i Brešcu kod buzeta, na Zajčjem bregu kod Velog Mluna, te na Malom Vrhu iznad Sovinjskog brda. Stanovništvo prvotnog podgrađa u Humu, kao i većine ostalih naselja na limesu u 11. stoljeću, bilo je pretežno hrvatsko, što između ostalog dokazuje rana pojava glagoljske pismenosti u tom dijelu Istre.

Tlocrtno-prostorna organizacija naselja sastoji se od tri paralelna niza kuća, dviju ulica, te trapezoidnog trga – komunalno središte – formiranog uz južna, glavna gradska vrata. Srednji niz zgrada okružen je dvjema spomenutim ulicama, od kojih je južna, glavna, povezivala trg s istočnim gradskim vratima na jednoj i kaštelom na drugoj strani. Rubni nizovi prislonjeni su uz južni i sjeverni gradski zid. Građevni razvoj Huma odvijao se u dugom vremenskom rasponu tako da je teško sa sigurnošću ustanoviti izvornu fazu. Međutim, zbog veze organizacije naselja i kaštela, zatim činjenice da je već prvotni suburbij bio utvrđen, što je nalagalo na malom, omeđenom prostoru plansku, povezanu izgradnju, kao i zbog konfiguracije terena koja je diktirala linearnu strukturu, može se zaključiti da su bitne odrednice tlocrtno-prostorne organizacije grada utemeljene već u ranoromaničkom razdoblju (11-12. stoljeće).

Srednji niz kuća je najstariji. Na to ukazuju male parcele karakterističnog, približno kvadratnog oblika, sačuvane u gotovo čitavom nizu, te srednjovjekovne strukture ziđa pojedinih zgrada. Niz je najprije bio uži (jednostruki).

Kula i zvonik

Ulaganje u vašu budućnost

U razdoblju srednjeg vijeka započelo je prigradivanje kuća i uz unutrašnju stranu južnog gradskog zida. S obzirom da je izgradnja objekata neposredno uz gradske zidove otežavala pristup i obranu, vjerojatno su gradski zidovi izvorno bili slobodni. To se posebno odnosi na strateški najistaknutiji sjeverni gradski zid, uz kojeg nema tragova srednjovjekovne stambene izgradnje. Prema tome, u prvotnu fazu (11-12. stoljeće) može se datirati parcelacija srednjeg niza, čije građevne čestice ujednačene veličine pokazuju planski nastanak, dok su ostala dva niza oblikovana postupno u dužem periodu.

Izgradnja stambenih objekata u nizovima, kao što je to u Humu, napredniji je način urbane organizacije, jer su kuće, sve okrenute prema ulici, međusobno ravnopravne. Taj tip je karakterističan za prave gradove ili pak za kolonizirana naselja, osobito česta u pograničnim područjima, čiji su stanovnici u prvom slučaju građani (obrtnici i trgovci), a u drugom graničari, izjednačeni u pravima.

Tlocrtna organizacija Huma sa svojom pravilnošću pokazuje postojanje čvrstih smjernica izgradnje te nije bila uvjetovana samo konfiguracijom terena, nego je prvenstveno nastala kao posljedica prostornih uvjeta i povijesnih okolnosti u kojima se naselje formira kao podgrađe ranosrednjovjekovnog pograničnog kaštela.

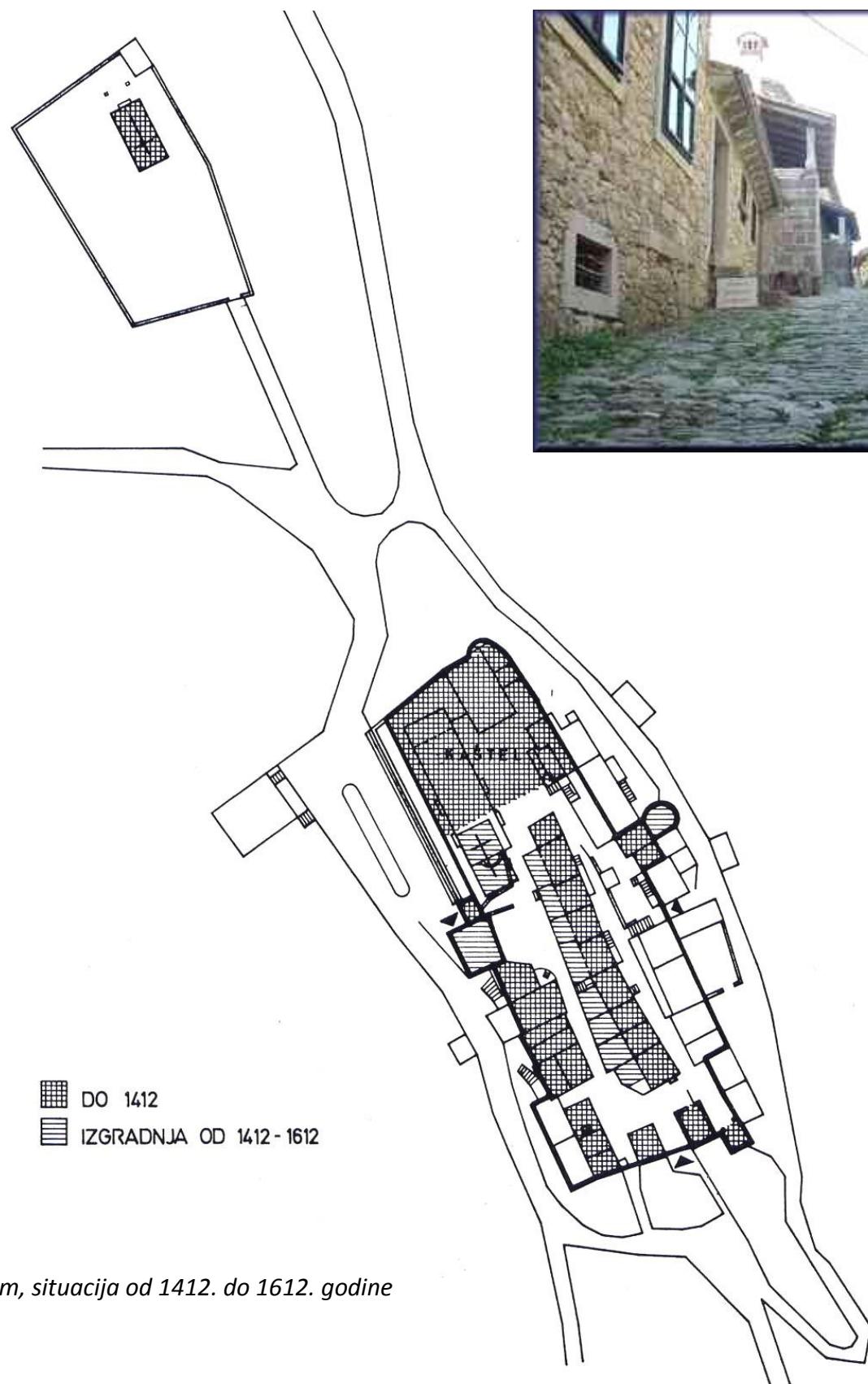
RAZDOBLJE OD 12 - 15. STOLJEĆA

Godine 1102. Hum dolazi u feud akvilejskog patrijarha pod vlašću ostaje i tijekom razdoblja u kojem patrijarsi vrše funkciju markgrofova Istre (1209-1412.). Akvilejski patrijarsi – markgrofovi nastoje učvršćenjem centralne vlasti na teritoriju cijele Istre prevladati feudalni partikularizam. Stvaranju jedinstvene crkvene države, međutim, pružaju otpor obalni gradovi te Gorički grofovi, koji su kao vazali akvilejskog patrijarha dobili u 12. stoljeću u feud Pazinske grofovije. U to se doba također javlja Venecija sa svojim pretenzijama. Ona najprije uspijeva nametnuti vlast gradovima na zapadnoj obali, a zatim postupno, u ratnim sukobima s Akvilejom, osvaja i dijelove kontinentalne Istre. Godine 1374. Pazinska grofovija prelazi testamentom u posjed Habsburgovaca, čime dio unutrašnje Istre u sklop Austrije. Hum je bio grad-utvrda na samoj granici prema Pazinskoj grofoviji, a također je zajedno s kaštelima Buje, Oprtalj, Buzet, Labin, Plomin, Roč i Dvigrad ostao posljednje patrijarhovo uporište do sloma Akvilejske patrijarsije.

U razdoblju od 13. do početka 15. stoljeća arhitektonski se oblikuju glavni javni prostori Huma – trg uz glavna gradska vrata i južna ulica. Trg je trapezoidnog, ljevkastog tlocrta, te pripada tipu srednjovjekovnih „spontano“ nastalih trgova, organski prilagođenih najfrekventnijim tokovima kretanja. Naime, trg se frontalno proširuje od gradskih vrata prema pročeljima zgrada srednjeg niza, gdje se s obje strane otvoren prema pročeljima južnoj ulici. U istom smjeru se uspinje njegovo tlo popločeno kamenom, čime je donekle umanjen karakter prostora okupljanja, a naglašen komunikacijski značaj trga.

Ulaganje u vašu budućnost

Premda je svoju fizionomiju trg stjecao u dugom vremenskom rasponu, osnovni tlocrtni oblik, kao i karakteristike komunalnog središta zadobio je već u razdoblju od 13. do 14. stoljeća. U to doba, pored male župne crkve, izgrađene vjerojatno na zapadnoj strani trga u ranoromaničkoj fazi, na trgu se podižu i građevine javne namjene. Na to ukazuje srednjovjekovna zgrada na sjevernoj strani trga, u srednjem nizu, budući da je već površine od istodobnih stambenih kuća u nizu, a uz nju je kasnije pregrađen trijem gradske lože. Na istočnoj strani gradi se kuća fortifikacijske namjene, koja je štitila Glavna gradska vrata prije izgradnje dvostrukih vrata – propugnakula. Bočna fasada te kuće je skošena, tako da je olakšan tok kretanja od glavnih gradskih vrata u glavnu ulicu.

U 12. i 13. stoljeću intenzivno se obnavljaju gradski zidovi. Ti romanički dijelovi fortifikacija, građeni od pravilnih kamenih kvadara većeg formata, u odnosu na one ranoromaničke ističu se kvalitetom obrade ziđa. Obnova zidina nastavlja se i u gotičkom stilskom razdoblju (14. i početak 15. stoljeća), kada se primjenjuje gradnja izduženim kamenim kvadrima. U 13/14. stoljeću podignuta je četverokutna kula na sjevernom uglu istočnog gradskog zida, kasnije više puta pregrađivana.

RAZDOBLJE OD 15.- 17. STOLJEĆA

(*Od venecijanskog osvajanja Huma do uskočkog rata*)

Venecijanskim osvajanjem Huma zaustavljen je razvoj grada koji se odvijao u doba dominacije Akvileje. Odmah nakon zauzimanja naselja, kao kaznu za pružanje otpora stanovništva, venecijanski podestat je dao srušiti gradske zidove, što je imalo i simboličko značenje degradiranja grada na rang sela. Fortifikacije Huma, koji su, kako pokazuju njihovi sačuvani srednjovjekovni dijelovi, bili samo mjestimično oštećeni, obnovljene su već 1421. godine.

Intenzivnija obnova Huma te daljnji građevni razvoj u smislu sve intenzivnijeg oblikovanja prostora započeli su tek u prvoj polovici 16. stoljeća nakon „Cambraiskog“ rata, da bi opet bili prekinuti početkom 17. stoljeća u uskočkim ratom. U 16. stoljeću komuna Huma doživljava svoj ponovni procvat. Komunalna uprava – župan i zbor vijećnika - iniciator je obnove i izgradnje fortifikacija, javnih i sakralnih građevina, kako to svjedoče brojni glagoljski natpisi.

Spomenuti prosperitet Huma u 16. stoljeću očitovao se i u izvedbi novih javnih građevina. Na prijelazu iz 16/17. stoljeća na trgu se grade gradska loža i žitница. Obje su građevine nastale adaptacijom dviju starijih srednjovjekovnih kuća u srednjem nizu, koje su proširene prigradnjama na pročelnoj strani prema trgu. U trijemu gradske lože još je sačuvan kameni stol – s glagoljskim natpisom i godinom 1545., za kojim su javno zasjedali župani i vijećnici.

Pogled na bedeme
Prije obnove

RAZDOBLJE OD 17.-18. STOLJEĆA

(Od Uskočkog rata do pada Venecijanske republike)

Venecijansko-austrijski tzv. „uskočki rat“, vođen na tlu Istre od 1612. do 1618. godine, predstavljao je novi prekid u građevnom razvoju Huma. Tijekom tog rata izvršena su pustošenja i razaranja ogromnih razmjera na gotovo cijelom istarskom poluotoku, a napose u pograničnom području, gdje su se odvijale i najžešće bitke. Prema izvještajima rašporskog kapetana tijekom 1616. godine Hum je u dva navrata bio spaljen, a slično je i s ostalim utvrđenim naseljima i selima s obje strane granice.

Posljednji period pripadnosti Huma Veneciji započinje polaganim oporavkom grada od razaranja i rušenja u uskočkom ratu. Nakon toga, tijekom 17. stoljeća još nema značajnijih građevinskih zahvata u gradu, s obzirom da ratna napetost na granici još traje, a i populacija je znatno smanjena.

Pojačana izgradnja huma započinje tek tijekom 18. stoljeća. Ona se, međutim, ne manifestira u podizanju istaknutih arhitektonskih objekata ili u regulacijama gradskog prostora većih razmjera kao ranije u doba intenzivnog života grada, nego isključivo u gradnji stambenih kuća. Nove zgrade zamjenjuju brojne srušene ili oštećene objekte u srednjem i južnom nizu.

Za razliku od ranijih, uglavnom jednočelijskih kuća, te zgrade 18. stoljeća odlikuju se nešto složenijom organizacijom unutrašnjosti, a u težnji za ostvarivanjem većeg stambenog prostora dolazi i do objedinjavanja srednjovjekovnih čestica. Na fasadama pojedinih kuća detalji arhitektonske plastike pokazuju suvremene barokne stilske karakteristike.

U 18. stoljeću srednjovjekovne utvrde grada gube obrambenu funkciju, zbog promjena u načinu ratovanja. To je omogućilo veće rastvaranje zgrada južnog niza probijanjem velikih prozora u gradskom zidu. Tada se također i uz strateški najistaknutiji i stoga najduže slobodan sjeverni gradski zid započinje formirati treći niz kuća. Nije isključena mogućnost, međutim, da je zbog skučenosti gradskog prostora već i ranije bilo pojedinačnih prigradijanja stambenih kuća uz taj zid, ali o tome nema sačuvanih tragova. Sjeverni se niz po svojoj slobodnijoj organizaciji razlikuje od ostala dva starija gradska zida. Razvedenog je vanjskog obrisa jer su kuće izgrađene dijelom s unutrašnje, a dijelom s vanjske strane bedema, a u sredini niz je prekinut uskim prolazom do Malih gradskih vrata. Fasade kuća okrenute su s jedne strane prema sjevernoj ulici, koju znatno nadvisuju budući da je sjeverni niz na povиšenom terenu, a s druge strane rastvaraju se velikim otvorima prema pejzažu. Ispred pročelja objekata formiraju se prema ulici terasa – dvorišta.

RAZDOBLJE OD 18. do početka 20. STOLJEĆA*Pogled na crkvu i zvonik*

Napoleonovo osvajanje sjeverne Italije 1797. godine značilo je kraj Venecijanske Republike. Mirom sklopljenim iste godine između Napoleona i Austrije venejanski posjedi u Istri, pa tako i Hum, pripali su Austriji, u sustavu koje su ostali sve do prvog, svjetskog rata, izuzev kraćeg perioda francuske dominacije (1805-1815).

Tijekom 19. stoljeća zbog promjenjivih povjesnih i privrednih okolnosti samo pojedini veći gradovi u Istri – Pula i Trst – uspijevaju ostvariti prosperitet, dok Hum, kao i brojni drugi mali gradovi, gubi svoj nekadašnji fortifikacijski te istaknutiji urbani značaj. Izgradnja Huma, međutim, sve je do pred sam kraj 19. stoljeća po svojoj koncepciji gradskog obilježja..

Tijekom 19. stoljeća u Humu se gradi nova župna crkva datirana 1802. godine i posvećena, kao i dvije župne crkve, sv. Mariji. Stambene kuće 19. stoljeća podizane su u sklopu dvaju starijih gradskih nizova, na parcelama ranijih objekata, te je u tom razdoblju izgrađeno nekoliko stambenih zgrada, koje naglašenom pravilnošću pročelja pokazuju neke odraze klasicizma.

Kasnija izgradnja Huma tijekom 19. i početkom 20. stoljeća ne pokazuje nekih izrazitijih stilskih karakteristika. Prostorna organizacija slijedi ranija jednodijelna ili višedijelna rješenja, a i oblikovanjem fasada i volumenom te kamene kuće primjerene su ambijentu.

Ruralizacija Huma, koja je uzelo maha tijekom 20. stoljeća, započinje u 19. stoljeću. Tada se gradi prvi gospodarski objekt u gradskoj jezgri, lociran, međutim na sjevernom rubu i ulaznom fasadom okrenut izvan naselja. U ranijem razdoblju, sudeći prema sačuvanoj izgradnji u Humu, gospodarske zgrade (sjenici i staje) što su pripadale stanovništву naseljenom u gardu, nalazile su se izvan zidina, na okolnom teritoriju.

OD POČETKA 20. ST. DO DANAS

Između dva svjetska rata, u doba talijanske okupacije Istre, u Humu nema građevne djelatnosti. Uz provođenje denacionalizacije, 1921. godine uništeni su glagoljski natpisi na zvoniku-kuli. Glavnim gradskim vratima i župnoj crkvi.

Nakon drugog svjetskog rata Hum je pripao SR Hrvatskoj. I dalje se, međutim, nastavlja stagnacija grada. Hum gubi velik dio stanovništva, koje se odselilo u veće privredne centre, što je uzrokovalo ubrzano propadanje građevnog fonda. U novije doba bilo je doseljavanja iz okolnih zaseoka, ali to je pak imalo za posljedicu neadekvatnu obnovu nekih zgrada, nadalje degradiranje napuštenih stambenih kuća njihovim korištenjem u gospodarske svrhe, kao izgradnja dviju kuća izvan perimetra gradskog područja, što je karakterističan današnji oblik rustifikacije malih srednjovjekovnih gradova.

Povijesne grafike Berma iz 17. st.

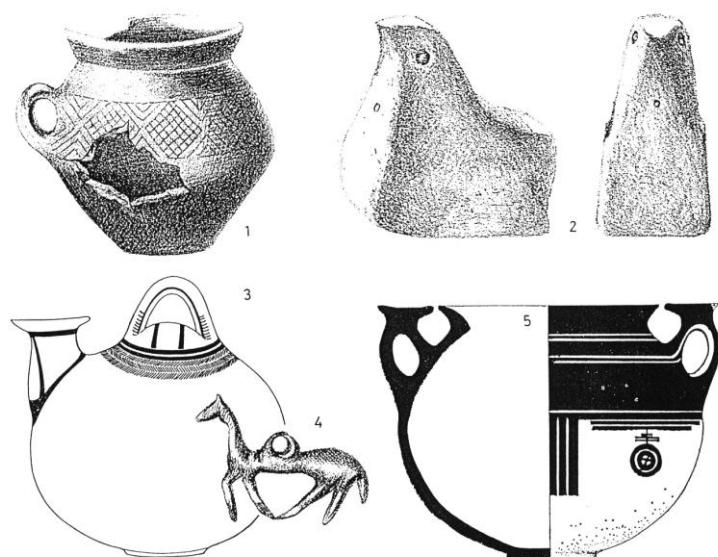
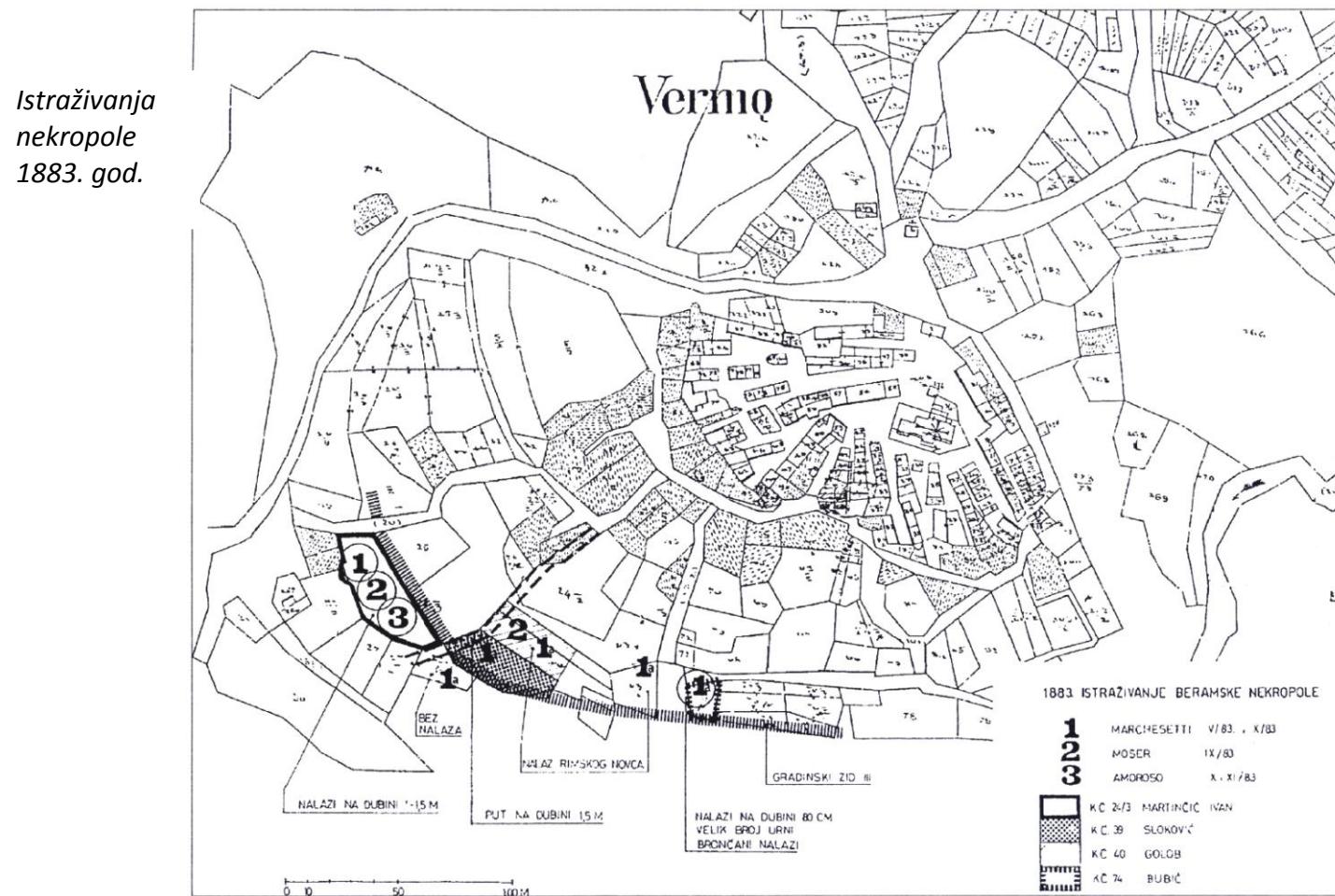
2.9 BERAM

UVOD

Beram je jedno od tipičnih istarskih naselja na brežuljku, čiji kontinuitet prirodnog rasta pratimo od preistorije do danas. Ono je ujedno i posljednje u nizu naselja uz Limsku dragu. U slučaju Berma postignuta je izuzetna ravnoteža između naselja (graditeljsko nasljeđe) i okolnog pejzaža (prirodno nasljeđe). Stoljećima, lokalno stanovništvo na najbolji način koristi raznolikosti u konfiguraciji terena, vrsti tala i klimatskih uvjeta.

Prvi spomen Berma nalazimo 911. g. u darovnici kralja Berengara, no tragovi njegova postojanja sežu u vrijeme prije Krista i to najmanje osam stoljeća, o čemu postoje materijalni dokazi od neprocjenjive vrijednosti. Bogata povijesna događanja ostavila su trag na izgled ovog naselja kroz srednjovjekovnu fortifikaciju, gotički prezbiterij u novijoj sakralnoj građevini, ali i na sustavu krivudavih uličica. Povijest Berma do sada je samo fragmentarno obrađena, i to zahvaljujući postojanju kapele Sv. Marije na škriljinah i slikarskom opusu Vincenta iz Kastva. Stilizirane vizije Berma dvaju proučavatelja starina, Petronija i Valvasora, pokazuju naselje istovremeno robustno i pitomo. Prospero Petronio bilježi svoje dojmove (1681.) i u formi teksta: *"Beram je izgrađen na vrhu brežuljka, koji se izvija među ostalim bregovima. Mjesto je opasano zidinama, a ima ovalan kaštel s kulom izgrađen od živog kamena. U kaštelu i okolicu ima stotinu i više žitelja. Ispod, na dnu brda je dugačka dolina koja počinje kod Pazina i vodi pod Tinjan, s potokom što nabuja nakon kiša."*

Urbar iz godine 1578. govori da je Beram imao važnu ulogu kao grad- cittadella, a uz niz podataka o obvezama podanika nalazimo vrijedne informacije o veličini teritorija, granicama, nazivima šuma ili najmu mlinova. Po navođenju blagdana posvećenih pojedinim svećima može se zaključiti i koje su crkvice bile sagrađene van obrambenih zidina, a još su vidljive na grafikama iz XVII. stoljeća.

NEKI ARHEOLOŠKI NALAZI BERAMSKE NEKROPOLE

- 1 keramička urna
- 2 idol u formi ptice (poput onih koje Schlieman otkriva u Troji i Miken)
- 3 askos daunskog porijekla
- 4 brončani konjčić dužine 41 mm
- 5 keramička urna

Neki arheološki nalazi beramske akropole

POVIJESNI RAZVOJ NASELJA

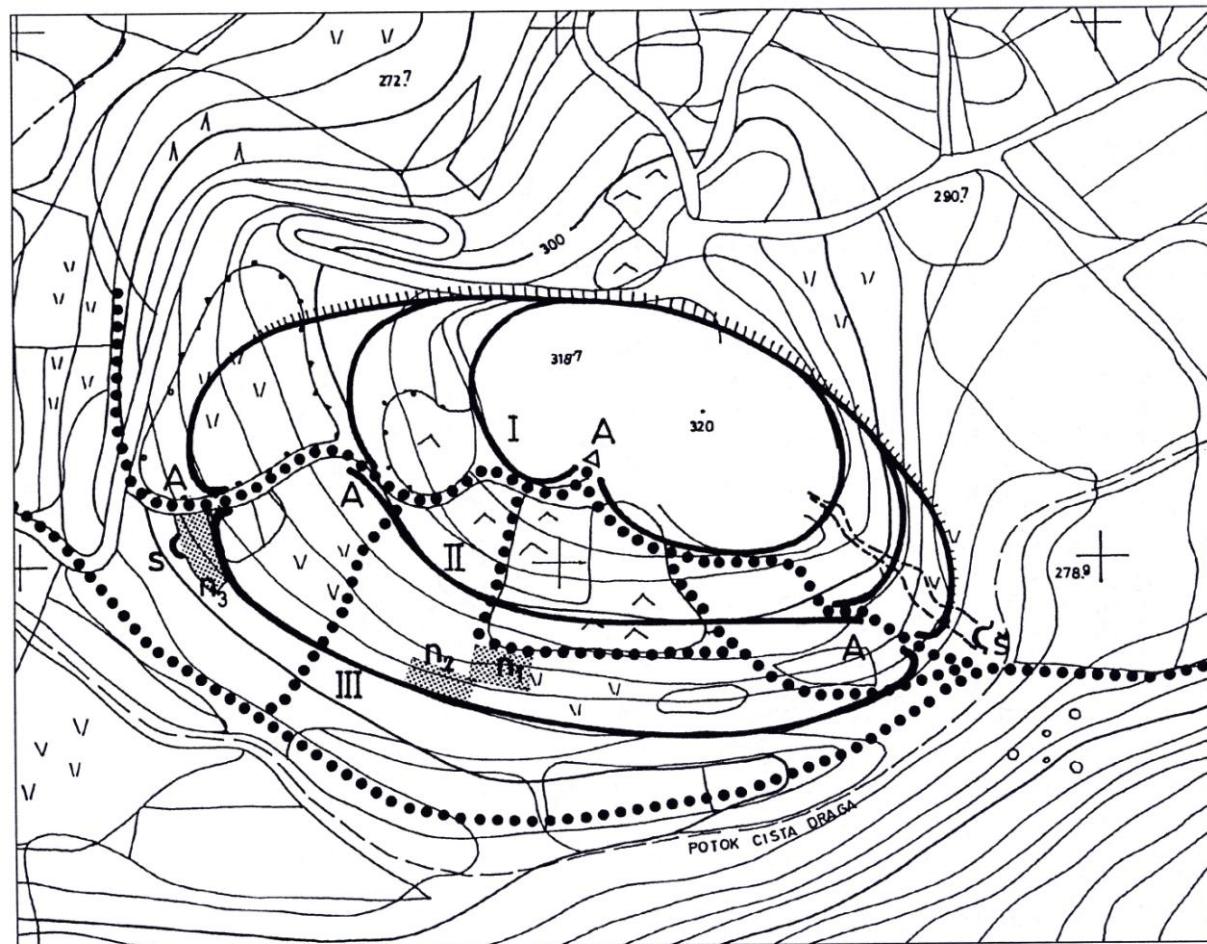
PRAPOVIJEST

Gradinsko naselje Berma nije istraženo, ali se ipak, na osnovu položaja i do danas sačuvanih vidljivih građevinskih elemenata, može stvoriti slika o nekadašnjem izgledu. Obrada zemljišta i kasniji radovi na južnoj padini uglavnom su izbrisali tragove gradine. Oni se danas mogu otkriti prilikom pažljivog obilaska terena. Ulaz u prvobitno gradinsko naselje (I faza) još danas koristi stanovnicima Berma kao pomoćni ulaz-izlaz, a zovu ga MALA VRATA. Gornji plato na nivou +320 m n.v. i sada je centar naselja i prostor za okupljanje ispred župne crkve. Život se ovdje nastavlja i u vrijeme rimske dominacije, dolaskom Slavena-Hrvata, za vladavine Franaka, Bavarskog vojvodstva i tako slijedom do današnjih dana.

Prehistorijska gradina, smještena je na brežuljku iznad doline na koju se nastavlja Tinjanska i Limska Draga vezana na Limski kanal. Nedvojbena je povezanost beramske gradine (a i svih ostalih gradina unutar sliva Limskog kanala) na more i dalje, jer su vrlo rano uspostavljene trgovačke veze sa pomorskim zemljama (nalaz askosa iz Daunije VII st.pr.kr.- vidi prilog). Može se čak pretpostaviti da je dolina kod Berma bila nastanjena od kamenog doba. U svakom slučaju, Beram je bio važna stanica za antičke stanovnike Istre.

Kada je zimi 1882/83. arheolog Marchesetti dobio u Trst urnu iz Berma, slučajno pronađenu, počelo je zanimanje za ovo malo istarsko naselje. Već u travnju 1883. godine Marchesetti odlazi u Beram i započinje probnim iskopavanjem na parceli I. Martinčić (sada k.č. 24/3). Pronađeno je 25 urni čiji sadržaj je ponio sa sobom, a o nalazu napisao kratak članak. Saznavši za otkriće Karl Moser je zatražio odobrenje za istraživanje nekropole i proveo ga u razdoblju od 29.08-12.09.1883. godine, o čemu je objavio vrlo iscrpan izvještaj. Istraženo je stotinjak grobova, a otkriveni arheološki materijal pohranjen u Naturhistorisches museum u Beču. Poslije njega je Marchesetti ponovno došao u Beram, početkom listopada 1883. godine te otkrio novu, vrlo važnu lokaciju starije nekropole na višoj koti od prethodne (k.č. 74 - vlasnik M. Bubić). Otkrivena grada odnesena je u Civici musei del storia ed arte-Trieste, a Marchesetti je objavio opširan članak, u kojemu nažalost ne navodi točan broj grobova, niti prilaže crtež situacije.

Nakon toga je u dva navrata (listopad i studeni 1883) dr. Andrea Amoroso vršio iskopavanja i svojim nalazima zaokružio cjelinu Mosera. Pronađena su još 72 groba na parceli Martinčić. Amoroso je također objavio članak o svojim nalazima. On je jedini koji se bavio pitanjem smještaja nekropole u odnosu na gradinske zidove, međutim, nije došao do zaključka kako je izgledala gradina i gdje se nalazi nekropola. Prepostavio je dvije varijante: 1. izvan naselja ukoliko su dva zida i 2. na terenu između drugog i trećeg zida.

Rekonstrukcija izgleda gradine s nekropolama
/autor: Jadranka Dremptić/

- I prva faza gradinskog naselja VIII. (IX.) st. pr. Kr.
- n₁ nekropola uz gradinu I. faze
- II druga faza gradinskog naselja VIII.-VII. st. pr. Kr.
- n₂ nekropola uz gradinu II. faze
- III treća faza gradinskog naselja VII.-V. st. pr. Kr.
- n₃ nekropola (istražena) uz gradinu III. faze
- S mjesto spaljivanja
- A ulazi u gradinu (po fazama)
- Š ulaz u špilju
- komunikacije

U novije vrijeme Lonza B. zaključuje da se beramska nekropola nalazila između drugog i trećeg zida, uspoređujući sa primjerom Picuga. To je točno kad se radi o starijoj nekropoli iz vremena II faze gradinskog naselja. Najmlađa nekropola je smještena van trećeg zida. Tipična situacija za istarske nekropole je da su locirane na padini van naselja, ali ukoliko se naselje širilo napušta se prvobitno mjesto i seli van najnovijeg zida. Spaljivanje mrtvih se vrši na samom rubu žarne nekropole, što je u slučaju Berma istraženo.

Obrađena katastarska karta iz 1877. godine rezultat je šire analize, počevši od vlasničkog stanja, na temelju prvih upisa u zemljišne knjige koncem prošlog stoljeća, do opisa slijeda arheoloških istraživanja, a polazeći od lokacije već istražene parcele. Terenski rad i usporedba s ostalim istraženim gradinama u Istri omogućili su bolje razumijevanje smještaja nekropole, a samim time i položaja gradinskog zida. Zračni foto snimak izrađen za potrebe geodetsko katastarske karte poslužio je kao idealna podloga za otkrivanje kontura terasa gradinskog naselja. Gotovo je u cijelosti bilo moguće rekonstruirati zidove gradine i to za svaku od tri razvojne faze:

- I. faza IX - VIII. st. pr. Kr.
- II. faza VIII - VII. st. pr. Kr.
- III. faza VII - V. st. pr. Kr.

RIMSKO DOBA

Najveći dio Istre (do rijeke Raše) uključen je u rimsko carstvo najranije 18. god. pr. Kr. (ne može se sa sigurnošću tvrditi točna godina). Velik dio otoka bio je razdijeljen između tri kolonije: **Tergeste, Parentium i Pola**.

Kolonija je imala svoje središte (urbs) i područje oko grada (ager). Osim područja koja su na razne načine pripadala kolonijama, velik dio središnje Istre ostao je u rukama države, pa je "krunsko dobro" stajalo na raspolaganju caru da ga može poklanjati uglednim Rimljanim. U doba kasnog rimskog carstva mijenja se organizacija provincije. Granica na Raši postoji i dalje, o čemu svjedoči izvor iz IV st.

Beram je mogao pripadati koloniji Tergeste, jer po nekim izvorima ta je kolonija sezala na jugu do Mirne, a na istoku do Pićna sa okolicom.

Ilirski narod - Histri se povlači u unutrašnjost Istre i možemo smatrati da je Limska, Tinjanska i Beramska vala prirodna granica (Kringa je primjer tog graničnog prostora gdje su otkriveni značajni nalazi). Rim je u šest stoljeća vladavine ostavio u Istri tragove svoje civilizacije, ali su oni na području Berma zanemarivi. Arheološka građa iskopana u Bermu 1883. godine samo je u manjem dijelu iz rimskog doba.

- G** ostaci gradinskog zida
- K** kaštel
- C** crkva Sv. Martina (1431.)
- a** prema kapeli Sv. Marije na škriljinah (freske datirane s 1474. god.)
- b** prema samostanu Sv. Mihovila kod Pazina (benediktinski samostan od 1177. god.)

BERAM u srednjem vijeku
/autor: Jadranka Dremetic/

SREDNJI VIJEK

Godine 403. Vizigoti ulaze u Istru, a previranja koja se događaju na tlu Europe osjećaju se i ovdje. Prva trećina VI. st. dovodi Ostrogote, koji ostavljaju staru političku strukturu u provinciji Istri. Godine 554. za vrijeme vladavine Bizanta Istra je organizirana kao zasebno vojvodstvo. Franci osvajaju Istru 778. godine, a tek 812. Bizant priznaje vlast franačke države nad Istrom. Poslije 838. unutrašnjost Istre pripada pokrajini Istočne marke Karla Velikog. Kašteli Berma koji se spominju u darovnici 911. godine najvjerojatnije su karolinški.

SLAVENI

Nakon smrti cara Justinijana (565. godine) dolazi do propadanja Rimskog carstva pred naletima barbarskih plemena (Avari, Langobardi, Slaveni).

U Istri je u drugoj polovini VI st. temelj društvene organizacije antički **civitas**, ali istarskim gradskim općinama vladalo je ant цentralističko raspoloženje, poduprto nezavisnim držanjem istarskih biskupa protiv papine politike. Nakon rata protiv Perzije (oko 590. godine) na mjesto pape dolazi Grgur I i više pažnje se posvećuje slamanju otpora istarskog stanovništva.

Koncem VI st. vode se borbe na mnogo širem prostoru, pa je prodom Slavena samo dio tih previranja. Slaveni su, zajedno s Avarima došli u Istru 599/600. godine ratujući protiv Bizanta. Najstariji čakavski dijalekt hrvatskog jezika čuje se i danas oko Boljuna, Labina, Pazina i Žminja i pokazuje nam smjer kretanja Slavena u Istri, preko Učke. Arheološka istraživanja kod Vižinade, Brkača, Mejica, Velog Mluna i Roča dokazuju za VII i VIII st. postojanje miješanog stanovništva.

Dok je Istra istočno od Pazina i Žminja bila slavizirana, unutrašnjost (od Pazina na zapad) je bila naseljena mješovitim stanovništvom.

Slaveni Istre (zapadno od Učke) već u drugoj polovini VII st. gube kontakt sa Slavenima izvan Istre. Oni su upućeni na ekonomski, kulturno i vojnički jače zapadno obalno područje, pa nije bilo potrebe za vojničkim osvajanjem unutrašnjosti od strane Bizanta.

Najstariji sloj Sv. Marije na škriljinah ima romaničke karakteristike. Prepostavlja se da je izvorno to bio samostan, u vidu jednostavne celije, a egzistirao je do izgradnje samostana Sv. Mihovila kod Pazina na Kamuš brijezu.

Benediktinci osnivaju niz samostana na tlu Istre, a cilj je širenje kršćanstva među novim doseljenicima. Pokrštavanje Hrvata u Istri teče od VII. st. nadalje.

MONTE BURGER
na tragu druge kule

DAROVNICA IZ GODINE 911.

Godine 911. kralj Berengar I. daruje tršćanskoj biskupiji kaštelle (gornji i donji) Berma kod Pazina. Povjesničari su imali različite stavove o tome, počevši od Kandlera, Carla De Franceschija, Benussija, pa do autora najnovije povijesti o svjeveristočnom dijelu Italije kojemu je pripadala i Istra, ali svi vjeruju da se radi o Bermu kod Pazina. Camillo De Franceschi jedini sumnja da nije u pitanju Beram (Verno Istriano) već Vrem (Auremio) smješten na Timavu, za koji je ponjegovo mišljenju logico da zbog blizine pripada tršćanskoj biskupiji, dok istarski Beram pripada porečkoj biskupiji. On pritom ne uzima u obzir prvobitnu podjelu na kolonije u doba vladavine Rima (što se kasnije djelomično poklapalo s tršćanskim biskupijom) u vrijeme kada je beram bio unutar granica kolonije Tergeste.

Analizirajući dokumente, dostupne katastarske karte iz godine 1872. koje se čuvaju u Pazinu i preslik starije karte iz 1820., gruntovne knjige, nazine parcela, stare puteve koje i danas koriste stanovnici Berma, nameće se moguća lokacija duge kule (kaštela) koja se spominje 911. g. Lokalitet koji je udaljen od Berma manje od kilometra, a nosi i danas naziv Purgar – izvorno Burgar.

U drugoj polovici XII st. Beram već pripada Pazinskoj grofoviji (GRaffschaft Mitterburg) i grofu Mainardu. Nakon diobe posjeda između cara Karla V i njegova brata nadvojvode Ferdinanda, pazinski je feud formalno postao "pridruženim dijelom" kranjskih zemalja. Pazinska grofovija politički je pojам koji obuhvaća čitav teritorij austrijske Istre.

Unutar ostatka I. faze gradinskog zida, na najvišoj točki, gradi se kaštel s kulom koji biva prvi put razoren 1344. godine. Nakon obnove sagrađena je 1431. godine crkva Sv. Martina unutar zidova kaštela.

- A obrambeni gradski zidovi (od 1578. god. Stärtl)
- B kaštel (a – kula, b – Sv. Martin)
- K obrambene kule
- 1 ulaz "vela vrata"
- 2 ulaz "mala vrata"
- 3 gradska lođa
- 4 crkvica van gradskog zida

BERAM u XVI st.
/autor: Jadranka Dremptić/

Naložba v vašo prihodnost
Operaciju delno finančira Evropska unija
Instrument za predpričupno pomoć

Ulaganje u vašu budućnost
Operaciju dijelom finančira Evropska unija
Instrument prepristupne pomoći

RAZVOJ NASELJA DO KONCA XVI ST.

Prvi sačuvani Urbar (iz godine 1498.) govori o 62 ognjišta (obitelji) u Bermu i njihovim obvezama prema vlastelinu. Nakon što u Bermu poslije godine 1570. doseljuju izbjeglice iz "turskih zemalja" broj obitelji porastao je na 148, pa je ovo naselje doživjelo intenzivniju izgradnju i dobilo počasni naslov "stärtl". Novi Urbar sastavljen je 9. ožujka 1578., iz kojeg su osim obveza podanika vidljivi nazivi još danas prepoznatljivih lokaliteta, spomenute su davno porušene crkvice i navedena neka prezimena do danas sačuvana.

Sagrađeni su čvrsti obrambeni zidovi s tri kule, tragovi lođe uz glavni ulaz vidljivi su još na katastarskoj karti iz prve polovine XIX st., a kako se naselje širilo i na južnu padinu van bedema, podignute su i dvije manje crkvice. Sv. Juraj i Sv. Margareta.

BERAM u XIX st.
/autor: Jadranka Dremptić/

- A ostaci gradskih zidova
- B tragovi zidnog plašta kaštela
- 1 crkva Sv. Martina
- 2 nova župnikova kuća

NASELJE U RAZDOBLJU OD XVII DO KONCA XIX ST.

Beram je dostigao vrhunac u svom razvoju početkom XVII st. glede značaja, veličine i broja stanovništva. Venecijansko-austrijski rat (tzv. Uskočki rat) vođen na tlu Istre od 1612. do 1618. godine predstavlja je prekretnicu. To nije bio samo prekid u građevnom razvoju grada, već je započelo dugotrajno razdoblje devastacije naselja. Nakon sklapanja Madridskog mira 1617. godine Beramci su bili dužni srušiti obrambene zidove i kule. Osamdesetih godina XVII stoljeća Valvasor je trajno, svojim crtežom, zabilježio stanje na prostoru Berma. Ali, unatoč usporenom razvitku i "dugome trajanju" zaostalih društvenih struktura, unatoč stagnaciji i mnogim gospodarskim i demografskim padovima, Beram je postupno slijedio etape istarske povijesti i proživio uspone i padove kretanja u društveno-političkom životu.

Kada su godine 1883. radi istraživanja beramske nekropole stigli arheolozi iz Austrije, Moser zapisuje u svoj dnevnik kakvo je stanje naselja. Uz ostatke kaštela još stoji izvorna crkva Sv. Martina, a jedina uređena je župnikova kuća. Sve ostale kućice su dotrajale i bez dimnjaka. Ipak, Beram je bio među prvim naseljima u Istri za koje su 1820. godine vršena geodetska premjeravanja zemljišta i izrađena katastarska karta. Krajem XIX st. izgrađena je nova prometnica Pazin – Poreč, pa Beramci više ne moraju do Pazina pješačiti uskim puteljcima preko brda.

BERAM početkom XX st.
/autor: Jadranka Dremptić/

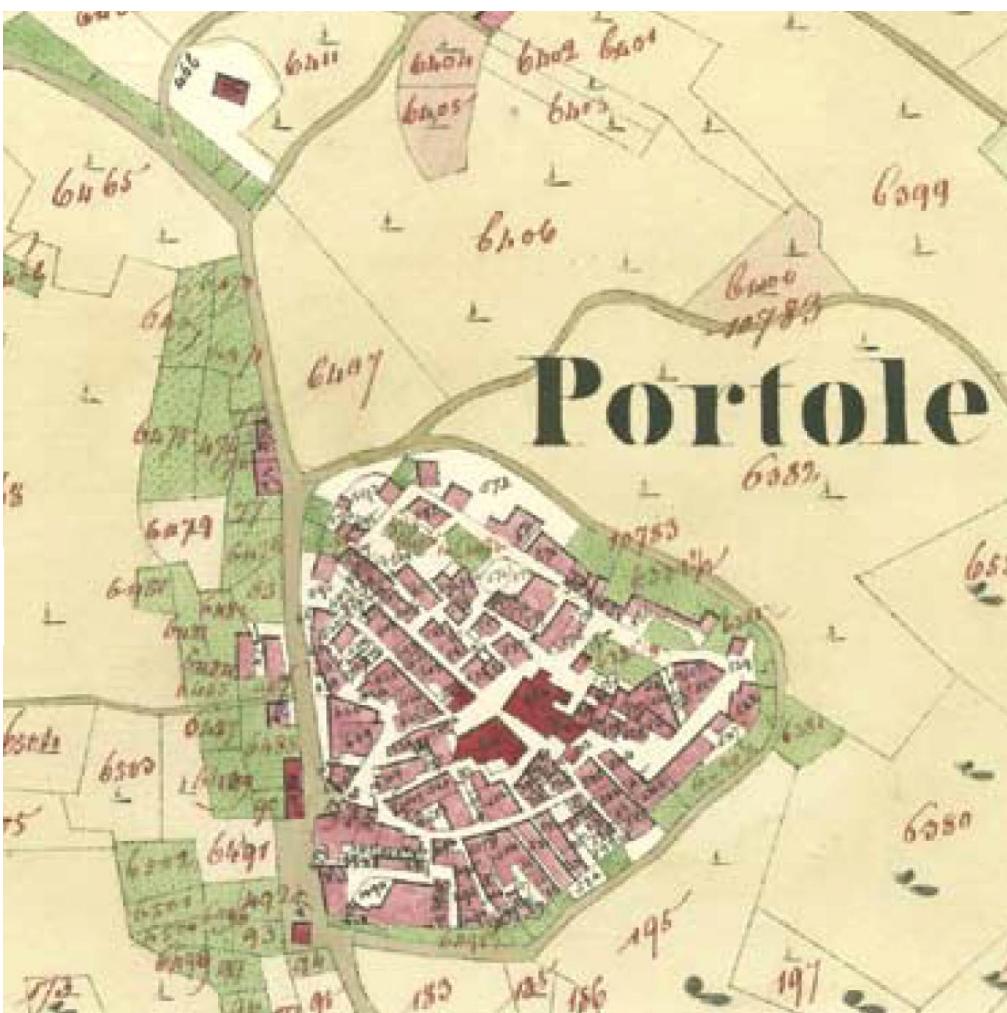
- A ostaci gradskih zidova
- 1 crkva Sv. Martina (dograđena 1910.)
- 2 zvonik (izgrađen 1903.)
- 3 kalvarija (podignuta 1901.)

RAZVOJ NASELJA TIJEKOM XX ST.

Početkom XX st. započinje jača graditeljska aktivnost u Bermu. Najprije se 1901. god. gradi i uređuje kalvarija uz samu urušenu zapadnu kulu, zatim 1903. dovršava zvonik, odvojeno od crkve, a 1910. dovršena je i posvećena dograđena i rekonstruirana župna crkva Sv. Martina. Sačuvani su dijelovi izvorne crkve iz 1431. godine. Tijekom prvih dvadesetak godina gradi se i pregrađuje nekoliko stambenih kuća, koje još uvijek zadržavaju karakteristike ruralne arhitekture i manjeg su formata.

Druga polovina XX stoljeća karakterizirana je razvojem industrije u obližnjem Pazinu, gdje se zapošjava znatan broj stanovništva Berma. To je omogućilo da veći broj nastanjenih zgrada bude rekonstruirano, s više ili manje uspjeha u smislu zaštite povijesne baštine. Naravno, kao u većini sličnih mjesta putovi su asfaltirani i automobil zauzima značajno mjesto uz kuću.

U usporedbi sa sličnim naseljima, u Bermu nema prenamjene u "kuću za odmor", zadržane su stambena i gospodarska namjena objekta, ali je sve više napuštenih zgrada koje počinju ugrožavati građevinsku stabilnost naselja.

Katastar, 1820. godina

Gradska loža unutar zidina

2.10 OPRTALJ

UVOD

Opertalj, smješten na brežuljku (378 m nadmorske visine) do kojeg se uskom visoravni s južne strane dolazi iz pravca Motovuna. Prema mišljenju mnogih, jedan je od najpitoresknijih gradića sjeverne Istre. Opertalj ili Portole, kako glasi talijanska inačica njegovog imena, svojevremeno je bio utvrda opasana zidinama na kojima su izgrađene kuće među kojima jedva izviru nekadašnja gradska vrata. Ispred vrata nalazi se velika venecijanska lođa s lapidarijem, a pokraj nje na visokim bedemima smješten plato s kojeg pogled seže sve do mora.

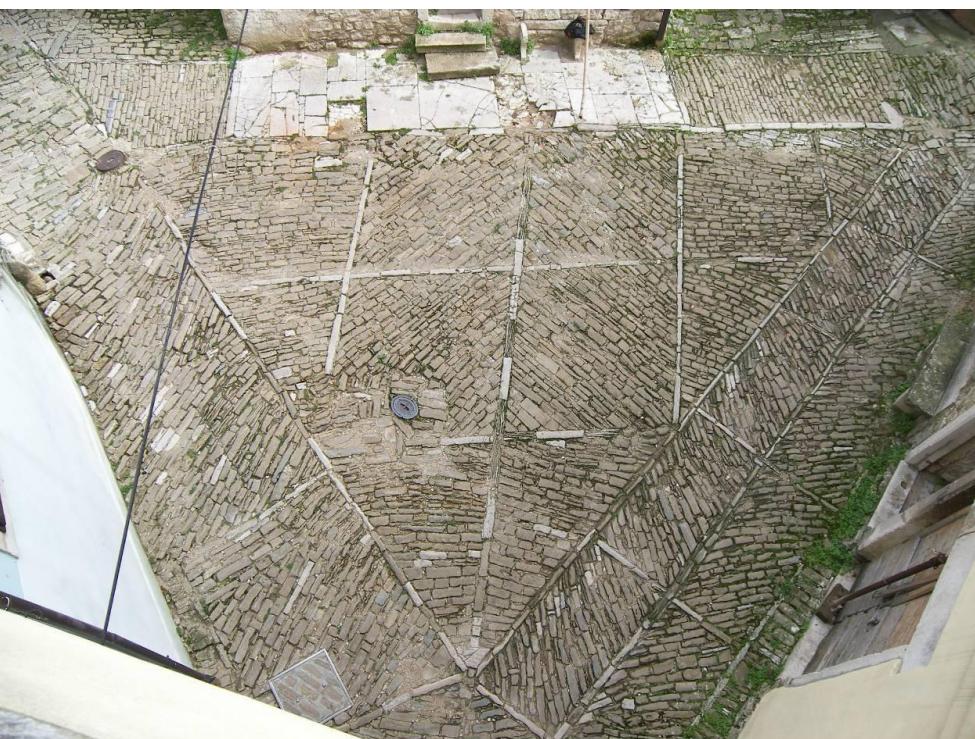
POVIJESNI I URBANI RAZVOJ GRADA

Opertalj se razvio na mjestu pretpovjesne gradine. Da je to bilo tako svjedoči niz slučajnih nalaza gradinske keramike, no zbog neistraženosti ne znamo karakter toga staništa, prvenstveno njegov hijerarhijski odnos s drugim naseljima posijanim na uzvisinama uokolo Mirne. Je li u razdoblju pretpovijesti bilo dominatno udaljenje i osamljenije stanište na brdu Kukuj, sam tadašnji Opertalj ili pak jedno iz dvojca njemu obližnjih naselja, smještenih na uzvisinama s mogućnošću direktnog pogleda na dolinu Mirne. Pritom treba znati da je obližnja riječna dolina u pretpovijesti izgledala i funkcionalirala posve različito nego danas. Njezin smještaj, plodnost i plovnost činio ju je središnjom žilom kucavicom poluotocnoga komunikacijskoga sustava, koji je naselja u unutrašnjosti povezivao s morem, jednom vrstom tadašnjega "istarskoga ipsilonu", kojeg su uz Mirnu činile Dragonja i Raša. Gradinske zajednice nastavile su svoj ruralni život u razdoblju antike, naselja se tad formiraju i podno uzvisina, no opet ne znamo koji je od brojnih evidentiranih a neistraženih antičkih lokaliteta bio središnji. U samom Opertalu zabilježen je nalaz novčića i niza epigrafskih spomenika, mahom prezentiranih u loži ispred grada. Redom je riječi slučajnim nalazima, otkrivenim tijekom druge polovice 19. i ranog 20. stoljeća u ziđu i temeljima opertalskih kuća, o čemu su sačuvani šturi i uopćeni opisi. Ondje su vjerojatno dospjeli u sekundarnoj funkciji, kao građevni materijal. Temeljem analogija logično je u razdoblju kasne antike i ranoga srednjovjekovlja predočiti proces kastrizacije opertalske uzvisine tj. grupiranje starosjedilačkog stanovništva u utvrđenom zbjegu na lakše branjivoj uzvisini a zatim i postupno prerastanje toga naselja u kaštel razvijenoga srednjovjekovlja. Kao *Castrum Portulense* u pisanim se izvorima prvi put spominje 1102. godine.

Unutar zbijene urbanističke strukture, čiji su rubovi ograničeni nekadašnjim pravcem pružanja gradskih zidina, dominira okomica baroknoga zvonika a dnom bastion i gradska loža.

Gradska vrata, loža, parter

Sam je portal barokno oblikovan a sukladno tome i datiran arapskim brojevima na zaglavnom kamenu u 1756. godinu, dakle u vrijeme kada je Oprtljem upravljao mletački podestat Antonio Contarini. Isto tako, uočava se mali grb s inicijalima B. T., uzidan na pročelju povrh portala. Riječ je o tipično srednjovjekovnoj, prohodnoj kuli, kasnije barokiziranoj i povećanjem katnih stambenih prostora u kojima je izvorno bila smještena samo gradska straža.

Promatrajući začelje gradskih vrata sa pobočnim renesansnim portalima postaje jasniji prvotni fortifikacijski karakter. Prošavši kroz gradska vrata našli smo se u autentičnom povjesnom ambijentu obzidanoga grada, na čijim se građevinama kao u kakvom pregledu povijesti umjetnosti smjenjuju graditeljski stilovi; romanika, gotika, barok, neoklasizam pa i historicizam. Tako se u građevnom bloku koji se s juga nadovezuje na gradska vrata (u doba kasne Mletačke Rep. – Casa Franceschin) raspoznaće veliki gotičko-renesansni portal, iznad njega visokorenesansni prozor s klupčicom koja počiva na vješt klesanim, mekano povijenim konzolama, a prizemni prozorski otvor zaključeni su sedlastim historicističkim lukovima s početka 20. stoljeća. Potonje je glede prozorskih otvora lako prepoznati i po obradi "štokanjem", sasvim različitoj od one s tradicionalnim klesarskim alatima poput zubače. Zavirimo li pod luk ruševnoga kortila, nekoć predvorja katnice, koji nam na putu slijedi malo iznad njih, nailazimo na karakteristični nadvratnik skošenih bridova, natpisom datiran u 1514. godinu. Sklop kuća koji se južnom obodnom ulicom uzdiže do župnoga stana pripadao je uglednoj opataljskoj obitelji Persico (Percico). U prizmlju kuće smještene sučelice gradskim vratima, naknadno opremljene baroknim pravokutnim vratima i prozorima, dijelom su razidani otvor ranije faze, lukovi relativno malih raspona, izvedeni u građi ziđa. Struktura ziđa upućuje na mjesnu graditeljsku radionicu gotičko-renesansnog razdoblja, a forma na gradnju javnoga karaktera, tipa lože. Put opločen lomljencem podatnoga mjesnoga pješčenjaka ovdje se račva u tri pravca, od kojih su oni rubni vjerojatno zasnovani još u pretpovijesti. Putovi slijedeći topografske silnice vode do akropole s glavnim gradskim trgom. Posjetitelji obično instinktivno biraju onaj zapadni, kojim se brže stiže do trga pred pročeljem župne crkve. Svi tad zapažaju slikovitost opločenja, razigranoga na temeljnu strukturu, okomito i dijagonalno položenim, sječimice, "na nož" slaganim vrpcama, koje nam često pokazuju pravac kojim se valja kretati.

Na mjestu današnjeg glavnog gradskog trga vjerojatno se razvilo prvotno utvrđeno naselje. Na kući Timeus koja trg flankira iz pravca jugozapada, kojim smo mu prišli, prilikom radova adaptacije provođenih koncem prošloga stoljeća, utvrđeni su preostaci (romaničkih) fortifikacija.

Trg je proces urbanizacije kasnog srednjeg i ranijeg novog vijeka, jer tek je po mletačkom osvajanju Oprtlja 1421. godine, a osobito u vrijeme rastuće turske opasnosti konca 15. i početka 16. stoljeća postupno formiran novi, širi prsten zidina koji je obuhvatio i dotadašnji *borgo*, tj. podgrađe.

Vijećnica između dva svj. rata

Sa donje, zapadne strane, posve je sačuvan niz kojim započinje zgradom fontika (k.č. 613 zgr. prve austrijske izmjere, 603 zgr. Aktualne reambulacije), skladišta za rezerve žitarica koje su se čuvale za slučaj opsade i gladnih godina. Lako ju je prepoznati po dva gradska grba, jednom na uglu s barokno, prema naprijed svijenim volutama 17. stoljeća i drugom na nadvratniku, krunjenom renesansnim rubnim voluticama i središnjim ljljanom.

Drugom polovicom niza dominira nekad samostojeći zvonik, kojemu je, sudeći prema njezinom oblikovanju, tek u kasnobaroknom razdoblju prigrada katnica koja ga obuhvaća sa jugozapada. U karakterističnoj maniri ovoga kraja zidan je mekanim maslinasto-zelenkastim pješčenjakom, dok su mu ukrasni naglasci, portal i posvetni natpis iznad njega, ugaoni klesanci, bifore lože za zvona i završni, nedavno restaurirani vijenac, isklesani u tvrđemu i znatno svjetlijemu sivcu. Ova je koloristička igra možda bila dopunjena oslikanim grbom podestata Vincenza Cornera koji se nalazio u danas praznom polju reljefa iznad natpisa kojim je zvonik datiran u 1740. godinu. Pretežna zatvorenost njegovoga tijela podsjeća nas na dodatnu, obrambeno-izvidničku ulogu ovakvih kampanila u kaštelima.

U sučelice položenom sjevernom nizu danas nedostaje ne baš visoka, no tlocrtno vrlo raščlanjena zgrada komunalne palače, koja je sve do polovice prošloga stoljeća posve zakrivala pogled na južni bočni zid župne crkve. Sjeverno od vijećnice pružala se Komora sv. Jurja, koja je upravljala bogatim prihodima župne crkve, a u tom se sklopu, kako je to bilo uobičajeno, nalazila i jedna crkva, posvećena sv. Mariji Magdaleni. U 19. stoljeću porušena je mala crkva Gospe od Karmela (sv. Marija Mala), koja se nalazila iza začelja župne crkve, preciznije, na zaravni podno jugozapadnoga ugla svetišta, kako nam to dokumentira prvi austrijski katastar (k.č. 543 zgr.).

Efekt dodatne monumentalizacije pročelja izgubio se rušenjem vijećnice, zbog naglog rastvaranja pred očima posjetitelja, tek kada bi mu, kročivši na nekad znatno manji trg, pristupio u neposrednu blizinu. Krovn pokrov od kanalice počivao je na potkovnom vijencu kojeg su činili drveni rogovi u prepustu. Pažljiviji pogled otkriva nam da je vijećnica u doba kasnoga baroka i neoklasicizma bila samo opsežnije pregrađena, jer se pod nekim prozorima još vide *in situ* sačuvane renesansne klupčice ranijega zdanja, vjerojatno podignutoga ili znatnije pregrađenoga u vrijeme ranije mletačke uprave. Ono je zacijelo nalikovalo gotičko-renesansnoj vijećnici intaktno sačuvanoj na trgu sv. Servola u povjesnom središtu Buja. Sačuvan je reljef s grbom obrubljenim rozetama, vješt klesanim vegetabilnim ornamentom i datacijom u 1471. godinu, kojim je tadašnji mletački podestat Optrlja Michele Diedo ponosno ovjekovječio svoju gradnju ili opsežnu rekonstrukciju općinske palače.

Na uglu orijentiranom prema trgu nalazio se gradski grb. Pročeljem je dominirao mletački krilati lav. sv. Marka, sada prezentiran u gradskoj loži, koji je usprkos dataciji rimskim brojevima u 1529. godinu, personalno potvrđenoj i imenom providura

Crkva Sv. Jurja i zvonik

*Reljef s prikazom sv. Jurja
(župna crkva)*

Operaciju deinu finanira Evropska unija
Instrument za predpristopno pomoć

Benedetta da Mosta, starija literatura smatrala vrlo arhaičnim, jednim od najstarijih u Istri.

Prepostavljaljalo se da je da Mosto naknadno dao uklesati svoje ime. Autore 19. stoljeća zbnjivao je atipičan izgled skulpture koji je proistekao iz toga da je podestatovu narudžbu izvršio klesar iz grupe majstora pridošlih sa habsburškoga sjevera, koji su u Oprtlju radili na gradilištu nove župne crkve. Posve nevičan zadatku, u vrijeme dok su majstori s mletačkih prostora temeljem stoljetne prakse rutinski izvodili lavlju figuru, u renesansi dospavši kvalitetu helenističke i rimske animalističke skulpture, on je lavlju glavu interpretirao gotovo na isti način kao što je oblikovao grotesknu antropomorfnu glavu "šumskog čovjeka" u župnoj crkvi. Ruke kasnogotičkih kranjskih klesara koji su se udomačili u Oprtlju, prepoznajemo na nizu profilacija prozorskih otvora skošenih bridova u opataljskom povijesnom središtu kao i na figuralnim zoomorfnim konzolama poput onih već opisanih na kući Persico ili konzole oblikovane poput medvjedje glave koja se danas nalazi nad portalom kuće na k.č. 576 zgr. Svojim su višegodišnjim djelovanjem umnogome oblikovali prepoznatljivi izgled Oprtlja, sačuvan i do današnjih dana.

Crkva Sv. Jurja nakon uklanjanja vjećnice strši ogoljena, gotovo poput onih francuskih katedrala davno purificiranoga okoliša. Njezino kamenom opločeno pročelje sa visokim pristupnim stubištem plod je tipično baroknog scenografskog ukusa. Trilobno je raščlanjeno parom pilastara koji se stapaju sa snažno profiliranim vijencem pod polukružno zaključenom atikom povijenih krila. Proviđeno je trima portalima, krunjenim jakim vijencima, od kojih je središnji dodatno naglašen trokutastim zabatima, središnjim okulusom i bočnim, lučno zaključenim otvorima. Potonji su ukrašeni kovanim rešetkama s rozetama apliciranim tako da oponašaju ružin grm. One pripadaju samom vrhu toga tipa umjetničkog obrta u Istri baroknoga razdoblja. Pomalo iznenađujuće, iza kulinsnoga baroknoga pročelja krije se nešto, ne manje monumentalno, no ipak sasvim drugačije. Riječ je o posve očuvanoj trobrodnoj kasnogotičkoj građevini nad bočnim brodovima svodenoj križno-rebrastim a nad središnjim zvjezdastim svodovljem. Nastala je temeljito pregradnjom svoje jednako orientirane, po svoj prilici romaničke prethodnice, čiji se zidni slog dijelom nazire na vanjštini i to u donjoj zoni sjevernoga zida današnje crkve. U potkovlju između svodova i drvene krovne konstrukcije koja nosi krovni pokrov pronađeni su ponovno korišteni kameni blokovi, s fragmentima zidnih slika ranije župne crkve.

Crkva je i nakon stoljeća izgradnje još uvijek izgledala velikom za maleni Optralj pa je takvu, "prostranu i lijepu", bez predrasuda prema stilu zapaža, podrobnije opisuje (in tre navi divisa) i hvali biskup Tommasini. Gotovo cijelokupni crkveni inventar ulazi u kategoriju vrijednih djela baroknoga razdoblja od oltara i oltarnih pala, preko korskih klupa, do srebrnih vjećnih svjetala, kadionica i svjećnjaka iz mletačkih zlatarskih radionica. Riznica župne crkve posjeduje i ranije umjetnine poput kasnogotičkoga kaleža i pokaznice preinačene u relikvijar, koji se danas čuvaju na sigurnom mjestu. U crkvi se do Drugog svjetskog rata nalazila slika Sv. Trojstva koja se pripisuje renesansnom slikaru Benedetu Carpaciu.

Ulaganje u vašu budućnost
Operaciju dijelomično finanira Evropska unija
Instrument prepristupne pomoći

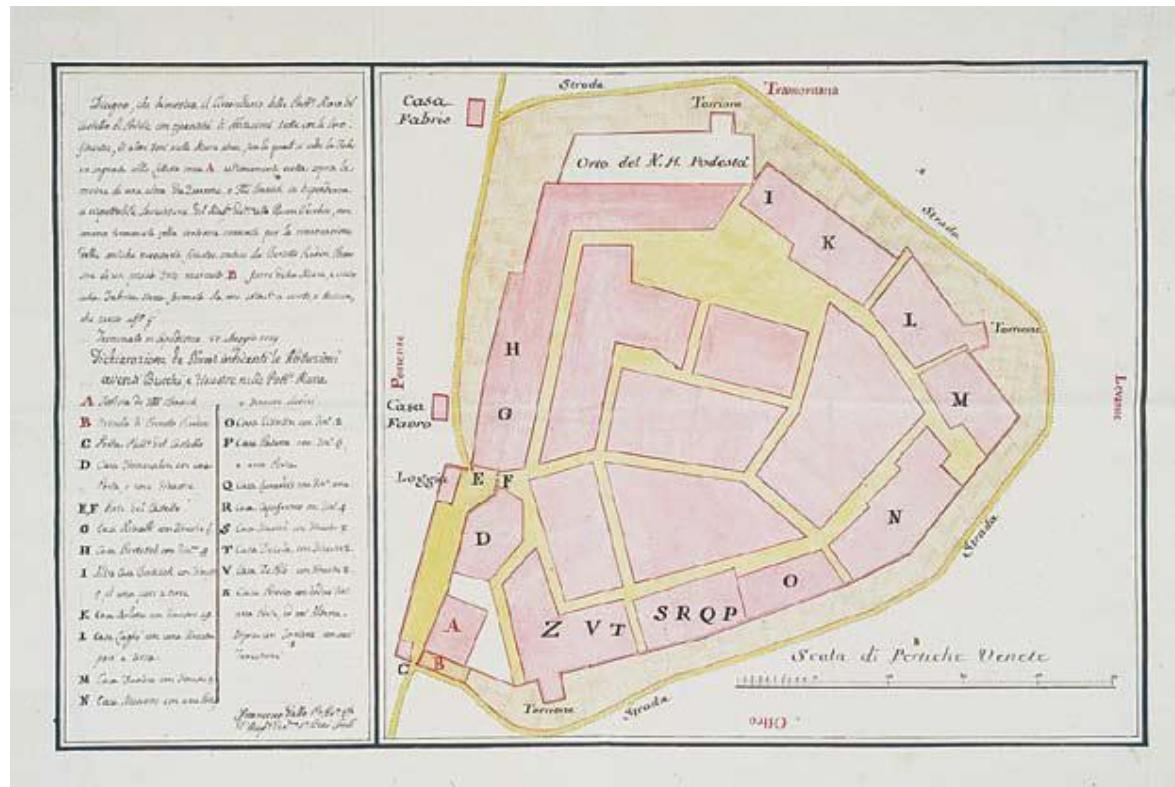

Loža izvan zidina

Raspeće sa sv. Longinom koji odbija vojnu službu, na lijevom bočnom oltaru, djelo je anonimnog mletačkog majstora iz 1770. godine. Kipovi sv. Antuna Opata i sv. Franje Paolskog s glavnog mramornog oltara već tradicionalno pripisuju se Giovanniju Bonazzi. Autor potpisane pale s likom gradskog zaštitnika koji od zmaja štiti kraljevnu je maniristički slikar Baldassare d'Anna. Slika vjerojatno potječe sa ranijega, drvorezbarenoga glavnog oltara kojeg nam 1641. godine opisuje novigradski biskup-putopisac G. F. Tommasini (l'altar maggiore di legno indorato, e pala di buona mano). Zanimljivo, zahvaljujući apostolskom vizitatoru A. Valieru sačuvan nam je opis još starijega oltarnoga retabla glavnoga oltara, oslikanoga i drvorezbarenog pozlaćenog srednjovjekovnog poliptiha. Bogorodicu od Ružarija na južnom bočnom oltaru naslikao je i potpisao Matteo Furlanetto koji se školovao u Mlecima, a radionicu otvorio u Piranu. Na menzi ovoga oltara danas je postavljena vrlo kvalitetna ranobarokna drvorezbarena skulptura Bogorodice s Djetetom. Ona je po preporuci konzervatora sklonjena iz poklonca koji se nalazi na južnom izlazu iz Oprtlja, u blizini zaselka Sv. Jelena. Vjerojatno je izvorno pripadala nekom oddrvorezbarenih oltara kakvi su u crkvi postojali u kasnom 16. i 17. stoljeću. Oltari su uklonjeni velikom obnovom crkvenoga inventara koja je izvršena u vrijeme dugog upravljanja župnika Marka Pertića (1752.–1796.). Kasnobarokna obnova inventara ujedno je posljednja intervencija koja je znatnije utjecala na izgled župne crkve. Njezinu krunu predstavljala je nabavka orgulja proizašlih iz radionice glasovitoga mletačkoga majstora Gaetana Callida. Zapis iz župnoga arhiva otkriva da je čak i veliki crkveni krov sve do druge polovice 19. stoljeća bio prekriven škrilom. Tek tada je kameni pokrov zamijenjen kanalicama položenim na glinene pločice, "tavelice".

Izvan zidina

Ambicije gospodarski oporavljenog kasnobaroknog Oprtlja lijepo odražava velika gradska loža koja je, sudeći prema pisanim izvorima, bila podignuta na mjestu starije. Starijoj loži vjerojatno je pripadao plitki, karakteristično renesansni reljef iz 1520. godine koji je sada uzidan između dva luka glavnoga pročelja novoga zdanja. Promišljeno projektirana i vješto izvedena oprtaljska loža predstavlja najljepši izdanak svoga tipa u cijelokupnoj Istri baroknoga razdoblja. Glavno pročelje okrenuto prema gradu posve je rastvoreno s pet vitkih lukova od kojih je onaj središnji dodatno akcentuiran protomom u formi ljudske glave. Prohodan je taj središnji luk a bočne zatvaraju barokni balustri. Zanimljivo, nitko ne spominje da se na jednom od balustara nalazi datacija. Nije to bio planirani, službeni podestatov a ni projektantov natpis. Vrijedan podatak ostavio nam je klesar priuštivši si neformalno pa stoga i diskretno datirati svoje djelo, plitkim no tipično baroknim ali i autorski stiliziranim natpisom ANNO 1765. Pred lukovima s balustrima nižu se parovi kamenih klupčica. Kraće stranice lože providene su po jednim lukom istih formi od kojih je onaj južni prohodan i opremljen pristupnim stubištem. I ovdje se nekad nalazila kamena klupčica. Zapadno pročelje nad padinom rastvoreno je s dva šira luka. Četverostrešno krovište počiva na drvenim rogovima u prepustu.

Plan iz 1779.

U unutrašnjosti je već jedno stoljeće uređen lapidarij koji se dopunjuje novim artefaktima. Antički epigrafski nalazi opisani su u povijesnom pregledu a središnje postavljeni krilati lav sv. Marka u poglavlju o vijećnici. Nedavno je ondje s ruševnoga sklopa pokraj gradskih vrata dospio raskošni i vješt klesani grb obitelji Persico, s propetim pegazom u tondu kojeg obrubljuju mesnate barokne volute. Zanimljiva je i grupa graničnika s područja Mirne i Motovunske šume koji otkrivaju važnost koju je *Prejasna* pridavala njihovoj zaštiti i regulaciji ali očito i suprotstavljenu praksu sitnih otuđenja, pa je stoga prijetnja smrću na jednom od njih. Tipski su oblikovani da bi se poput kolja ili obeliska zabadali u muljevito tlo, a najčešće su opremljeni nevještom interpretacijom državnoga amblema, krilatoga lava sv. Marka, proizišlog pod dlijetom mjesnih klesara.

Južno od lože pruža se impozantna gradnja nekadašnjega bastiona čije se dimenzije dobro mogu sagledati tek u pogledu sa susjednih uzvisina. Tek iz spomenutoga tlora grada iz 1779. godine može se shvatiti sva složenost opタルjskoga obrambenoga sustava. Naime ispred kasnosrednjovjekovnih gradskih zidina postojao je dodatni sustav višestrukih zapora i utvrđenoga koridora, propugnakula, koji je završavao s vanjskim vratima (k.č. 475 zgr. staroga katastra) položenim na južnom obodu bastiona i u visini puta koji je kružio uokolo zidina. On arhivski još nije istražen i potvrđen pisanim izvorima, koje je administrativno uzorno uređena *Prejasna* zacijelo ostavila, no sudeći prema povijesnim nacrtima i situaciji na terenu riječ je o visokoresansno-ranobaroknom zahvalu iz vremena Uskočkih ratova.

Od srednjovjekovne prohodne kule koju je u doba kasnoga baroka pregradio podstat Antonio Contarini, utvrđeni pristup je prema pravilima tada suvremenoga fortificiranja zakretao pod pravim kutom, kako bi eventualni napadači nakon osvajanja bastiona u dalnjem napredovanju bili izloženi bočnoj vatri s unutarnjih zidina. U drugoj polovici 19. stoljeća, kada je već poodavno prestala potreba za smještajem baterije topova, zaravan bastiona postupno prerasta u trg novoga dijela grada podno gradskih zidina. Krunište bastiona tada je preinačeno dodavanjem masivnih poklopniča što je na jednom kamenu i datirano u 1880. godinu. U kasnom 19. stoljeću na glavnu se prometnicu spušta reprezentativna izgradnja pa se u nizu podižu višekatnice kićenih historicističkih pročelja, koje mjesni klesari opremanju stilski standardnim ali i atipičnim ukrasima, poput posve neobične ograde jednoga od balkona izvedene perforiranjem kamene ploče. Logika novoga urbanoga težišta između dva svjetska rata naglašena je postavljanjem postolja za zastavu, jer povijesni se stup za zastavu, standardac, zacijelo nalazio na trgu pokraj povijesne vijećnice i župne crkve, kao što je to do danas očuvano u Bujama.

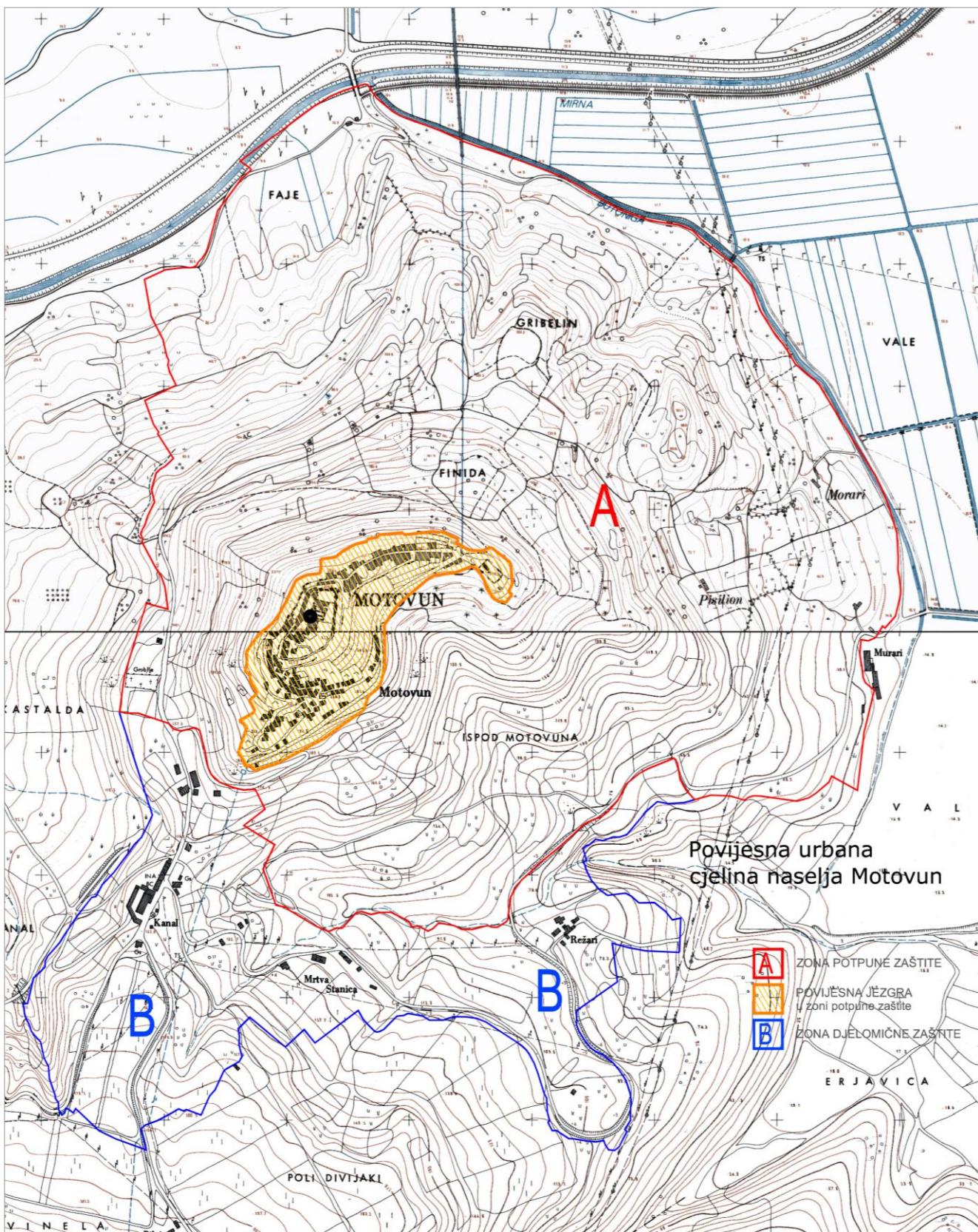
Nakon Drugog svjetskog rata neki se neumorni pisac parola dobro potudio da čela konzola jednoga od balkona na trgu Belvedere, mjesto na kojem bi se obično urezala kakva rozeta, ukrasi tada sveprisutnim srpom i čekićem. Između žrvnja nekadašnje uljare i zgrade današnjeg sjedišta općine polazište je puta koji vodi uokolo zidina.

Odmah na početku ove šetnice, podno zgrade župnog ureda, nekadašnje kuće Persico-Percico, nalaze se ostaci najbolje sačuvane oprtaljske kasnogotičke kule 15. stoljeća, zacijelo one koju povjesni izvori nazivaju barbakanom. Lako se raspoznae kao tlocrtno kvadratični istak zidan velikim, pravilno uslojenim blokovima, pri vrhu raščlanjen kasnobaroknom triforom iz razdoblja kada je kula krajem razdoblja vlasti Mletačke Republike bila snižena i adaptirana za stanovanje.

Pregradnja oprtaljskih zidina za stambene potrebe počela je relativno rano. Omogućilo ju je postojanje modernijega, niskoga obrambenoga sustava ispred grada, a privatna inicijativa zacijelo je bila osokoljena Contarinijevom pregradnjom gradskih vrata. Ova je kuća lijep primjer sasvim nove urbanističke impostacije jer njezino glavno pročelje nije više orijentirano prema unutrašnjosti grada već se kićenim kasnobaroknim pročeljem otvara prema sunčanom jugu. Na šetnici se dalje nailazi na fontanu Istarskoga vodovoda, a zatim splet ostataka gradskih zidina i vrtnih podzida zidanih naravno od materijala iz porušenih dijelova fortifikacija. U prolasku šetnicom, na kućama podizanim tijekom 18. i 19. stoljeća raspoznaju se slikoviti detalji sekundarno ugrađenih elemenata starije arhitekture, poput jedne renesansne klupčice s nizom perli i prozorskih okvira ukrašenih rozetama. Impresivna je vizura na okolne uzvisine i dolinu Mirne. Dalje niz glavnu prometnicu između općinske i školske zgrade smjestila se crkva sv. Roka. Podignuta je u 16. stoljeću kao zavjet protiv kuge. U pitanju je jedan od posljednjih izdanaka istarske regionalne grupe crkava s apsidom upisanom u ravni začelni zid. Crkvu je 1534. godine prizorima iz svečeva života oslikao Anton s Padove, ali one istarske, tj. Kašćerge koja je svoje talijansko ime (Villa Padova) dobila po tamošnjoj crkvi sv. Antuna Padovanskoga. U 17. stoljeću je crkva sv. Roka produljena prema zapadu, što je lako uočiti pod trošnom žbukom a pred pročeljem je dobila lopicu, trostrešni trijem koji počiva na vitkim kamenim stupovima. U njoj je sačuvan barokni oltarni retabl sa središnjom figurom Bogorodice s Djetetom i bočnim sv. Rokom te sv. Sebastijanom. Crkvica je mauzolej starih opertaljskih obitelji, pa je u unutrašnjosti sačuvan niz nadgrobnih ploča iz doba baroka. Ističu se reljefima ukrašene ploče obitelji Franceschini i Vernier.

Na mjestu škole nekad se nalazila crkvica sv. Krševana s malim grobljem. U jednom od podzida vrta pored školske zgrade uzidana je nadgrobna ploča koja zacijelo potječe iz podnice davno porušene crkvice. Istočnije od škole nalazi se kuća Timeus podignuta 1882. godine. Za opertaljske je prilike riječ o pravoj suburbanoj palači, svojevrsnom ljetnikovcu izvan naselja. Ista je obitelj između dva svjetska rata izgradila još jednu, nedavno opsežno rekonstruiranu kuću, još izrazitije ladanjskoga ugođaja, mudro je smjestivši podalje od prometnice, na padini s prekrasnim vizurama na Optralj i okolni krajolik. Južni izlaz iz naselja markiran je velikim i lijepim pokloncem.

2.11 SMJERNICE ZA IZRADU PLANOVA PROSTORNOG UREĐENJA I PROJEKTIRANJE

Povijesno-kulturna valorizacija većih prostornih cjelina uobičajeno se temelji na njihovoj funkciji kroz povijest, čega odraz nalazimo u gustoći sačuvanih povijesnih elemenata ili njihovih tragova iz svih povijesnih razdoblja. Funkcije prostora kroz povijest utjecale su na znatne promjene u krajoliku, a način njegova iskorištanja ostavio je vidljive tragove u parcelaciji, tj. podjeli zemljišta suhozidnim ogradama kojih oblik, dimenzije i struktura ukazuju na njihovu starost, namjenu, vrstu uzgajane kulture i vlasničke odnose.

Zbog nedovoljnog stupnja istraženosti, a time često nedostatka osnovnih podataka o potencijalnom spomeničkom fondu, zadatak valorizacije je znatno otežan. No ipak, za manji dio građevina i lokaliteta moguće je koristiti valorizaciju temeljenu na znanstvenim istraživanjima određenih građevina.

U I zoni zaštite kulturno-povijesnih cjelina naselja ne treba postojat mogućnost osnivanja novih građevnih čestica namijenjenih gradnji građevina visokogradnje. Parkirališta i interne prometnice mogu se uređivati tek nakon izrade idejnih rješenja koja treba potvrditi konzervatorska služba. Svi postojeći objekti mogu biti rekonstruirani unutar izvornih gabarita, a nelegalne dogradnje treba ukloniti ili prilikom legalizacije redizajnirati uz uvjete nadležnog konzervatorskog odjela.

OPĆE ODREDBE:

- Ne odobravaju se krovne terase (postojeće treba zatvoriti);
- Ukloniti sve strehe iznad ulaznih vrata koje su izvedene od betona i pokrivene crijeponom;
- Ožbukati sva pročelja sa kojih je otučena originalna žbuka;
- Nove priključne ormariće instalacija izvesti skriveno a ne vidno na uličnom pročelju;
- Vanjske klima jedinice, sigurnosne kamere i satelitske antene postaviti u skladu s uvjetima konzervatorskog odjela;
- Obavezno je izvesti stolariju od punog drva;
- Na sve otvore ugraditi obično transparentno staklo (nikako reflektirajuće);
- Sve neostilske elemente, ugrađene prilikom recentnih rekonstrukcija treba odstraniti;
- Sve reklame, tende i klima jedinice vezane uz poslovne prostore, kao i elemente urbane opreme na javnoj površini riješiti Općinskom odlukom ili Pravilnikom;
- Glavna pročelja žbukati klasično sa završnim slojem fino zaribane vapnene žbuke, dok je OBAVEZNO žbukanje zabata „na tanko“. Definirati paletu boja za obradu fasada (svijetli zemljani tonovi-bez izrazitog kolorita).

UZ LINIJU BEDEMA

- Ukloniti sve prigradnje i terase oslonjene na bedeme;
- Uz unutarnju i vanjsku liniju bedema obavezno je prije početka bilo kakvih radova uvjetovati arheološki nadzor. Ovisno o rezultatima nalaza nadzor može prerasti u zaštitno arheološko istraživanje.

Opločenje ulica u povijesnim jezgrama istarskog zaleđa zahtjeva posebnu studiju ili projekt, a iskustva nam govore da takve korake treba prvenstveno dobro isplanirati (izuzetno je kompleksno pitanje trajnjeg i funkcionalnijeg rješenja infrastrukture, a tehnološki skokovi u posljednje vrijeme čine da neka rješenja ubrzano zastarijevaju). Opločenju povijesne jezgre dakako treba pristupiti poštujući tradiciju. Karakteru *povijesnog naselja* nisu svojstvena opločenja kamenim pločama, preciznih, vrlo tankih sljubnica. Ukoliko se koristi kamen, kamene ploče, stube, pragovi i rubnjaci trebaju biti klesani od masivnog istarskog sivca, po mogućnosti dodatno obrađenih rubova pa je to uz opću zapuštenost povijesnog opločenja u jezgrama, jedan od bitnih razlog zbog kojeg ne treba žuriti s odlukama o uređenju partera. Za naselja središnje Istre su karakteristični različiti tipovi slaganih kamenih elemenata, obavezno sa širom, rustičnjom fugom, kao što nalazimo „in situ“ uzduž glavnih ulica ili na trgovima. S aspekta poštivanja tradicije poželjno je razmišljati i o tipu kadrme s okomito položenim kamenim pločama (na kant). Brušeni beton je ponegdje sasvim prihvatljivo privremeno rješenje možda i bolje od “ekonomičnih” rješenja opločenja od tankih uglačanih kamenih ploča.

ŠIRE PODRUČJE NASELJA

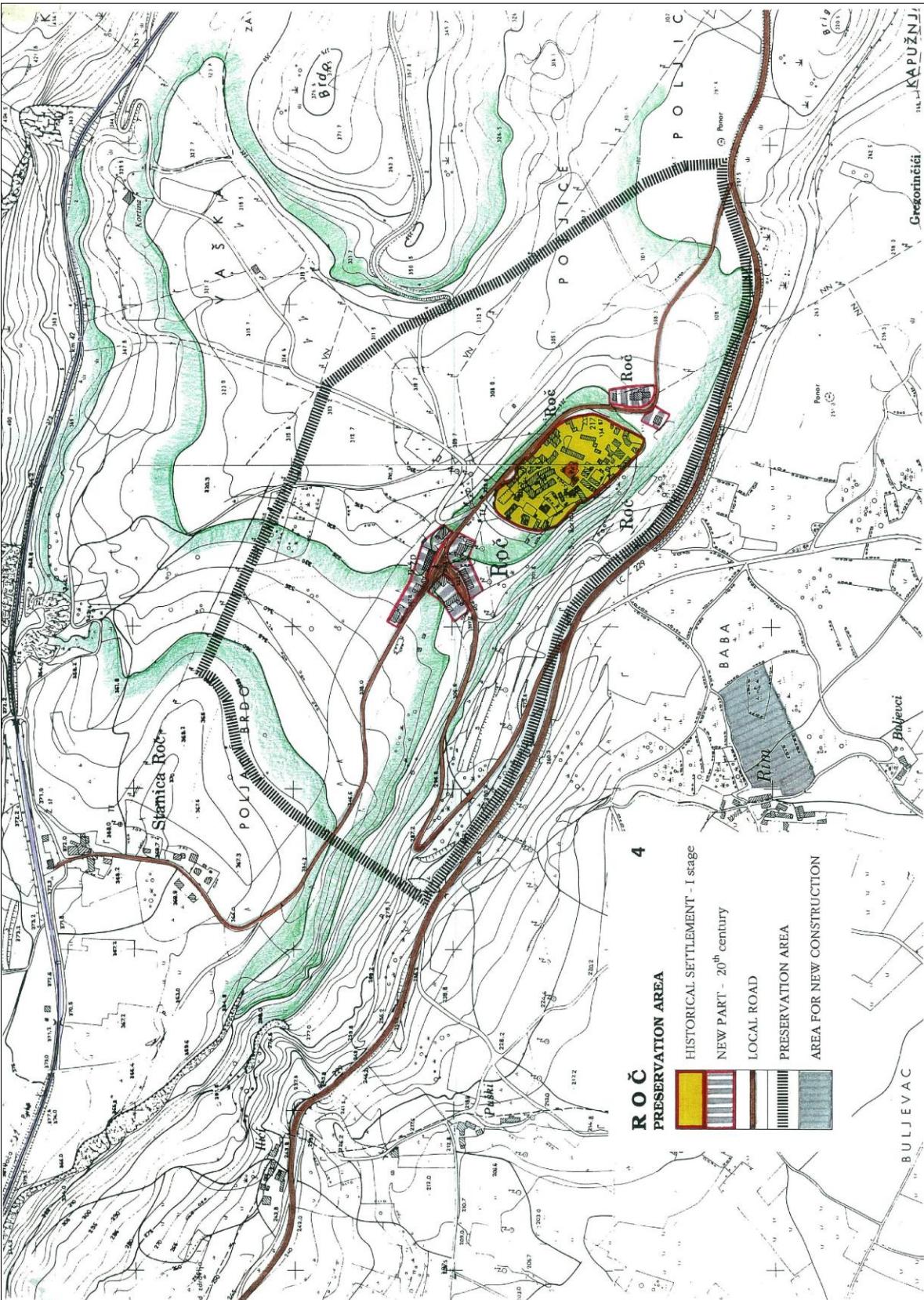
Krajolik je nezaobilazna komponenta prostora, a prema tome i sve što se tiče korištenja prostora odražava se na krajolik, te on može poslužiti kao indikator određenih povoljnih ili nepovoljnih činilaca u korištenju prostora. Svaki od tipova krajolika obilježen je određenim specifičnostima, koje rezultiraju različitim osjetljivostima na postupke i opterećenja. Opasnosti od jednostranog iskorištavanja prirodnih resursa istovremeno su i opasnosti koje degradiraju krajolik. Naročitu pažnju treba posvetiti usklađivanju krajolika i izgradnje naselja. Niz okolnih ruralnih naselja na ovom području ukazuju na vještina pučkog graditelja koji je harmonično živio s prirodom. Na primjer: naselje i poljoprivredne površine koje ga okružuju čine jedinstvenu harmoničnu cjelinu. Uspostavljanjem punog suglasja između arhitekture i krajolika ostvaruje se preduvjet kvalitetne arhitekture, skladnog izgrađivanja naselja i unapređenja fisionomije pejzaža.

Bogatstvo prirodnog i krajobraznoga naslijeđa, kao i kulturno-povijesnoga, te svjetska nastojanja i spoznaje u zaštiti prirodne baštine zahtijevaju da s osobitom pozornošću pristupimo vrednovanju i ponovljenom vrednovanju svega što je važno za prepoznatljivost i očuvanje izvornih ili naslijeđenih vrijednosti istarskoga i hrvatskoga krajolika. Očuvanje i skrb za prirodnu i krajobraznu baštinu, kao i ispravno korištenje spomenički vrijednih građevina i sklopova, važno je ne samo iz razloga očuvanja istarskog i hrvatskog kulturnog identiteta, nego i s gledišta svekolikoga napretka, poglavito gospodarskog i turističkog.

Budući da je zaštita spomenika u uskoj vezi sa zaštitom prostora, a funkcije zaštićenih građevina i prostora su u strogoj ovisnosti od propisanog režima zaštite, te dvije spomeničke kategorije prirodne i kulturno povijesne vrijednosti, nužno je zajednički razmatrati kao integralne vrijednosti.

Motovun

2.12 PRILOG - ZAŠTITNA ZONA POVIJESNOG NASELJA

Bez obzira na utjecaje iz drugih sredina, područje Istre je ostalo jedinstveno po graditeljskoj baštini. Od vremena prahistorijskih gradina do polovice 20. st. naselja zadržavaju kontinuitet prirodnog rasta. Ona su neponovljivo bogatstvo kulturnog i graditeljskog nasljeđa, uz visok stupanj sklada prirode i humanizirane cjeline. Međutim, taj sklad biva u Istri narušen prvenstveno radi gubljenja povijesnih funkcija naselja, naročito onih u središnjoj Istri.

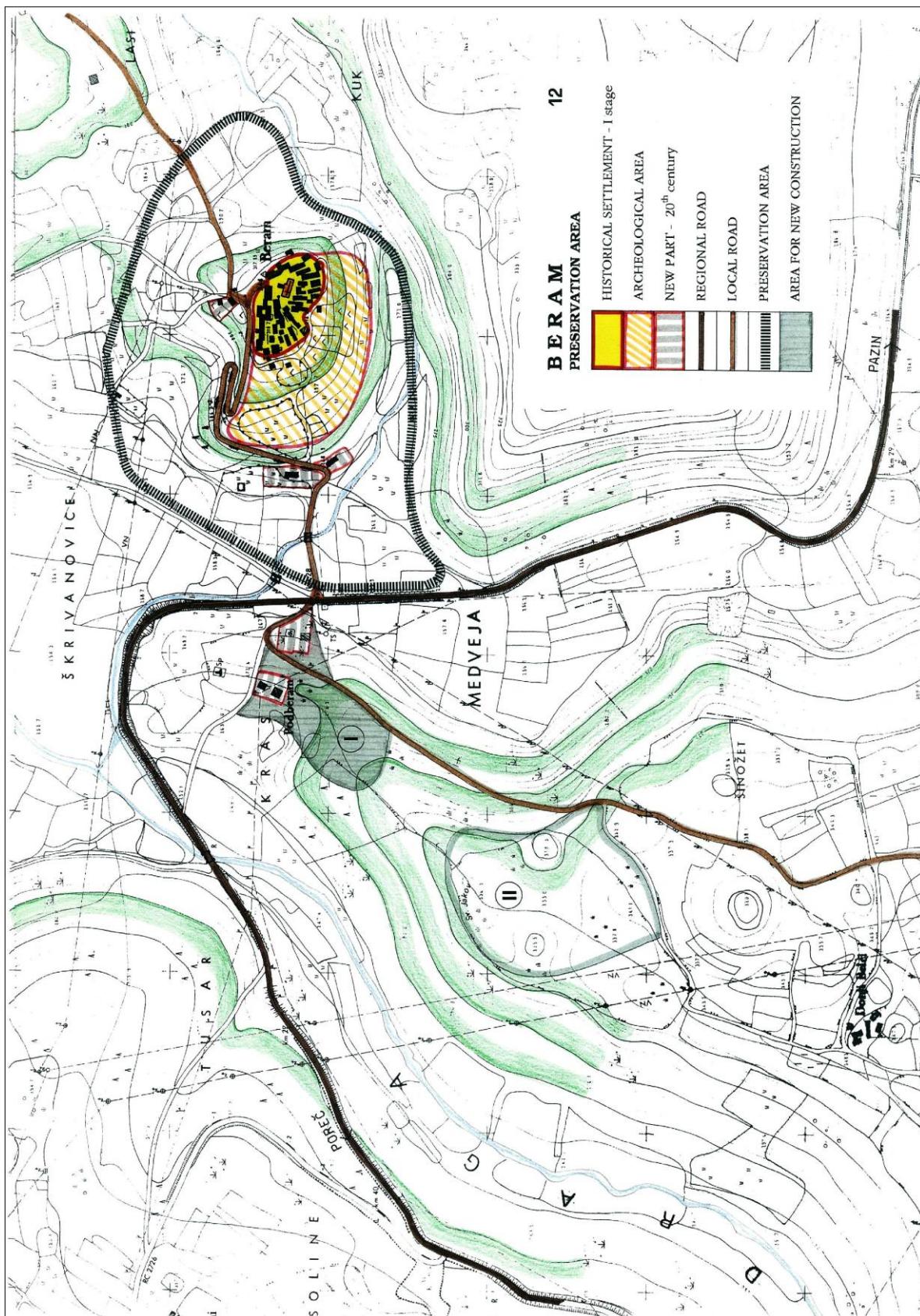
Malo je onih koji zapažaju ubrzano propadanje nekih vrijednosti, koje je dugo prošlo vrijeme dalo ovom prostoru i njegovom pejzažu. Ne samo što gubimo, već svjesno uništavamo sve ono što su stvorila prošla stoljeća. Novi dijelovi naselja se bezobzirno šire oko vrijednih povijesnih jezgri, ne vodeći ni malo računa o baštini i pejzažnim karakteristikama naselja. Kada je u pitanju urbanistička cjelina javljaju se dva važna pitanja: jedno je zaštita izvorne arhitekture, a drugo stilsko oblikovanje "sudara" stare jezgre i novog dijela naselja koje u pravilu nosi elemente suvremenog načina življena.

Zakoni koji tretiraju ova pitanja vrlo površno rješavaju probleme prostornog planiranja u slučaju revitalizacije urbanističke cjeline registrirane kao spomenička baština. Zakon ne propisuje metodologiju izrade planova prostornog uređenja u tako specifičnim slučajevima, pa se veliki dio njegovih postavki provodi formalno. Stoga je kroz ovaj rad potražen odgovor na pitanje *kako pristupiti planiranju zaštitne zone povijesne jezgre*, a da pritom nije nužna izrada detaljnog plana.

Razumljivo je da lokalno stanovništvo ima potrebe za izgradnjom novih stambenih i poslovnih objekata. Težnja, naročito mlađe generacije, je život po uzoru na susjedne razvijene zemlje. Ljubav prema roditeljskoj kući od kamena, lociranoj na vrhu brijege do kojeg je pristup motornim vozilima otežan, zamjenjuje se potrebom za slobodno-stojećim objektom na povećoj parceli, sa osiguranim smještajem za najmanje dva automobila.

Problem koji je ovdje postavljen postaje vrlo aktualan, jer mogućnost da se nova izgradnja uz povijesna naselja rješava samo utvrđivanjem granica građevinskog područja, doveđa je do nekontroliranih poteza općinskih službi. Granice se povlače bez provođenja bilo kakovih analiza, vrlo često i bez odlaska na teren, što u konačnici dovodi do izgradnje koja neminovno narušava sklad postojećeg naselja.

Radi pojašnjenja problematike i lakšeg razumijevanja izrađene su analize i prijedlozi zaštitnih zona za 17 istarskih naselja i to: Grožnjan, Završje, Optrtalj, Roč, Vižinada, Motovun, Draguć, Hum, Boljun, Gračišće, Lindar, Beram, Trviž, Tinjan, Višnjan, Sv. Lovreč i Vrsar.

Beram je jedno od vrlo pogodnih naselja za izučavanje problema zaštitne zone, jer kod njega nije moglo doći do velikih promjena tokom posljednjih desetljeća, prvenstveno zbog položaja, a onda i zaostajanja u razvoju. Zatečeno stanje u prostoru središnje Istre ukazalo je na potrebne aktivnosti. Mjerilo geodetsko-katastarske podloge na kojoj se prikazuje zona zaštite treba biti prilagođeno mogućnostima. Cilj je upotreba podloga u onom mjerilu koje dozvoljava provođenje, a da istovremeno ne dovodi u pitanje aktivnost, radi prevelikog finansijskog ulaganja. U ovom slučaju je korištena kombinacija katastarskih karata u mjerilu 1:2880 i osnovne državne karte u mjerilu 1:5000. Na grafičkim prilozima su aplicirani svi relevantni elementi, koji olakšavaju očitavanje zaštitne zone, ali i potencijalnog građevinskog područja za novu izgradnju. Nužno se nameće korekcija gotovo svih granice građevinskog područja izrađenih i donesenih u sklopu općinskih prostornih planova.

Prva faza rada treba obuhvatiti analizu *stanja u prostoru* za šire područje, prikupljanje dokumenata koji imaju zakonsku osnovu i unošenje na raspoloživu podlogu svih relevantnih podataka. To su:

- konfiguracija terena i geologija,
- smještaj naselja i vizure,
- pejzaž i okolna naselja,
- odnos prema gradskom centru,
- postojeća izgradnja van povjesne jezgre,
- građevno stanje i upotreba zgrada u jezgri,
- registracija urbanističke cjeline u registru kulturne baštine,
- istražena arheološka zona,
- zona prahistorijske gradine,
- izvod iz Prostornog plana općine,
- granice građevinskog područja,
- prometno rješenje,
- postojeća komunalna infrastruktura.

Potreba za reguliranjem principa zaštite povjesnog naselja i utvrđivanjem zaštitne zone u kojoj bi nova gradnja bila onemogućena (uz izuzetak rekonstrukcije postojećeg građevnog fond i interpolacije prema konzervatorskom elaboratu) dovela je do postavljanja *kriterija za definiranje zone zaštite*.

Beram

Tinjan

Oni su podijeljeni u šest temeljnih grupa: prirodni, urbani, povijesni, ekološki, sociološki i komunalni.

1. PRIRODNI: zrak, voda, tlo, mikroklima, flora i fauna, mikro-reljef, osunčanje;
2. URBANI: sačuvana vizura i izgled naselja, struktura postojećeg naselja, namjena i način korištenja slobodnih površina, upotreba poljoprivrednog zemljišta, prometne veze, tip izgradnje i građevni materijali, veličina okućnice, javne funkcije;
3. POVIJESNI: starost, stilsko razdoblje, mogućnost rekonstrukcije i interpolacije u jezgri, sakralni objekti, arheologija;
4. EKOLOŠKI: šumska zemljišta, očuvanje staništa, zemljšna erozija;
5. SOCIOLOŠKI: struktura stanovništva, dnevne migracije;
6. KOMUNALNI: komunalni otpad, poljoprivredni otpad, fekalna kanalizacija, osiguranje energije.

Odnos povijesnog naselja prema ambijentu i prema prirodnoj okolini u kojoj je nastao mora nam biti vodilja kod rješavanja zaštitne zone. Gradići središnje Istre su nastajali na vrhuncima bregova, na uzvišenim mjestima, kako bi imali bolji pregled nad okolnim terenom i mogli osigurati zaštitu od neprijatelja. Danas, kada su naselja otvorena i stanovništvo vodi sasvim drugačiji svakodnevni život, na nama ostaje da vlastitim umijećem i organizacijom očuvamo kulturne i estetske vrijednosti graditeljske baštine, ali i krajolika.

Potreba, koja se nameće sama po sebi nakon ovakvih analiza je **reguliranje principa zaštite** i utvrđivanje nove **prostorno planerske metodologije** kako bi se županijskim službama za prostorno planiranje i zaštitu okoliša omogućio jedinstveni pristup problemu zaštite povijesnih naselja. Cilj je ugrađivanje u zakonsku regulativu obaveze i načina izrade zaštitne zone svakog povijesnog naselja. Zakon se donosi uvijek kao cjelovit propis za čitavu državu pa je neophodno pravilnikom regulirati metodologiju rada po regijama Hrvatske, čije se specifičnosti toliko razlikuju da ih je nemoguće svrstati pod zajedničke kriterije.

2.13 BIBLIOGRAFIJA

1. Alberi, D., Istria: storia, arte, cultura, Trieste 1997.
2. Bačić, B., Motovun-arheološka sondiranja, Arheološki pregled 10, Beograd 1968.,
3. Benussi, B., L'Istria nei suoi due millenni di storia, Trieste 1924.
4. Benussi, B., Manuale di Geografia Storia e Statistica del Litorale, Pula 1885.
5. Benussi, B., Nel Medio Evo, pagine di storia Istriana, Parenzo 1897.
6. Bertoša, M., Istarsko vrijeme prošlo, Pula 1978.
7. Bertoša, M., Jedna zemlja, jedan rat (Istra 1615-1618), Istra ½ i ¾, 1986.
8. Bertoša, M., Osrt na etničke i demografske prilike u Istri u 15. i 16. st., 1974.
9. Bertoša, M., Pisma i poruke istarskih rektora, JAZU, Zagreb 1979.
10. Bertoša, S., Motovun i motovunština u novome vijeku, Zbornik radova sa znanstvenostručnog skupa Motovun-povijest i sadašnjost, Pazin 2010.
11. Buršić-Matijašić, K., Prapovjesna topografija Motovuna i okolice, Zbornik radova sa znanstvenostručnog skupa Motovun-povijest i sadašnjost, Pazin 2010.
12. Brandt, M., Srednjovjekovno doba povjesnog razvjeta, Zagreb 1980.
13. Bratulić, J., Istarski razvod -studija i tekst, Pula 1978.
14. Bratulić, V., Pregled povijesti Istre, Rijeka 1954.
15. Buršić, K., Prilog preistorijskoj topografiji, Buzetski zbornik 7-8, Buzet 1984.
16. Buršić-Matijašić, K., Gradinski obrambeni sustav sjeverne Istre, Buzetski zbornik 27, Buzet 2001.
17. Bradanović, M., Spomenici Općine Optralj
18. Caprin, G., Istria nobilissima, Trieste 1907.
19. Corbanese, G.G., Il Friuli, Trieste e l'Istria dalla preistoria alla caduta del patriarcato d'Aquilea, Grande Atlante, Storico-Cronologico Comparato, Del Bianco editore, Osteria Grande (Bo) 1983.
20. Foscan L., I Castelli Medioevali dell'Istria, Trieste 1992.
21. Degrassi, A., Inscriptiones Italiane, vol. X, Parentium, Roma 1934.
22. Franceschi de, C., Storia documentata della Contea di Pisino, Venezia 1963.
23. Fučić, B., Istarske freske, Zagreb 1963.
24. Fučić, B., Slika i arhitektonski prostor u srednjovjekovnom zidnom slikarstvu u Istri, Ljetopis 71.
25. Gnirs, A., Istria preromana, Karlsbad 1924.
26. Gruber, D., Povijest Istre, Zagreb 1924.
27. Horvat, J., Kultura Hrvata kroz 1.000 godina, Zagreb 1980.
28. Ivančević, R., Gotička arhitektura Istre-spomenici, depo RC-274, Zagreb 1964.
29. Kandler, P., Notizie storiche di Montona, Trieste 1875.

30. Kandler, P., L'Istria, anno IV, br 23, Trieste 1849.

31. Kandler, P., Codice Diplomatico Istriano

32. Kirac, L., Crtice iz istarske povijesti, Zagreb 1946.

33. Klen, D., Valput u Istri, Zbornik hist. instituta JAZU, vol.III, Zagreb 1960.

34. Lago, L., Rossit, C., Descriptio Histriae, Collana degli atti del Centro di ricerche storiche, Rovinj, N.5

35. Lonza, B., Appunti sui castellieri dell'Istria e delle provincie di Trieste, Ts 1977.

36. Marchesetti, C., I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia. Ts 1903
Prijepis iz 1715. starijeg URBARA Berma

37. Margetić, L., Accenni ai confini augustei del territorio tergestino, Atti – Centro di ricerche storiche – Rovigno, Vol X, Rovinj 1979-1980.

38. Marušić, B., Istra u ranom srednjem vijeku, Pula 1960.

39. Marušić, B., Nekropole 7. i 8. stoljeća u Istri, Arheološki vesnik SAZU, XVIII, Ljubljana 1967.

40. Matejčić, R., Barok u Istri, Rijeci i Hrvatskom primorju, disertacija, Zagreb 1976.

41. Matijašić, R., Položaj Motovuna između antike i kasne antike, Zbornik radova sa znanstvenostručnog skupa Motovun-povijest i sadašnjost, Pazin 2

42. Milotić, I., Dolina Mirne u antici, Zagreb 2004.

43. Morteani, L., Storia di Montona, Trieste 1892.

44. Papo, L., Montona, Padova 1974.

45. Petković, V., Motovun, geodetski premjer i dokumentacija, ZZSK broj 12, Beograd 1962.

46. Petrić, N., Prilozi pretpovijesti Istre, građa i rasprave, svezak VII, Arheološki muzej Istre, Pula 1978.

47. Petronio, P., Memorie sacre e profane dell'Istria, Trieste 1968.

48. Prelog, M., Prostor i vrijeme, Zagreb 1973.

49. Prelog, M., Naselja koja umiru, URBS, Split 1958.

50. Prelog, M., Pred umjetničkom baštinom Istre, Dometi br. 11, 1969.

51. Prelog, M., Povjesno-umjetničke studije I / Između antike i romanike, Zagreb

52. Slukan Altic, M., Katastar Istre (1817-1960) Hrvatski državni arhiv, Zagreb

53. Šiklić, J., Sakralni spomenici Općine Motovun, Zbornik radova sa znanstvenostručnog skupa Motovun-povijest i sadašnjost, Pazin 2010.

54. Škiljan, M., L'Istria nella protostoria e nell'età protoantica, Atti, Centro di Ricerche storiche – Rovigno, Vol X, 1979-1980.

55. Tamaro, M., Le citta e le castella dell'istria, Vol. I, Parenzo 1892., Vol. II 1893.

56. Tamaro, M., Le origini e le prime vicende dei comuni Istriani, Roma 1900